

MEMO

RIJ

Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë
Fond za humanitarno pravo Kosovo
Humanitarian Law Center Kosovo

**NJENA ULOGA
I ZNAČAJ
U SUOČAVANJU
SA PROŠLOŠĆU**

ALIZA

CIJA

NATIONAL
ENDOWMENT
FOR
DEMOCRACY

SUPPORTING FREEDOM AROUND THE WORLD

MEMO RIJALI Z ACIJA

NJENA ULOGA
I ZNAČAJ
U SUOČAVANJU
SA PROŠLOŠĆU

Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë
Fond za humanitarno pravo Kosovo
Humanitarian Law Center Kosovo

NATIONAL
ENDOWMENT
FOR
DEMOCRACY

SUPPORTING FREEDOM AROUND THE WORLD

Izdavač:
Fond za humanitarno pravo Kosovo

Za izdavača:
BEKIM Blakaj

Pripremili:
BESNIK Beqaj, VESA Qena

Grafički dizajn i ilustracije:
DARDAN Luta

Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë
Fond za humanitarno pravo Kosovo
Humanitarian Law Center Kosovo

Copyright © 2022
Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë

hlc-kosovo.org

SADRŽAJ

O Fondu za humanitarno pravo Kosovo	07
Uvod	08
1. Memorijalizacija, njena uloga i značaj u državama i društvima u tranziciji	09
2. Kosovski kontekst	10
3. Memorijalizacija na Kosovu	10
3.1. Pravni okvir	10
3.2. Agencija za upravljanje memorijalnim kompleksima Kosova	11
3.3. Praksa memorijalizacije na Kosovu	12
4. Zaključak	15
5. Preporuke	16
6. Obeležavanje mesta zločina	18
6.1. Zatvor u Smrekovnici/Smrekonicë	21
6.2. Bolnica u Prištini/Prishtinë	31
6.3. Most kod Lužana/Lluzhan	41
6.4. Džamija u Velikoj Kruši/Krushë e Madhe	51
6.5. Masovne grobnice	61
6.6. Autobuska stanica	73
6.7. Granica sa Albanijom	83
6.8. Kuća nadomak groblja	93
6.9. Takozvana Jama za smeće	103
6.10. Nedovršen bunar u Gradici/Gradicë	113
6.11. Gegića most	121
6.12. Dom kulture	131
7. Izvori	141

O FONDU ZA HUMANITARNO PRAVO KOSOVO

Fond za humanitarno pravo Kosovo (FHP Kosovo) je u Prištini maja 1997. godine osnovala aktivistkinja za ljudska prava, gđa Nataša Kandić, kao ogranak Fonda za humanitarno pravo.

Fond za humanitarno pravo Kosovo funkcioniše kao nezavisna organizacija od aprila 2011. godine. FHP Kosovo neprekidno daje doprinos osposobljavanju Kosova da uspostavi vladavinu prava i sprovođenje mehanizama tranzicione pravde, kako bi se razvilo pravedno društvo koje se suočava sa prošlošću i poštuje prava svakog građanina.

FHP Kosovo radi na dokumentovanju činjenica koje pomažu kosovskom društvu da se suoči sa svojom nasilnom prošlošću. Organizacija ima za cilj da se suprotstavi poricanju i političkoj manipulaciji ljudskim gubicima, te da osigura integritet i transparentnost suđenja za ratne zločine.

Do izbijanja neprijateljstava između srpskih bezbednosnih snaga i Oslobodilačke vojske Kosova u februaru 1998. godine, FHP Kosovo bio je usredsređen na dokumentovanje policijske represije nad kosovskim Albancima, istražujući slučajeve mučenja, nezakonitih pritvora, masivnih poziva Albanaca na „informativne razgovore“ i političkih suđenja. Nakon intenziviranja sukoba, FHP Kosovo je svoju pažnju preusmerio na dokumentovanje ubistava i nestanaka kosovskih Albanaca, kao i nestanaka drugih etničkih grupa. Nakon intervencije NATO-a 1999. godine, FHP Kosovo je premestio svoju kancelariju u Crnu Goru, gde je nastavljeno sa radom na dokumentovanju, sa kosovskim Albancima koji su prognani sa Kosova. Sklapanjem

mirovnog sporazuma 1999. godine kojim je okončan rat, FHP Kosovo se vraća u Prištinu i počinje sa dokumentovanjem zločina koje su počinile srpske snage tokom NATO intervencije. Po raspoređivanju međunarodne uprave na Kosovu, FHP Kosovo je počeo da istražuje kidnapovanja, nestanke i ubistva Srba, Aškalija, Bošnjaka i Albanaca.

Danas, FHP Kosovo nastavlja svoje napore u praćenju sudskih postupaka koji su povezani sa posledicama poslednjeg sukoba. Osim praćenja i izveštavanja o suđenjima, FHP Kosovo je aktivno uključen u pronalaženje žrtava i zastupa njihove porodice na suđenjima na Kosovu i u Srbiji. Treći osnovni element aktivnosti FHP Kosovo je širenje znanja o tranzicionoj pravdi među stručnim i nestručnim zajednicama.

UVOD

Ova publikacija je pripremljena u okviru projekta „Promovisanje Dijaloga i Istorijskog Razumevanja“, koju podržava Nacionalna zadužbina za demokratiju (NED). Projekat ima za cilj da premosti jaz u saznanjima koja postoje među mladima na Kosovu kada je reč o poslednjem sukobu na Balkanu i odavanju počte civilnim žrtvama iz reda svih etničkih zajednica širom Kosova.

Publikacija je podeljena u dva glavna dela. U prvom delu iste je načinjena analiza značaja procesa memorijalizacije i načina na koji se ovaj proces praktikuje na Kosovu, kada je reč o događajima iz poslednjeg rata koji se odigrao tokom 1998-1999. Drugi deo publikacije se osvrće na značaj obeležavanja mesta zločina u procesu suočavanja sa prošlošću na Kosovu, i daje pregled ukupno 12 lokacija na kojima su se desila teška kršenja ljudskih prava, koja do sada nisu obeležena. Oba dela su proizvod dvogodišnjeg rada osoblja FHP Kosovo.

Isključivu odgovornost za sadržaj ove publikacije snosi Fond za humanitarno pravo Kosovo. Sadržaj ni na koji način ne izražava stavove fondacija 'The National Endowment for Democracy'.

1. MEMORIJALIZACIJA

NJENA ULOGA I ZNAČAJ U DRŽAVAMA I DRUŠTVIMA U TRANZICIJI

Memorijalizacija, kroz različite vidove manifestacija, kao što su podizanje i postavljanje memorijala, istraživačkih i arhivskih centara, muzeja, dokumentovanja i drugih sličnih oblika, zauzima značajno mesto u procesu suočavanja s prošlošću (Toma, 2020, str. 11). Međutim, procesi memorijalizacije nisu samo okrenuti ka prošlosti prisećanjem događaja, omogućavanjem povezivanja ispovesti i prepoznavanjem i odavanjem počasti žrtvama, već su podjednako važni i za sadašnjost, time što doprinose procesu izlečenja i ponovnoj izgradnji poverenja među zajednicama. Štaviše, oni su u sprezi i sa budućnošću, time što doprinose sprečavanju daljeg nasilja, kroz edukaciju i podizanje svesti (A.HRC/25/49, 2014, paragraf 13). Takođe, memorijalizacija predstavlja suštinski proces za oporavak od traume i zverstava a, među brojnim načinima suočavanja sa prošlošću kroz tranzicionu pravdu, memorijalizacija nosi mogućnost da uključi veći broj ljudi u dužim vremenskim periodima i da bude ravnopravno pokrenuta, kako na nivou zajednice tako i na nivou vlade (Hamber et al, 2010, str. 398).

Istraživači Barsalou i Baxter smatraju da procese kolektivnog sećanja i odavanja počasti ne treba prenositi samo kao pravdu pobednika, već ih treba prenositi kroz proces razmišljanja o prošlosti. Oni zatim ističu da preživeli moraju biti direktno uključeni u raspravu o tome šta i kako treba memorijalizovati. I na kraju, memorijalizaciju treba posmatrati kao dugoročnu politiku i proces u zemljama u tranziciji (Barsalou & Baxter, 2007, str. 13). U slučajevima kada se takvi principi ne uzmu u obzir, proces memorijalizacije u postkonfliktnim društvima može značajno narušiti proces suočavanja s prošlošću ka izgradnji trajnog mira i garantovanju neponavljanja (Toma, 2020 str. 11; Baliqi, 2017, str. 5). Stoga bi memorijalizacija morala zauzimati važno mesto u procesima suočavanja s prošlošću, u stvaranju kolektivnog sećanja zasnovanog na činjenicama, promovisanju mira i pomirenja između podeljenih društava.

2. KOSOVSKI KONTEKST

Raspad bivše Jugoslavije pratili su brojni oružani sukobi duž 90-ih godina, koje su karakterisala teška kršenja ljudskih prava. Oružani sukob na Kosovu od 1998-1999, imao je brojne žrtve, veliku materijalnu štetu i doneo potpuno novu stvarnost kada je reč o političkom statusu Kosova, koje je iz Autonomne Pokrajine bivše Jugoslavije prešlo pod međunarodnu upravu, a potom 2008. takođe proglasilo svoju nezavisnost, transformišući se u parlamentarnu republiku. Trenutno Kosovo ima skoro etnički podeljeno stanovništvo, kao rezultat događaja koji su se odigrali krajem 80-ih i tokom 90-ih godina, koji su takođe uticali na narušavanje odnosa između etničkih grupa koje žive na Kosovu, posebno između Albanaca i Srba.

Prema preliminarnim podacima iz Kosovske knjige pamćenja, kao posledica konflikta tokom 1998-1999. godine i nakon završetka rata do kraja 2000. godine, ubijeno je i/ili nasilno nestalo 13.535 osoba. Od ukupnog broja žrtava, 10.317 bili su civili (od kojih 8676 Albanaca, 1196 Srba i 445 pripadnika drugih etničkih grupa) i 3218 pripadnika raznih oružanih snaga (od kojih 2131 iz reda Oslobođilačke vojske Kosova, 1084 iz redova srpskih i jugoslovenskih oružanih snaga i 3 iz reda NATO snaga). S druge strane, preko 1600 osoba se i dalje vode kao nestale.

Period od 1998. do 1999. godine takođe je bio praćen velikim raseljavanjem stanovništva unutar zemlje i u državama regiona. Više od 1 milion građana Kosova bio je primoran da napusti zemlju. Samo tokom prvih 9 nedelja od početka NATO intervencije u bivšoj Jugoslaviji, više od 860,000 ljudi registrovano je kao izbeglice u zemljama regiona (od kojih 444,600 u Albaniji, 344,500 u Makedoniji i 69,900 u Crnoj Gori) (UNHCR, 2000, str. 7). Neposredno po završetku rata juna 1999. godine, preko 200,000 Srba, Roma i pripadnika drugih manjinskih zajednica napustilo je Kosovo (UNHCR, 1999, str. 6).

3. MEMORIJALIZACIJA NA KOSOVU

PRAVNI OKVIR

Na centralnom nivou trenutno postoje dva zakona i jedna uredba koji uređuju pitanja u vezi sa memorijalizacijom događaja koji su se odigrali tokom rata na Kosovu 1998-1999. Na osnovu Zakona br. 04/L-146 o Agenciji za upravljanje memorijalnim

kompleksima na Kosovu, opšte odgovornosti za projektovanje, izgradnju, administraciju i upravljanje memorijalnim kompleksima obavlja upravo ova agencija (Zakon br. 04/L-146, 2013). S druge strane, status Memorijalnog kompleksa „Adem Jašari“ uređen je posebnim zakonom koji uređuje status i obaveze države prema kompleksu i propisuje da ovaj memorijalni kompleks ima ontološki, antropološki, istorijski, kulturni i civilni značaj za Srbicu/Skenderaj, Drenicu/Drenicë, Kosovo i ceo albanski narod (Zakon br. 06/L-059, 2018). Vlada Kosova je donela uredbu o postupanju tokom posete ovom memorijalnom kompleksu, kojom se definišu pravila i način ponašanja posetilaca u prostorima Memorijalnog kompleksa „Adem Jašari“ u Prekazu/Prekaz (Uredba br. 01/2021, 2021).

Kada je reč o lokalnom nivou, postupke i kriterijume za procese memorijalizacije uređuje svaka opština na osnovu nadležnosti koje proizilaze iz Zakona o lokalnoj samoupravi (Zakon br. 03/L-040, 2008). Ovakvi postupci i kriterijumi za memorijalizaciju su propisani konkretnim uredbama koje propisuju niz pravila, uslova i sankcija za obavljanje delatnosti obeležavanja događaja od kolektivnog i komemorativnog značaja (primer: R-01-331/12-K.VU, 2012).

AGENCIJA ZA UPRAVLJANJE MEMORIJALNIM KOMPLEKSIMA KOSOVA

Agencija za upravljanje memorijalnim kompleksima Kosova je nezavisno telo, osnovano od strane institucija na centralnom nivou Kosova, odgovorno za projektovanje, izgradnju, administraciju i upravljanje memorijalnim kompleksima na celoj teritoriji Kosova (Zakon br. 04/L-146, 2013). Ova agencija vodi registar od preko 1300 spomenika koji su izgrađeni na Kosovu a većina njih se odnosi na rat koji se odigrao tokom 1998-1999. Takav registar se lako može pronaći na njenoj zvaničnoj internet stranici i uključuje spomenike koje su izgradile porodice žrtava, organizovane društvene grupe, opštine i država (internet stranica - <https://amkmk.rks-gov.net/> ; Haxhiaj, 2021).

Stvaranje ovog registra je dobrodošlo i pruža opšti pregled broja i lokacije memorijalnih spomenika na celoj teritoriji Kosova i predstavlja važan izvor informacija za različite interesne grupe i širu javnost. Međutim, registar memorijala sadrži neke nedostatke, koji narušavaju proces stvaranja kolektivnog sećanja koje doprinosi trajnom miru, kao

što su:

- Memorijali koji su deo registra obično sadrže samo jednu fotografiju i mesto gde su postavljeni, a samo mali broj istih sadrži opširnije podatke, kao što su: kada su izgrađeni, ko ih je izgradio i zašto. Imajući to u vidu, većini memorijala nedostaju osnovne informacije o događaju zbog kojeg je spomenik podignut;

- Agencija je u svoj registar uvrstila memorijale koji sadrže netačne informacije i promovisu etnički motivisanu mržnju;

- Agencija je u svoj registar uvrstila samo memorijale posvećene Albancima. Dakle, spomen-obeležja posvećena pripadnicima drugih zajednica, kao što su Srbi, Romi, Egipćani i druge etničke grupe, su isključena iz registra i ne predstavljaju predmet rada Agencije. Ovo oslikava jednostrani pristup koji se kosi sa principima nediskriminacije na etničkoj osnovi.

PRAKSA MEMORIJALIZACIJE NA KOSOVU

Odgovarajuća memorijalizacija u vezi sa ratnim dešavanjima na Kosovu tokom 1998-1999. godine i dalje nije u žiži interesovanja relevantnih kosovskih institucija. Proces sećanja na prošlost i dalje karakteriše izgradnja bista, spomen-ploča i davanja imena ulicama i javnim objektima u čast raznim ličnostima, a postoji i praksa nepoštovanja opštinskih propisa u vezi sa procesom podizanja ovih memorijalnih spomenika. S druge strane, na Kosovu još nije izgrađen muzej rata, koji bi doprineo obogaćivanju kolektivnog sećanja kosovskog društva na događaje iz poslednjeg rata. Nedostaju i istraživački i arhivski centri dostupni široj javnosti. Generalno, memorijalizaciju na Kosovu karakteriše fokus na ratnom herojstvu OVK; nedostaje odgovarajuće odavanje počte civilnim žrtvama; fokus na odavanje počte herojstvu muškaraca dok se ženama odaje počta, samo kao žrtvama; nedostaje inkluzivna praksa na etničkoj osnovi, a memorijalizaciju karakteriše netačan sadržaj i promovisanje govora mržnje.

Fokus na oružane grupe: Kao što je prethodno istaknuto, više od 10.000 ljudi koji su ubijeni i/ili nasilno nestali bili su civilne žrtve. Međutim, praksa memorijalizacije na Kosovu nastavlja sa pristupom koji se kosi ovim činjenicama. Posleratni memorijali i javni narativi na Kosovu nastavljaju da se usredsređuju na „herojstvo palih boraca i

i žrtvu za 'oslobodilački rat' preživelih u ratu" (Baliqi, 2017, str. 2). U svakom gradu mogu se primetiti velike biste, memorijali i spomen-ploče posvećene pripadnicima Oslobodilačke vojske Kosova koje su pokrenule i finansirale državne institucije i druge društvene grupe. Fokus na oružane snage je takođe uočljiv kada je reč o veličini, mestu i pažnji koja im se posvećuje. Šta sve to znači? Na primer, na glavnom trgu u Prištini se vrlo lako može uočiti spomenik podignut bivšem komandantu OVK Zahiru Pajazitiju jer je veliki, dobro pozicioniran i privlači pažnju brojnih komemorativnih dana, ali s druge strane, spomen obeležje posvećeno nestalim licima jedva da je primetno, imajući u vidu da je mnogo manje, da se nalazi u ćošku samog trga i obično ga predstavnici državnih institucija posećuju samo 27. aprila - na Dan nestalih lica.

Nepoklanjanje pažnje odavanju pošte civilnim žrtvama: Civilne žrtve i dalje ne dobijaju adekvatnu pažnju državnih institucija u procesu memorijalizacije. Većinu inicijativa odavanja pošte civilima pokreću i podržavaju njihove porodice, njihova zajednica, lokalna preduzeća ili nevladine organizacije. Državne institucije su najviše usredsređene na uređenje grobalja civilnih žrtava, ali i u ovom delu su u velikom broju slučajeva podbacile: kao primer možemo navesti groblje žrtava masakra u Meji/Mejë, kao najveći masakr koji se dogodio tokom rata na Kosovu, međutim do dan danas groblje žrtava ovog masakra još nije završeno. Tranziciona pravda promovise centralni položaj žrtava u svim njenim mehanizmima. Shodno tome, memorijalizacija kao jedan od mehanizama tranzicione pravde, mora da doprinese sećanju i odavanju počasti žrtvama, a samim tim i priznanju njihovih gubitaka i bola, a memorijalizacija treba da služi i kao oblik simbolične reparacije žrtava.

Žene kao žrtve u kolektivnom sećanju: Ženama se, s druge strane, i dalje odaje pošta samo kao žrtvama, a ne zbog njihovog doprinosa u različitim oblicima. Spomenik HEROINE, koji je izgrađen 2015. godine i posvećen žrtvama seksualnog nasilja tokom rata na Kosovu, predstavlja spomen-obeležje i vid sećanja na žene iz vremena rata i primer je kako se ženama i dalje odaje pošta samo kao žrtvama rata. S druge strane, postoji niz spomen-obeležja koji su posvećeni ženama kao bivšim pripadnicama OVK, koji dobijaju zasluženu pažnju, kao što je spomenik heroine, samo na dan komemoracija. Takva praksa pothranjuje izgradnju kolektivnog sećanja u kosovskom društvu, u kojem ženama nije prepoznat doprinos koji su dale u poslednjem ratu, krajem 90-ih.

Nedostatak inkluzivnog pristupa na etničkoj osnovi: Još jedan nedostatak procesa memorijalizacije na Kosovu jeste nedostatak sveobuhvatnog pristupa zasnovanog na etničkoj pripadnosti. Kao što je gore pomenuto, memorijali posvećeni nealbanskim žrtvama nisu registrovani i njima ne upravlja Agencija za upravljanje memorijalnim kompleksima na Kosovu. S druge strane, postoje slučajevi u kojima su određene žrtve isključene iz memorijala koje sponzorišu opštinske institucije, kao što je slučaj romske devojčice koja nije bila uključena u grupu žrtava čija su imena navedena na jednoj spomen-ploči (FHP Kosovo, 2020). Drugi slučaj je spomenik posvećen žrtvama koje su izgubile živote na mostu u Lužanu/Lluzhan gde je autobus pogođen granatom 1999. godine – ploča koju je finansirala opština Podujevo/Podujevë ne navodi srpske žrtve. (Fazliu & Robinson, 2021). Memorijale posvećene nealbanskim žrtvama takođe ne posećuju predstavnici države, na dane komemoracije.

Inkluzivnost u sećanju promovisu nevladine organizacije, upućivanjem kritika u slučajevima poput gore navedenih, podižući svest građana o važnosti uključivosti i sprovođenjem komemorativnih inicijativa koje promovisu uključivost kao što su:

- Izložba „Bilo jednom, ne ponovilo se“, posvećena broju od 1133 dece ubijene i/ili nestale kao posledica rata na Kosovu. Ova izložba je otvorena 2019. godine u prostorijama Dokumentacionog centra Kosovu (DCK) a realizovao ju je FHP Kosovo i služi kao način odavanja pošte za svu decu koja su izgubila živote u ratu bez etničkih razlika. (FHP Kosovo, 2019).

- „Virtuelni muzej izbeglica“, kompilacija ličnih ispovesti pojedinaca iz različitih etničkih grupa koji otkrivaju svoja lična iskustva u periodu kada su kao izbeglice raseljeni kao posledica rata na Kosovu. Ovu platformu je 2021. godine kreirala Inicijativa mladih za ljudska prava Kosova (YIHR-KS, 2021).

- „Gorka zemlja“, interaktivna baza podataka koja sadrži tačne lokacije velikog broja masovnih grobnica koje su do sada otkrivene širom prostora bivše Jugoslavije. Osim lokacije grobalja, ova platforma pruža informacije u vezi sa identitetom tela pronađenih u istima, odgovornima za ove zločine i druge informacije zasnovane na uključivom pristupu. Ovu platformu je 2021. godine obrazovao Balkan Investigative Reporting Network (BIRN, 2021).

Promovisanje mržnje: Jezik korišćen na spomenicima predstavlja još jedno pitanje kojim se treba pozabaviti na Kosovu. Memorijali su okarakterisani nacionalističkim i govorom mržnje. Rečenice poput „ubili ih srpski zločinci“, „pogubile srpske četničke snage“, „ubili albanski teroristi“, „pogubili teroristi OVK“, „ubijeni tokom NATO agresije“ itd. zapravo su formulacije sa kojim se susrećemo u mnogim slučajevima u praksama memorijalizacije, kako kada je reč o spomen-obeležjima, tako i u govorima održanim tokom raznih komemorativnih događaja. Zatim, govor mržnje predstavlja uobičajenu praksu čak i na komemorativnim skupovima vezanim za poslednji rat na Kosovu. Ovakav način izražavanja doprinosi izgradnji kolektivnog sećanja zasnovanog na mržnji, ali i promociji kolektivne odgovornosti.

4. ZAKLJUČAK

- Memorijalizacija i njen značaj u stvaranju kolektivnog sećanja, koji bi uticao na garantovanje neponavljanja, nisu u fokusu državnih institucija Republike Kosovo;
- Procese memorijalizacije koje organizuju i nadgledaju državni organi karakteriše nedostatak sveobuhvatnog pristupa u obeležavanju događaja koje su doživeli pojedinci iz svih etničkih grupa koje žive na Kosovu i u znak sećanja na sve kategorije žrtava;
- Civilno društvo na Kosovu igra ključnu ulogu u podizanju svesti o sveobuhvatnom pristupu procesima memorijalizacije;
- Na Kosovu ne postoji zakon koji bi uredio standarde podizanja memorijala, uključujući njihov oblik, mesto i veličinu;
- Proces memorijalizacije na Kosovu i dalje karakterišu netačni podaci, nacionalistički govor i mržnja na etničkoj osnovi.

5. PREPORUKE

- Državne institucije moraju prepoznati značaj procesa memorijalizacije u procesu suočavanja s prošlošću i podržati takav proces;
- Memorijalizacija na Kosovu treba da se oslanja na sveobuhvatan pristup kada je reč o svim etničkim grupama koje žive na Kosovu;
- Memorijalizacija na Kosovu mora uključiti sećanje i odavanje počasti svim kategorijama žrtava;
- Institucije moraju da preduzmu konkretne korake u izradi zakona koji bi uredio standarde izgradnje memorijala;
- Memorijali moraju biti izgrađeni sa integritetom, tako da pruže usluge građanima, tačne informacije, bez govora mržnje i bez pristrasnih narativa i podela;
- Agencija za upravljanje memorijalnim kompleksima Kosova, mora:
 - uključiti sve memorijale u bazu podataka,
 - dati kratko objašnjenje za svaki memorijal koji se nalazi u njenoj bazi podataka,
 - pronaći načine za poboljšanje memorijala koji promovišu govor mržnje i nacionalizam i zaustaviti ovu praksu za buduće memorijale;
- Relevantne institucije na Kosovu moraju otvoriti muzej rata, sa sveobuhvatnim pristupom i zasnovan na tačnim činjenicama;
- Preživeli i predstavnike žrtava treba direktno i kontinuirano konsultovati u vezi sa procesima memorijalizacije;
- Na Kosovu treba više promovisati praksu grupnog sećanja, pored trenutne individualne prakse.

6. OBELEŽAVANJE MESTA ZLOČINA

Imajući u vidu da memorijalizacija predstavlja važno sredstvo tranzicione pravde u njenoj ulozi kada je reč o suočavanju sa prošlošću, FHP Kosovo je u poslednje dve godine sproveo analizu odvijanja ovog procesa, kada je reč o događajima koji su se odigrali na Kosovu u periodu 1998-1999. Kao rezultat takve analize, FHP Kosovo je našao da je proces memorijalizacije na Kosovu uglavnom usredsređen na statične memorijale kao što su: biste, nadgrobni spomenici, memorijalni kompleksi, statue, spomen ploče i groblja različitih kategorija žrtava. U registru Agencije za upravljanje memorijalnim kompleksima na Kosovu, popisano je 1356 takvih memorijala i većina njih je direktno povezana sa ratom na Kosovu tokom 1998-1999. Od ukupnog broja, na celoj teritoriji Kosova popisano je 160 spomen-ploča, 85 memorijala, 103 objekta nasleđa rata OVK, 203 mesta na kojima su pali borci, 546 nadgrobnih spomenika, 95 bisti, 17 memorijalnih kompleksa, 70 statua, 35 grobalja heroja, 17 grobalja heroja i palih boraca i 25 grobalja palih boraca. Pored njih, postoji i grupa različitih memorijala koji su izvan ovog registra, imajući u vidu da obeležavaju događaje vezane za određene etničke grupe.

Iako je od završetka rata na Kosovu prošlo nešto više od dve decenije, veliki broj mesta na kojima je došlo do teških kršenja ljudskih prava izbledelo je iz kolektivnog sećanja društva. Ovo je rezultat neobeležavanja mesta zločina a posledično, kolektivno sećanje društva o prošlosti sve više blede. Imajući isto u vidu, FHP Kosovo je radio na identifikovanju nekolicine lokacija širom teritorije Kosova na kojima su se desila teška kršenja ljudskih prava, koje još uvek nisu obeležene.

Obeležavanje ovakvih mesta zločina je vršeno kroz pisanje kratkih narativa vezanih za određene lokacije na kojima je bilo teških kršenja ljudskih prava duž rata na Kosovu. Ovi narativi su dopunjeni i figurativnim ilustracijama kako bi se što više približili čitaocima a počivaju na činjenicama dokazanim od strane domaćih i međunarodnih pravosudnih institucija koje su postojale do sada, razgovorima sa svedocima i preživelim, posetama relevantnim prostorima, fotografijama i raznim dokumentarnim filmovima. Ovakvi narativi su usredsređeni na tri ključna aspekta: čemu je određeni prostor služio ranije, šta se u njemu desilo tokom rata i u šta je taj prostor pretvoren danas. Proces identifikovanja mesta zločina i pripremanja priča o dešavanjima na tim mestima praćen je brojnim izazovima, kao što su prikupljanje utemeljenih dokaza, prisustvo oprečnih narativa, oklevanje svedoka da budu intervjuisani, promena prostora, zaborav koji doseže do poricanja određenih događaja koje jedan deo društva smatra da nisu vredni prisećanja niti potkrepljivanja činjenicama. U okviru ovog procesa FHP Kosovo je izabrao 12 mesta zločina koja još nisu obeležena i koja nisu mnogo poznata za javnost na Kosovu. Pripremom narativa o događajima koji su se odigrali na tim mestima, isti ima za cilj da ispuni dva ključna cilja. Prvo da se priseti žrtava teških kršenja ljudskih prava u tim mestima, a drugo da doprinese obogaćivanju kolektivnog sećanja društva, kao veoma važnog dela kada je reč o postizanju trajnog mira.

Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë
Fond za humanitarno pravo Kosovo
Humanitarian Law Center Kosovo

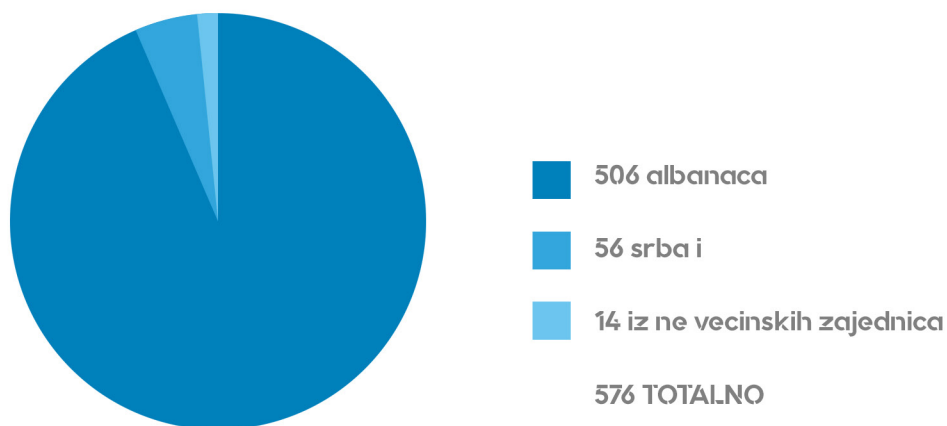
ZATVOR U SMREKOVNICI

VUČITRN

ZATVOR U SMREKOVNICI

VUČITRN

Opština Vučitrn/Vushtrri je jedno od područja koje je najviše pogođeno ratom. U njemu je živelo oko 90.000 stanovnika, oko 90% njih činili su Albanci, dok su Srbi bili naseljeni uglavnom u gradu Vučitrnu/Vushtrri i nekolicini okolnih sela. Tamo je u periodu od 1998 do 2000 godine 576 osoba izgubilo život/nestalo kao posledica rata. Od toga, 506 Albanaca, 56 Srba i 14 iz ne većinskih zajednica.

Na dan kada je počelo NATO bombardovanje, 24. marta 1999, srpske snage su granatirale grad Vučitrn/Vushtrri a na hiljade Albanaca je proterano iz svojih domova. Nasilno proterivanje je uzelo maha krajem aprila, i kao rezultat toga, desetine hiljada stanovnika okupilo se u regionu Šalje, sve dok nije počela ofanziva, kojom je ova masa ljudi krenula u dva pravca: prema Podujevu/Podujevë i duž reke Slakovc/Sllakovc.

U pratnji oružanih snaga, kolona od 30.000 izbeglica krenuo je prema gradu Vučitrnu/Vushtrri. Večeri 2. maja 1999. godine, konvoj ljudi zaustavljen je između sela Gornje Studimlje/Studime e Epërme i Donje Studimlje/Studime e Poshtme, jer je bilo vreme policijskog časa u kome je kretanje bilo zabranjeno, te su odlučili da tu prenoće. Iznenada su srske snage počele da napadaju sa svih strana, probijajući se u koloni civila i satima su mučili građane koji su bili okupljeni tu. Usred pljački i tučnjave, oko 100 ljudi je ubijeno, a mnogi drugi su ranjeni.

Posle ponoći, koloni je naređeno da krene u pravcu Vučitrna/Vushtrri. Preživeli su nastavili put celu noć, do jutra 3. maja, ostavljajući za sobom ubijenu rodbinu i njihove stvari. Pod nadzorom policije i nekolicine vojnika, masa se uputila ka poljoprivrednoj zadrugi u blizini motela Vicianum.

Nakon što staju tu na neko vreme, policija počinje da odvaja muškarce na jednu stranu, dok su drugima naredili da se popnu na traktore i nastave dalje za Albaniju.

Dok se kolona traktora udaljavala, dva kamiona sa prikolicama došla su do zadruga, gde su preostali muškarci pretučeni i naređeno im je da uđu u kamione, nakon čega su ih odvezli u zatvor u Smrekovnici. Kamioni su ovaj put prešli nekoliko puta, prevozeći tako na stotine zatvorenika.

U zatvorskom dvorištu, nakon prikupljanja ličnih podataka, počeli su da tuku i odvajaju muškarce u različite objekte zatvora. Zatvorske sobe bile su prazne, nije bilo kreveta, ni ćebadi. U male sobe ubacivano je na desetine i stotine ljudi, koji su tri dana za redom boravili tu bez hrane i pića.

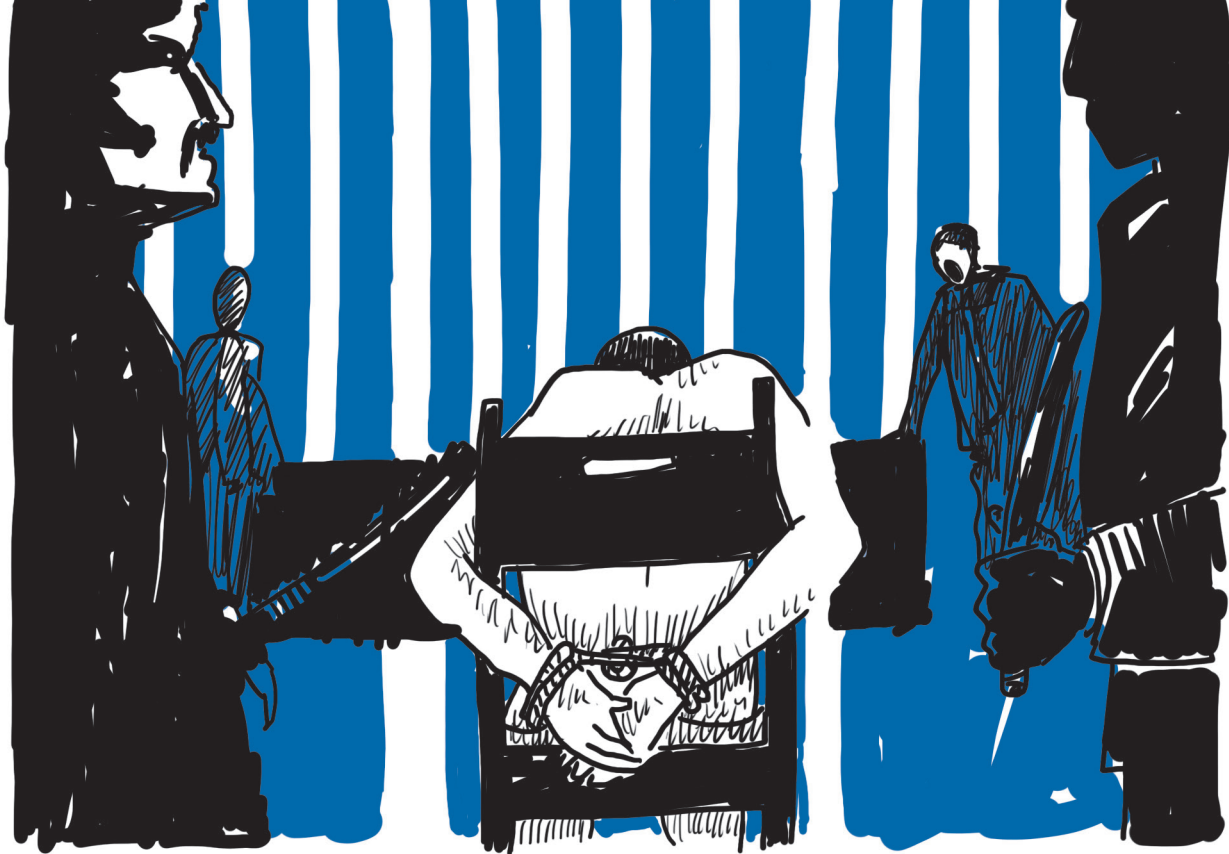

Posle tri dana, zatvorenici su dobili malo hleba i vode, koji je po svemu sudeći bio kontaminiran, imajući u vidu da su se mnogi zatvorenici razboleli. Zatvor je bio prenatrpan jer su zatvorenici boravili i u fiskulturnoj sali i u hodnicima. Stalno su ih zlostavljali i slali u grupama u zatvorsko dvorište ili u blizinu televizijske sale i tukli ih dok ne bi ostali bez svesti. Posle nekoliko dana, tokom mučenja, saslušavali su ih i dato im je pismo na potpis da su optuženi za terorizam. Pored zatvorskih čuvara i redovne policije, zatvorenici su primetili i prisustvo Specijalne antiterorističke jedinice.

Stanje zatvorenika pogoršalo se nakon 16. maja 1999. godine, kada je u zatvor dovedeno još 830 zatvorenika iz Mitrovice/Mitrovičë. Zatvorenici su zatim držani u kupatilima i podrumima dok oni u sobama nisu imali gde da legnu ni na betonski pod. Obroci hrane su smanjeni i vrlo često zatvorenici nisu imali šta da jedu. Udaranje i zlostavljanje se svakodnevno dešavalo, zatvorski čuvari i policajci bi s vremena na vreme utovarili dva kamiona sa zatvorenicima i vozili bi ih u srednju medicinsku školu i u srednju tehničku školu u Mitrovici. Tamo su ih držali ceo dan, 'ispitujući ih' i zlostavljajući, a zatim bi ih vratili u zatvor u Smrekovnici. Zdravstveno stanje zatvorenika je bilo veoma teško. Oni su od stalnih udaraca, zadobili teške povrede glave, tela, kao i slomljene udove i zube. Iz izjava svedoka je poznato da je najmanje jedna osoba pretučena do smrti, dok su druge dve kasnije umrle od posledica zlostavljanja u zatvoru.

U ovim okolnostima je držano oko 3.000 zatvorenika do 23. maja 1999. godine. Jutra 23. maja, zatvorenici su ukrcani u autobuse i pod nadzorom policije odvedeni su u Štimlje/Shtime odakle ih je jugoslovenska vojska ispratila do Žura/Zhur. Tamo su sišli iz autobusa i peške otišli do granice gde su bili

prinučeni da predaju svoja lična dokumenta, kako bi prešli u Albaniju.

Zločine u zatvoru u Smrekovnici takođe su potvrdili Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju i Osnovni sud u Mitrovici u predmetu protiv Zorana Vukotića koji je osuđen na 6 godina i 6 meseci zatvora zbog nečovečnog postupanja, nanošenja patnje mučenjem, tučenjem, narušavanjem telesnog integriteta i zdravlja velikog broja albanskih civila pritvorenih u zatvoru u Smrekovnici.

ZATVOR U SMREKOVNICI

ŠTA JE BIO?

1978. godine u selu Smrekovnica/Smrekonicë, u blizini kokošje farme na površini od 18 ha, izgrađeno je jedno odeljenje zatvora u Mitrovici za osuđenike koji su se vratili iz zatvora u Srbiji (Požarevac i Niš), imajući u vidu da postojeći zatvori na Kosovu više nisu imali kapaciteta.

Od 1. januara 1981. godine u Smrekovnici/Smrekonicë su sve one osobe kojima nisu bile izrečene posebne mere počele sa izdržavanjem kazne. Za to vreme, zatvor u Smrekovnici imao je kapacitet za 180 zatvorenika, a godinu dana kasnije ova ustanova je preobraćena u kazneno-popravni dom, i primala je osuđenike kojima je izrečena kazna zatvora od šest meseci do godinu dana sa celog Kosova.

Posle demonstracija 1981. godine, broj zatvorenika dostigao je 700, iako uslovi u objektima nisu bili odgovarajući za tako veliki broj, dodati su kreveti u različ-

tim delovima objekata (na farmi, u prijemnoj sobi, u ambulanti i u paviljonima).

Drugom odlukom iz 1987. godine svi muškarci osuđeni za prekršaje kao i politički zatvorenici, primljeni su u ovu popravnu ustanovu.

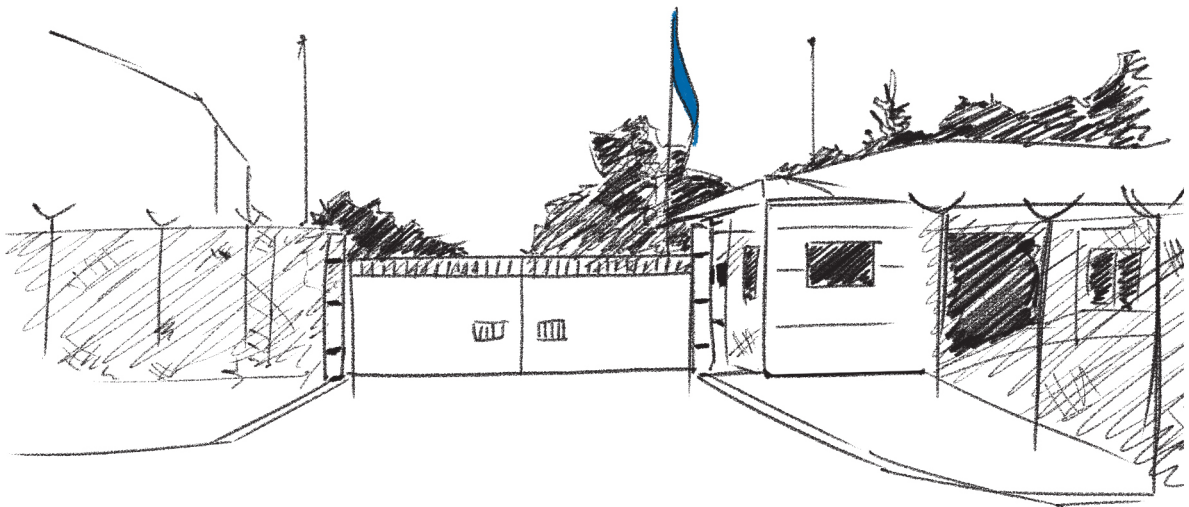
Od 1980. do 1999. 70% zatvorenika u Smrekovnici činili su Albanci. Tokom izdržavanja kazne, zatvorenici su se bavili poljoprivredom, stočarstvom i ko-panjem kanala.

ZATVOR U SMREKOVNICI

ŠTA JE DANAS?

Od kraja 1999. godine, Kazneno-popravni centar u Smrekovnici/Smrekonicë je zatvor otvorenog tipa sa kapacitetom od 200 osuđenih kaznom zatvora do 3 godine. Zgrade Kazneno-popravnog centra su iste, samo što su renovirane. Zatvorenici u Smrekovnici se bave uzgajanjem poljoprivrednih kultura.

Iako postoje brojni podaci o zločinima i patnjama nanetim u prostorijama ovog zatvora tokom 1998-1999, do danas nema nijednog obeležja koji govori o tadašnjim događajima.

ZATVOR U SMREKOVNICI

MAPA

Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë
Fond za humanitarno pravo Kosovo
Humanitarian Law Center Kosovo

PRISHTINA

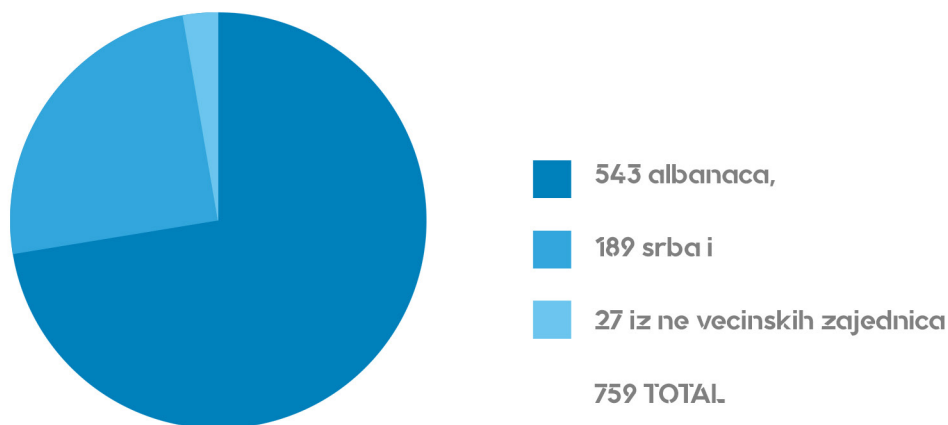
PRISHTINSKA BOLNICA

PRIŠTINSKA BOLNICA

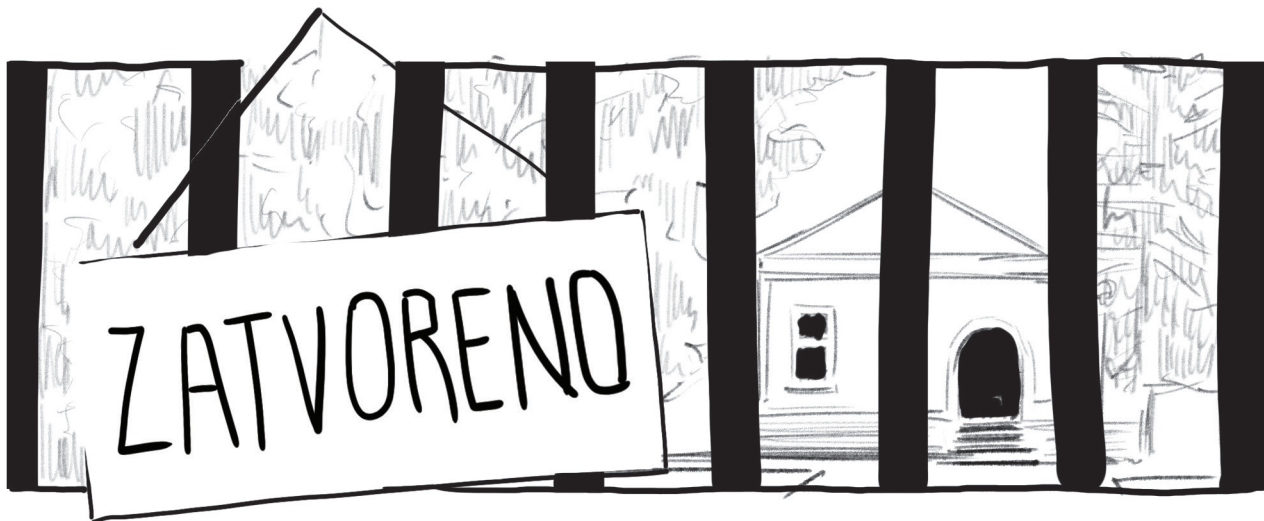
PRIŠTINA

Opština Priština/Prishtina imala je 225.388 stanovnika, dok je sam grad imao oko 162.800 stanovnika, od kojih su oko 80 odsto bili Albanci. U Prištini/Prishtina je živelo i oko 20.775 Srba i 12.568 pripadnika nevećinskih zajednica.

U ovoj opštini, tokom 1998. - 2000. godine, 759 ljudi je izgubilo život i/ili nestalo kao posledica rata. Od njih, 543 su Albanci, 189 Srbi i 27 drugih nacionalnosti. U gradu Prištini/Prishtina 320 ljudi je ubijeno i/ili nestalo, dok su okolna sela koja su najviše stradala bila: Kolić/Koliqi, Makovac/Makoci, Graštica/Grashtica, Kačikol/Keqekolla i Marevce/Mareci.

Priština/Prishtina, kao glavni grad, bio je administrativni i institucionalni centar Kosova gde su se nalazile sve centralne institucije. Priština/Prishtina dobija svoj Univerzitet od 1970. godine, a također i Radio Televiziju Prištine, kao javnu instituciju.

Kada je 1989. godine Kosovu ukinuta autonomija, diskriminacija nad Albanacima je poprimila drastične razmere. Univerziteti i srednje škole na albanskom jeziku su zatvorene, Albanci proterani sa svojih radnih pozicija u javnim institucijama, a policijska represija je pojačana. Ozbiljna posledica ovih mera bilo je otpuštanje mnogih albanskih lekara i osoblja u javnom zdravstvu. Ovo je primoralo kosovske Albance da odgovore na ove mere stvaranjem paralelnih institucija u zdravstvu i obrazovanju, sa samofinansiranjem.

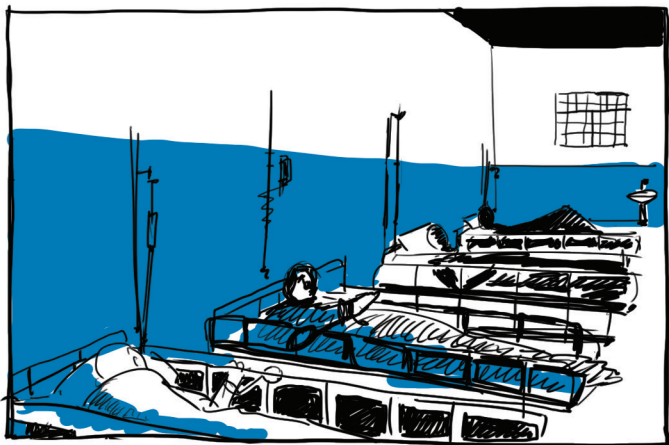

Tokom 1990-ih, mnogi Albanci kojima su bile potrebne ne-urgentne zdravstvene usluge lečeni su u privatnim klinikama paralelnog sistema koji je podržavala dobrotvorna organizacija Majka Tereza. Međutim, takav sistem nije mogao da zameni državni zdravstveni program, a to se odrazilo i na zdravstveno stanje stanovništva; prema izveštaju lekara za ljudska prava (PHR) za to vreme smrtnost majki i albanske dece bila najveća u Evropi.

Ovo ionako pogoršano stanje se još više pogoršalo sredinom 1998. godine, kada je potreba za medicinskom pomoći premašila kapacitete privatnih klinika paralelnog sistema. Žrtve rata, koji je tek počeo, upućeni su u prištinsku bolnicu na lečenje od telesnih povreda i rana od vatrenog oružja i eksplozivnih naprava.

Tokom perioda 1998-1999, dokumentovani su slučajevi fizičkih zlostavljanja pacijenata, dok su najugroženije bile osobe koje su došle sa konfliktnih područja, oni koji su bili borci ili pristalice OVK, ili za koje su srpske vlasti verovala da to jesu. Bili su vezani liscama za krevet i kada su bili u nesvesti. Bilo je slučajeva kada su maltretirani i uskraćeno im je lečenje. Prištinska bolnica je stalno bila pod prismotrom policije i to je činilo albanske pacijente i lekare nesigurnim i povećavalo rizik od zlostavljanja. S druge strane, i albanski lekari su bili uplašeni i u tom periodu ih je srpsko medicinsko osoblje rasteralo i nije dozvolilo da više od tri albanska lekara ostanu zajedno, sa idejom da ne kuju neku zaveru.

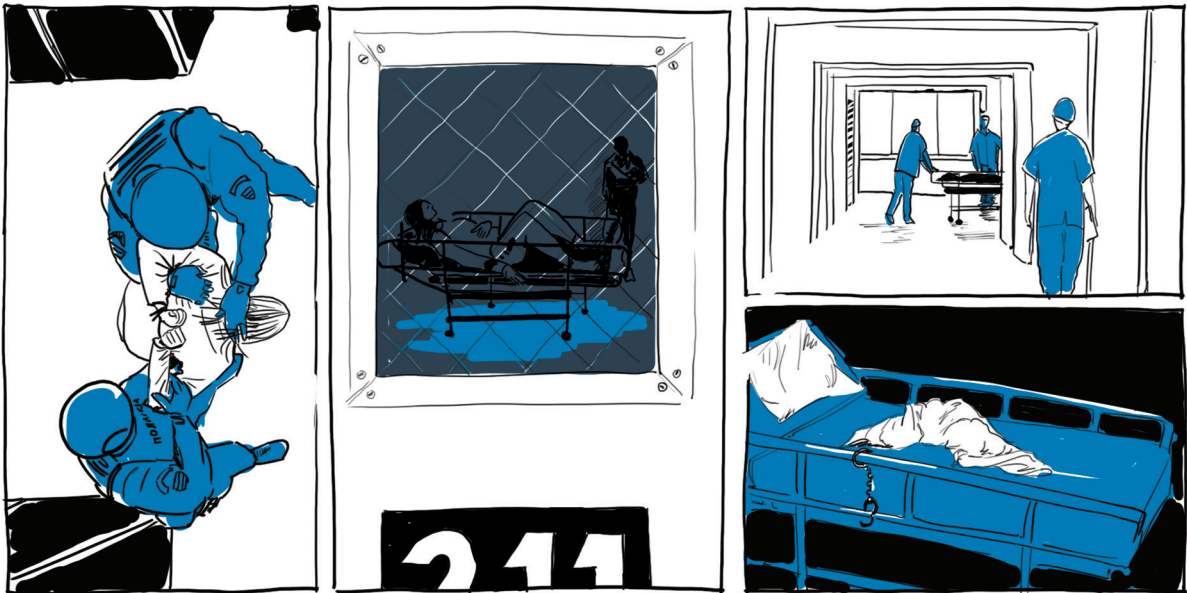
U prištinskoj bolnici hospitalizovani su građani iz celog Kosova kojima je trebala hitna intervencija. U haosu koji je tamo nastao, uskraćivanje odgovarajućeg pružanja medicinskih usluga nije bio jedini prekršaj počinjen nad pacijentima Albancima.

U prištinskoj bolnici najokrutniji tretman su imali pripadnici OVK. Tokom jula 1998. godine na vaskularnoj hirurgiji bila je jedna prostorija u kojoj je bilo hospitalizovano 5 Albanaca, trojica pripadnika OVK i dva civila. Svi su tretirani kao teroristi i iako su bili vezani lisicama za krevet ili radiator sobe, policija ih je stalno čuvala. Tokom njihovog boravka u bolnici, mučenja su bila svakodnevna, a maltretirani su ne samo od strane policije, već i od srpskih pacijenata koji su u to vreme bili u bolnici. Bila im je uskraćena zdravstvena zaštita, bili su malo hranjeni i bez vode. Ipak, prečesto bi puštali vodu za piće uz slavinu, kao oblik mučenja. Tukli bi ih kasno u noć, izlagali bi im rane i udarali bi ih kundakom automatske puške, preteći da će ih ubiti. Posle otprilike mesec dana pušteni su iz bolnice, a neki od njih poslani su u različite zatvore.

Bilo je i slučajeva maltretiranja pacijenata za koje se sumnjalo da imaju porodične veze sa pripadnicima OVK. Takvo maltretiranje dogodilo se i civilnoj osobi, 19-godišnjoj devojci. Ona je bila ranjena u stomak od strane srpskih snaga u selu Pločica/Pllaqicë, a zbog potrebe za operacijom hospitalizovana je u bolnici u Prištini krajem avgusta 1998. godine. Maltretirana je još na prijemu, od strane medicinskog osoblja i policije, pod sumnjom da je u rodnoj vezi sa jednim vojnikom OVK. Ispitivana je o učešću njene porodice u ratu, a policija je čuvala prostoriju u kojoj je bila smeštena. Pored fizičkog zlostavljanja, uskraćena joj je odgovarajuća medicinska pomoć i pritom je umrla u bolnici, 05.09.1998.

Opšta situacija na Kosovu odrazila se i na stanje bolnica. Do 24. marta 1999. godine, kada je počela vazдушna kampanja NATO-a, albanski lekari su čuli da mogu da budu taoci od strane Srba, pa je veliki broj odlučio da više ne ide na posao. Isto tako kretanje pacijenata je diktirano dnevnim vestima i tako su sa početkom bombardovanja svi pacijenti kojima nije bila potrebna hitna medicinska pomoć napustili bolnice. To se desilo i u prištinskoj bolnici, gde su 25. marta 1999. ujutru u dvorištu bolnice bila parkirana vojna vozila, dok su naoružani srpski vojnici i policija patrolirali prostorijama bolnice, a snajperisti su bili stationirani na krovu kako bi nadgledali ulaze i izlaze. Ova situacija je još više razotkrila kršenje medicinske neutralnosti pošto se većina incidenata u prištinskoj bolnici dogodila posle marta 1999. godine.

Na suđenju Nikoli Šainovicu i drugima u MKSJ je potvrđeno da najmanje jedna mlada devojka seksualno zlostavljana u podrumu prištinske bolnice u maju 1999. Tokom napada Vojske Jugoslavije i policije u jednom selu na Kosovu, sa ciljem proterivanja građana, vojnici su odveli devojku zajedno sa njenim bratom, koji je bio ranjen, i vodili ih u Prištinu/Prishtina.

Tokom putovanja devojka je bila vezivana lisicama, ispitivana, pretili su joj, bila je pretučena, a jedan od vojnika je i seksualno zlostavljao. Dok je pratila ranjenog brata u prištinsku bolnicu, devojka je pokupljena i odvedena u jedan od bolničkih podruma, gde je bilo još 10 do 15 drugih žena, sve Albanke. Zatim je bila pretučena, drogirana i silovana od strane tri vojnika Vojske Jugoslavije. Sutradan se vratila u sobu u kojoj se lečio njen brat i tamo je ostala do sredine juna 1999. godine kada su oboje napustili bolnicu. Za ovaj slučaj silovanja sudsko veće je osudilo optužene Nikolu Šainovića, Sretenu Lukića i Nebojšu Pavkovića.

PRIŠTINSKA BOLNICA

ŠTA JE BILA?

Bolnički klinički centar počeo je sa radom decembra 1958. godine. Nakon osnivanja Medicinskog fakulteta Univerziteta u Prištini, 7. novembra 1973. godine, fakultet se spojio sa Prištinskom bolnicom, kao Ujedinjena radna organizacija. Od 29. decembra 1977. do 1991. godine delovala je kao radna organizacija Medicinskog fakulteta.

PRIŠTINSKA BOLNICA

ŠTA JE DANAS?

Od juna 1999. godine preimenovana je u Univerzitetski klinički centar Kosova (UKCK), deo Univerzitetske bolničke i kliničke službe Kosova (UBKSK). Pored zdravstvene delatnosti, UKCK nudi i obrazovnu i istraživačko-naučnu delatnost. UKCK, organizovan je u klinike, institute, centre, službe i administrativne jedinice.

Od rata do danas, iako postoje dokazi o masovnim kršenjima ljudskih prava u periodu od 1998. do 1999. godine, nema zapisa o događajima iz tog vremena u prostorijama bolnice.

PRIŠTINSKA BOLNICA MAPA

Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë
Fond za humanitarno pravo Kosovo
Humanitarian Law Center Kosovo

PODUJEVO

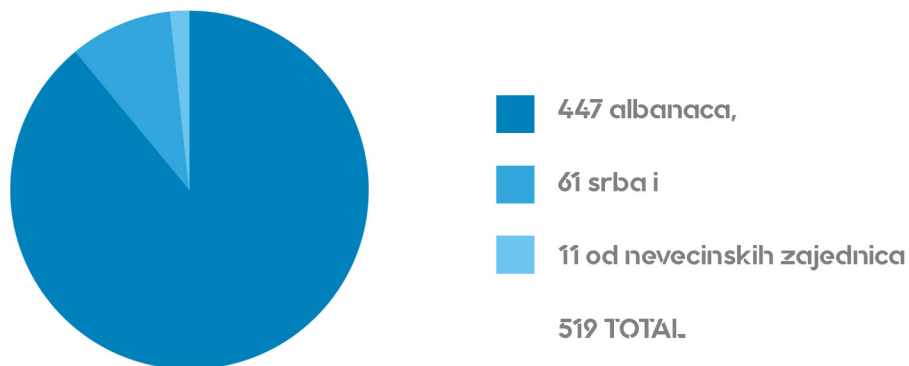
MOST U-NUŽANJE

MOST U LUŽANE

PODUJEVO

Pre rata, grad Podujevo/Podujevë je bio pretežno naseljen Albancima, dok su oko 2,8% bili Srbi, a 1,4% pripadalo je drugim nevećinskim zajednicama.

U periodu od 1998. do 2000. godine u opštini Podujevo/Podujevë ubijeno je i/ili nestalo 519 lica, od kojih 447 Albanaca; 376 civila i 71 pripadnika OVK. Takođe je u ovoj opštini živote izgubilo i/ili nestalo 61 Srba, od čega 28 civila i 33 pripadnika oružanih formacija. Bilo je gubitaka i od drugih nevećinskih zajednica; živote je izgubilo ukupno 11 osoba, od kojih 2 pripadnika oružanih formacija.

Opština Podujevo/Podujevë se tokom 1998. godine karakterisala povremenim borbama između srpskih oružanih snaga i OVK. 15. septembra 1998., srpske snage su granatirale selo Dobrotin/Dobratin, primoravši oko 400 seljana da napusti svoje domove. Takođe, 20. decembra 1998. godine velike vojne i policijske snage stigle u Podujevo/Podujevë gde su se vodile borbe u Podujevu/Podujevë ali i u selima kao što su Obranda/Obrancë, Glamnik/Gllamnik i Donja Lapaštica/Llapashticë e Poshtme.

Situacija je postala još napetija tokom marta 1999. godine, posebno u gradu Podujevu/Podujevë, što je primoralo preostalo stanovništvo da pobjegne u Makedoniju ili potraži utočište u planinama.

Jedno od mesta koje je najviše stradalo tokom 1998-2000 je grad Podujevo/Podujevë sa oko 100 mrtvih i/ili nestalih ljudi, zatim sela kao što su: Lužane/Lluzhan, Duz/Dyz, Obranda/Obrancë, Popovo/Popovë, Bradaš/Bradash, Gornja Pakaštica/Pakashticë e Epërme itd.

1. maja 1999. godine, oko 12 časova, preko 40 ljudi čekalo je autobus kod hotela Besiana u Podujevu/Podujevë, na raskrsnici između dva puta, jedan koji vodi ka gradu, a drugi ka Prištini / Prishtinë.

Oko 12.30 iz pravca Niša prošao je autobus Niš ekspresa, gde su putnici bili uniformisana lica. Autobus se tu nije zaustavio već je nastavio u pravcu Podujeva/Podujevë. Posle kratkog vremena, isti autobus se vratio skoro prazan i stao da pokupi putnike koji su čekali. Na putu za Prištinu/Prishtinë, dok su prelazili most u Lužane, NATO avion je projektilom pogodio autobus.

Od posledica ovog napada, život su izgubile 44 osobe. Među njima je bio 31 albanskih civilnih žrtava i 13 Srba, od kojih 7 civila i 6 pripadnika srpskih snaga.

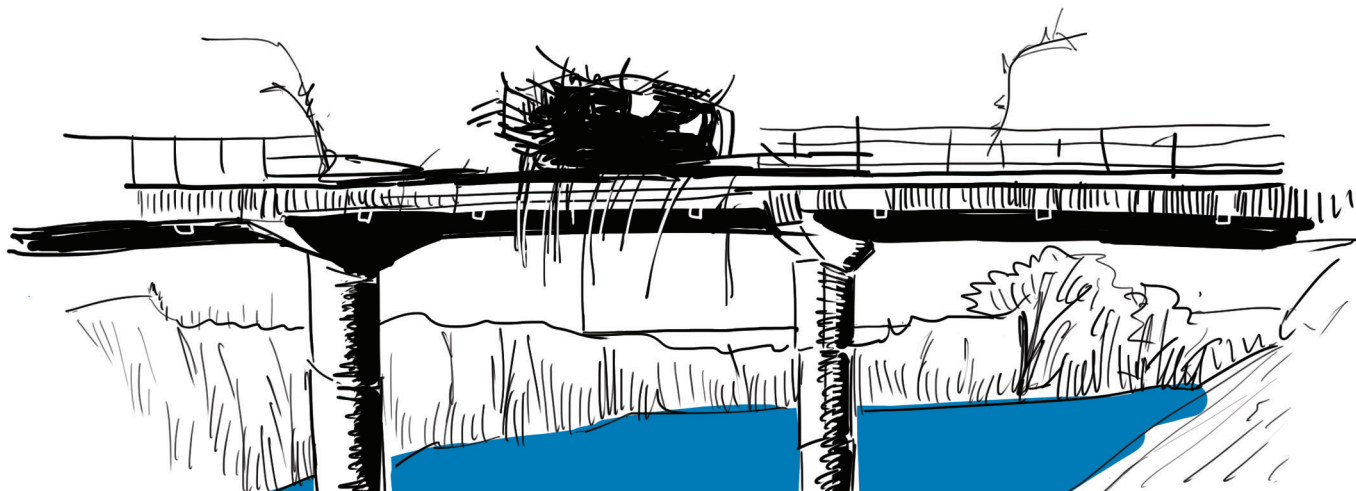
Autobus se od udara podelio na dva dela, pri čemu je jedan deo pao sa mosta, a drugi deo ostao izgoren na mostu. Preživeli su zadobili teške opekotine i telesne povrede zbog kojih su zbrinuti u prištinskoj bolnici, dok je jedan od njih od zadobijenih rana izgubio ruku, jedno oko a kasnije mu je amputirana i noga.

Pukovnik NATO-a Konard Frajtag izjavio je da je NATO preuzeo odgovornost za napad, uz obrazloženje da pilot, nažalost, nije video autobus, koji je u to vreme prelazio most, jer je njegova pažnja bila usmerena na njegovu metu, a to je bio most.

Prema saznanjima FHP-a i FHPK-a tog dana na mostu
u Lužane/Lluzhan život su izgubili:

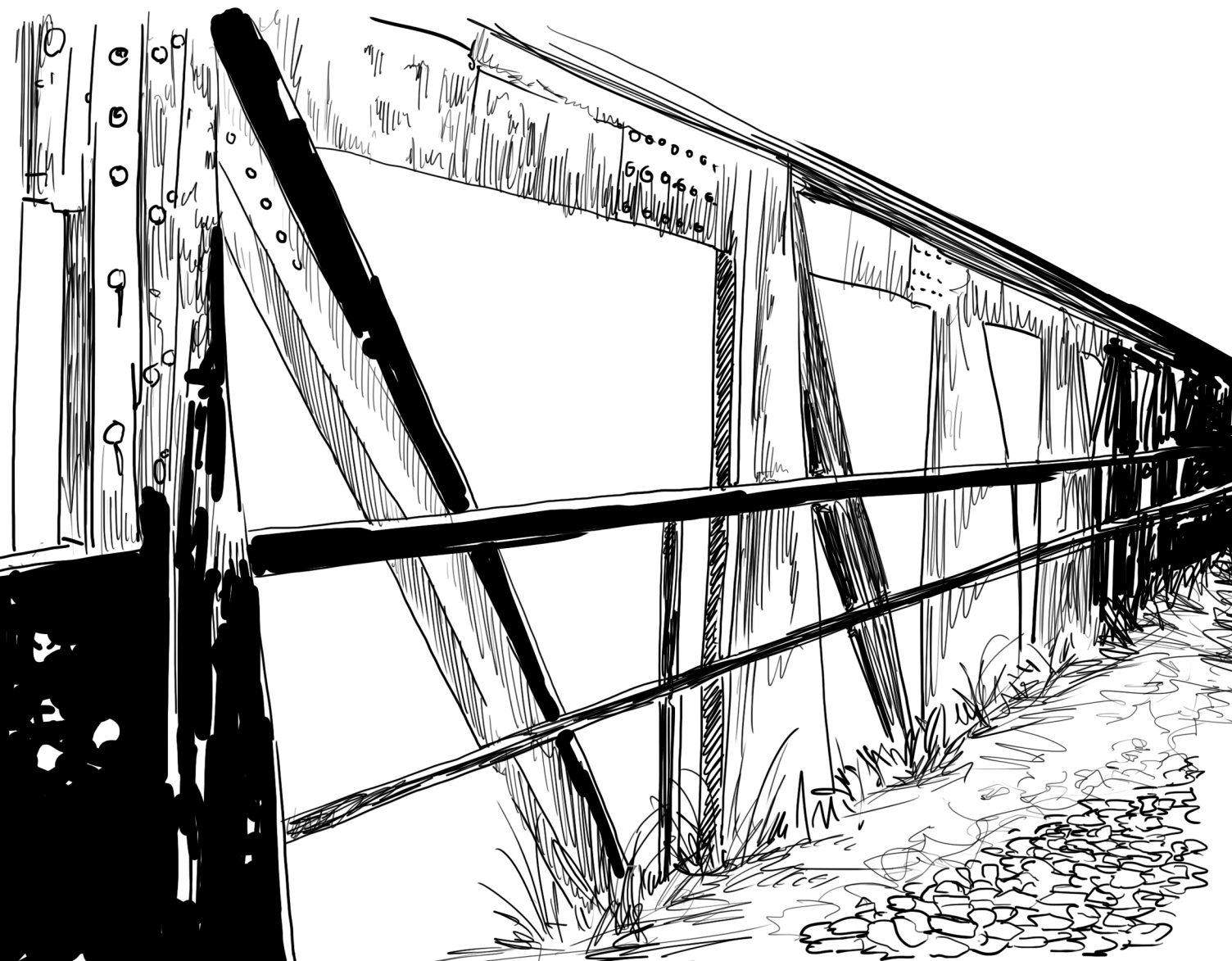
Shefqet Ajeti (1945), Kujtim Aliu (1968), Behxhet Bulliqi (1946),
Milovan Cvetić (1949), Božur Filipović (1948), Života Grujić (1964),
Miroslav Ilić (1961), Vladica Ivanović (1969), Ajeta Jakupi (1958),
Ibrahim Jakupi (1935), Miodrag Janković (1950), Vukosav Jelić (1950),
Gani Jupolli (1932), Mehmet Jusufi (1960), Arjeta Kopalla (1985),
Fatime Kopalla (1966), Fetije Kopalla (1953), Florinda Kopalla (1981),
Mirjeta Kopalla (1997), Xhavit Kopalla (1984), Bojan Kostić (1973),
Milana Malinić (1950), Drita Musa (1977), Fexhrije Musa (1970),
Selman Musa (1973), Marija Petrović (1984), Nikola Petrović (1982),
Smiljana Petrović (1933), Bexhet Podvorica (1960), Milazim Potera (1958),
Nuriye Potera (1967), Ibrahim Qerimi (1940), Besa Ramadani (1991),
Besarta Ramadani (1993), Besnik Ramadani (1983),
Bislir Ramadani (1996), Fatime Ramadani (1963), Gani Ramadani (1928),
Muzafer Ramadani (1986), Rizah Ramadani (1959),
Serbeze Rexhepi (1933), Halime Rrahmani (1964), Adem Uka (1947),
Zoran Vukadinović (1972).

MOST U LUŽANE

ŠTA JE BILO?

Most u Lužane je izgrađen krajem 1960-ih kao most između sela Lužane/Llu-zhan i sela Šakovica/Shakovicë u Podujevu/Podujevë, preko reke Lap koja izvire na Kopaoniku i protiče kroz Podujevo/Podujevë. Most je važan objekat jer preko njega prolazi putna arterija koja povezuje Prištinu/Prishtinë sa regionom Podujeva/Podujevë i dalje sa Srbijom. Oštećeni deo kao posledica napada 1999. popravljen je posle rata.

MOST U LUŽANE

ŠTA JE DANAS?

Do 2021. godine na mostu u Lužane/Lluzhan nije bilo zapisa o događaju koji se tamo odigrao, osim što su postavljeni venci sa cvećem. Međutim, na 22. godišnjicu tragičnog događaja, 1. maja 2021. godine, svečano je inaugurisana spomen ploča posvećena žrtvama, koju je postavila Opština Podujevo/Podujevë.

Na spomen-ploči su ispisana imena 31 albanskih žrtava, a redni broj 32, umesto imena bilo koje žrtve, sadržao je tri tačke. Tako su isključene srpske žrtve koje su takođe izgubile život u ovom događaju. Štaviše, spomen-ploča ne daje nikakvo objašnjenje u vezi sa incidentom koji se dogodio 1. maja 1999. godine. Ovakav način selektivnog obeležavanja ne doprinosi pravilnom naraciji događaja i diskriminiše žrtve drugih nacionalnosti. Čak i nakon reakcije FDHK, spomen-ploča je ostala ista, otkrivajući jednostranu priču. Sve inicijative za spomen žrtvama treba da uključe sve žrtve, bez obzira na njihov pol, rasu ili etničku pripadnost, kako bi se ojačali inkluzivni narativi.

MOST U LUŽANE

MAPA

Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë
Fond za humanitarno pravo Kosovo
Humanitarian Law Center Kosovo

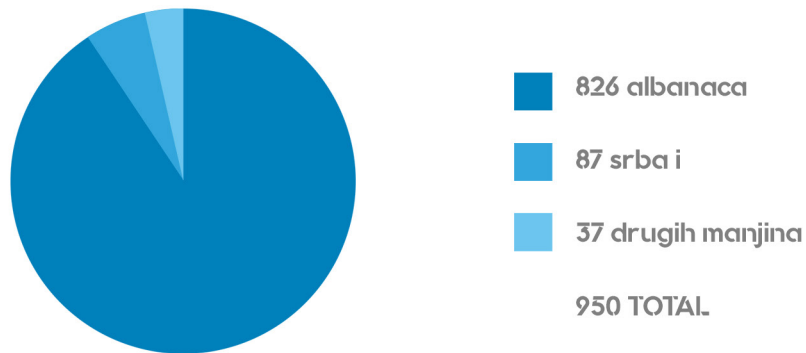
ORAHOVAC
RAHOVEC

DŽAMILJA U VELIKOJ KRUŠI / KRUSHË E MADHE

DŽAMIJA U VELIKOJ KRUŠI / KRUSHË E MADHE

ORAHOVAC/RAHOVEC

Opština Orahovac/Rahovec je jedan od najpogođenijih regiona na Kosovu kao rezultat rata 1998-1999 godine. Tokom 90-ih godina tamo je živelo oko 60.000 stanovnika sa albanskom većinom preko 90%. U periodu 1998-2000. godine u ovoj opštini je život izgubilo i/ili nestalo 950 ljudi, od kojih 826 Albanaca, 87 Srba, 23 Aškalija, 9 Roma, 3 Crnogoraca, 1 Turčin i 1 Bošnjak.

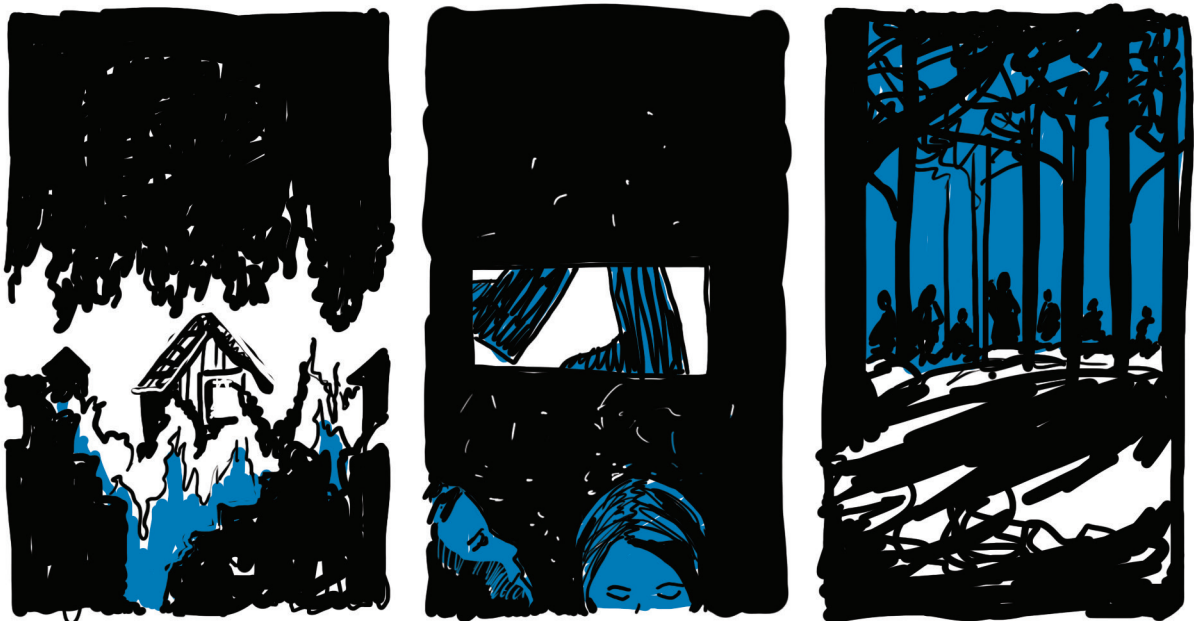
Početak NATO bombardovanja, napadi i progoni srpskih snaga na albansko stanovništvo značajno su intenzivirani. Najveći broj masakra dogodio se u ovom periodu kada je počelo i nasilno proterivanje albanskog stanovništva u Albaniju. Najviše su štetu pretrpela sela Orahovca/Rahovec koja se graniče sa opštinom Prizren, a među njima najvećim ljudskim gubicima je obeleženo selo Velika Kruša/Krushë e Madhe, u kome se dogodio jedan od najvećih masakra rata na Kosovu.

Selo Velika Kruša/Krushë e Madhe se nalazi u geografskoj oblasti između opštine Orahovac/Rahovec i opštine Prizren. Pre zadnjeg rata na Kosovu, Velika Kruša/Krushë e Madhe je imala većinsko albansko stanovništvo od oko 2000 stanovnika, koji se uglavnom bavio poljoprivredom i stočarstvom. Ostatak stanovništva činili su Aškalijske - oko 20 porodica, i Srbi - oko 4 porodice.

Kao posledica rata na Kosovu, u ovom selu je izgubilo život i/ili nestalo 208 ljudi, od kojih su 194 Albanci i 14 Aškalijske.

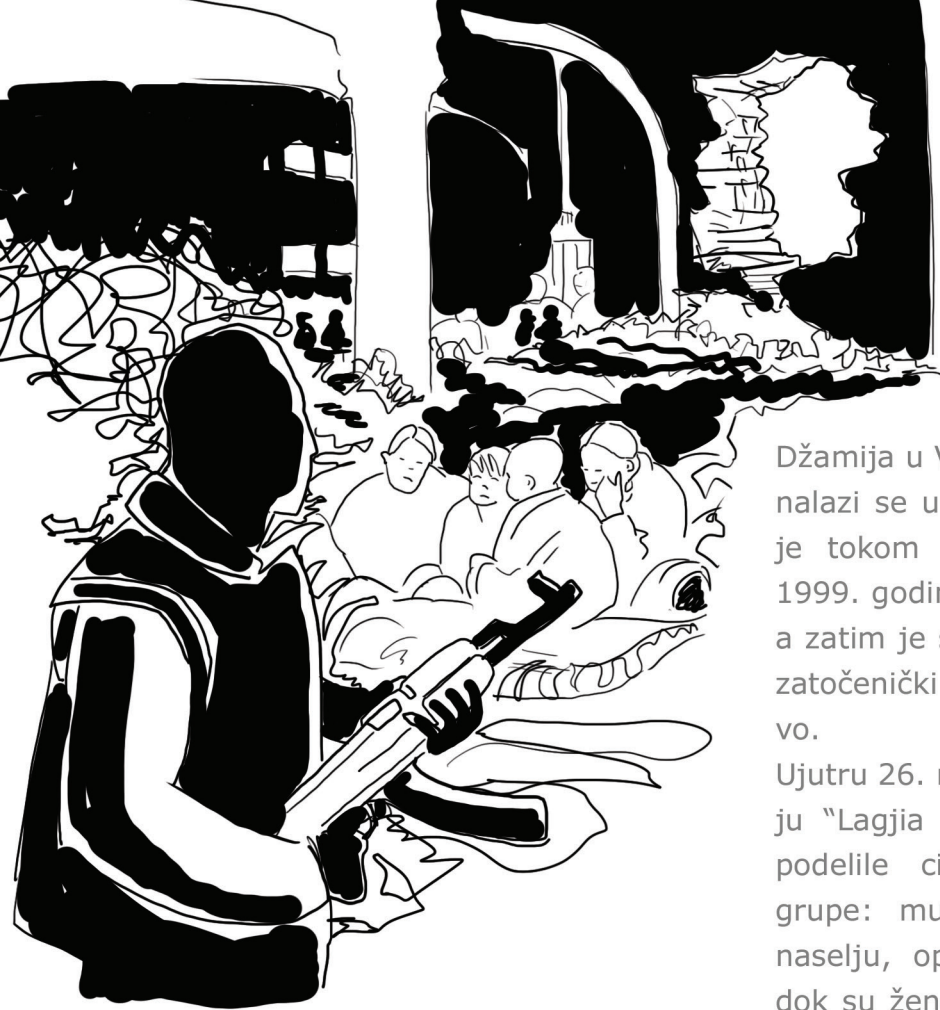
Neposredno nakon početka NATO intervencije na Kosovu 24. marta 1999. godine, selo Velika Kruša/Krushë e Madhe je 3 dana bilo pod opsadom Vojske Jugoslavije, srpske policije, paravojnih grupa, a bili su uključeni i pojedini srpski civili, stanovnici Velike Kruše/Krushë e Madhe.

U ranim jutarnjim satima 25. marta 1999. godine, selo je bombardovano, a kuće stanovnika opljačkane i spaljene od strane srpske vojske, policije i paravojnih grupa. Kao rezultat ovih događaja, stanovništvo se u početku preselilo u okolne planine odakle su mogli videti kako im se pale i pljačkaju kuće. Uveče 25. marta, veliki broj stanovništva se vratio u selo i sakrio se u podrume kuća dok je ostatak stanovništva nastavio da boravi u planinama oko sela.

Srpske snage su 26. marta počele da prikupljaju civile iz raznih lokacija gde su se oni sakrili, bilo u njihovim kućama ili na okolnim planinama. Muškarci i mladići su odvojeni od mase stanovništva, a zatim odvedeni na raznim lokacijama, maltretirani i potom pogubljeni. Tela velikog dela njih su kasnije čak i spaljena. Žene, deca i starci bili su primorani da pobegnu u Albaniju pod povikom srpskih oružanih snaga „Idite kod NATO!“. Deo ovog stanovništva, koji su činili žene i deca, bio je primoran da ode u seosku džamiju.

Džamija u Velikoj Kruši/Krushë e Madhe nalazi se u centru sela. Bombardovana je tokom srpskih napada 25. marta 1999. godine, srušivši deo njenih zidina a zatim je srpskim snagama služila kao zatočenički centar za civilno stanovništvo.

Ujutru 26. marta 1999. godine, u naselju "Lagjia e Nallve", srpske snage su podelile civilno stanovništvo u dve grupe: muškarci su zadržani u tom naselju, opljačkani, a zatim streljani, dok su žene i deca zatvoreni u seoskoj džamiji.

Civilnom stanovništvu u džamiji, koje su činile žene i deca, oduzete su sve stvari, poput nakita, novca i drugih vrednosti, a prema svedočenju žena koje su bile unutra, usled ovih pljački, zlatom i novcem napunila se jedna velika torba. U seoskoj džamiji nasilje je korišćeno i nad ženama koje nisu imale šta da daju srpskim snagama ili slučajevima kada nisu mogle da skinu prstenje sa prstiju, velikom broju su otcepljene uši dok su im oduzete minduše. Takođe, u izveštaju OEBS-a „Kosovo, kako viđeno, tako rečeno “

navodi se da su pripadnici Vojske Srbije nasilno izvukli iz džamije neke od devojaka koje su se tamo nalazile a zatim ih vratili.

Nakon ovih događaja, u popodnevним satima 26. marta 1999. godine, civilno stanovništvo koje se nalazilo u džamiji je pušteno i prinuđeno da napusti selo kako bi krenulo putem za Albaniju.

Zločini počinjeni u Velikoj Kruši/Krushë e Madhe se pominju u optužnici protiv Slobodana Miloševića kao i u optužnici protiv „Šainovica i drugih“ bivšeg Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. Suđenje Slobodanu Miloševiću je nedovršeno zbog njegove smrti tokom suđenja, dok je u suđenju „Šainovicu i drugima“ sudsko veće tretiralo samo tačku optužnice koja se odnosi na uništavanje džamije kao uništavanje kulturnih dobara, a ista je odbačena zbog nepostojanja direktnih dokaza kojima bi se dokazalo na koji način je pričinjena šteta, i od koga. Do sada niko nije osuđen pravosnažnom presudom u vezi zločina počinjenim u ovom selu.

DŽAMIJA U VELIKOJ KRUŠI / KRUSHË E MADHE

ŠTA JE BILO?

Džamija u Velikoj Kruši/Krushë e Madhe izgrađena je 1780. godine, a obnovljena 1974. U martu 1999. godine bombardovale su je srpske snage i pretrpela je velika oštećenja. Od svoje izgradnje, Džamija u Velikoj Kruši/Krushë e Madhe služila je kao mesto za obavljanje verskih obreda za stanovništvo islamske veroispovesti Velike Kruše/Krushë e Madhe, i okolnih sela.

DŽAMIJA U VELIKOJ KRUŠI KRUSHË E MADHE

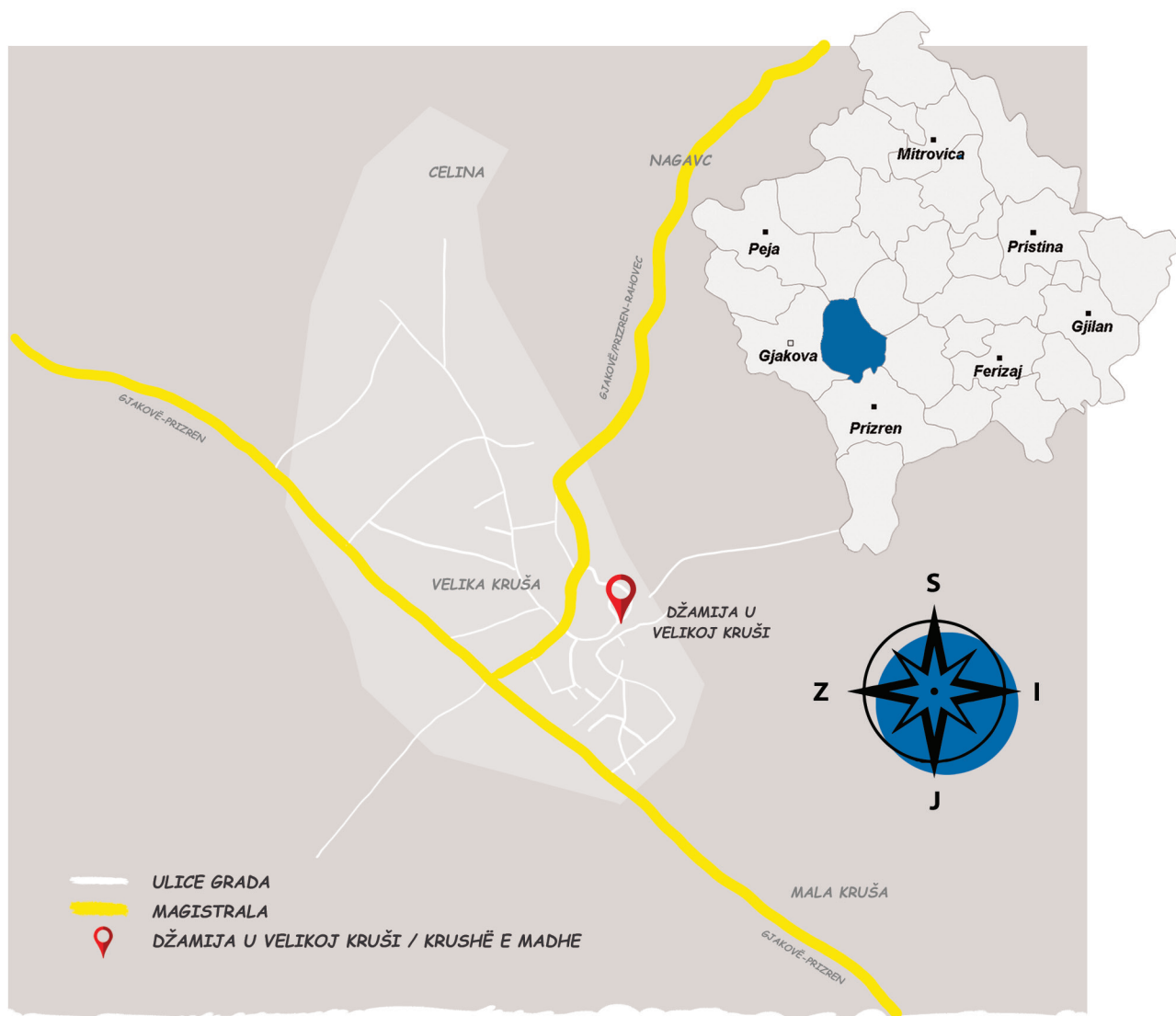
ŠTA JE DANAS?

Nakon završetka rata na Kosovu, džamija u Velikoj Kruši/Krushë e Madhe obnovljena je 2001. godine. Džamija je pod upravom Islamske zajednice Kosova i nastavlja da služi kao mesto za obavljanje verskih obreda za građane islamske veroispovesti. Takođe, gradi se aneks koji će služiti za organizovanje pogrebnih ceremonijala za meštane sela.

I pored podataka i živih svedoka koji su bili žrtve zlostavljanja u zgradi džamije u Velikoj Kruši/Krushë e Madhe tokom rata na Kosovu – u prostoru zgrade džamije nije postavljen nijedan zapis koji govori o događajima iz tog vremena.

DŽAMIJA U VELIKOJ KRUŠI / KRUSHË E MADHE

MAPA

Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë
Fond za humanitarno pravo Kosovo
Humanitarian Law Center Kosovo

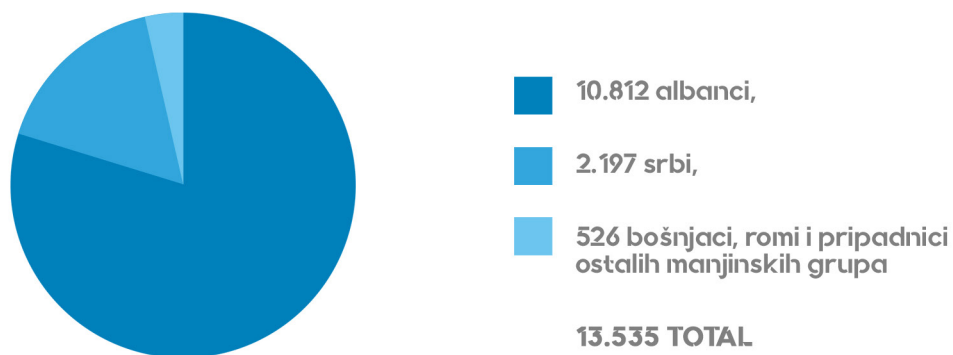
KOSOVO I SRBIJA

MASOVNE GROBNIČE

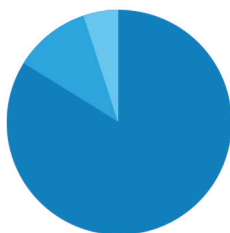
MASOVNE GROBNICE

KOSOVO I SRBIJA

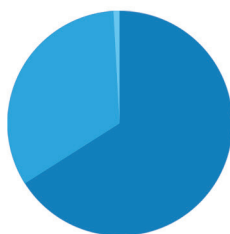
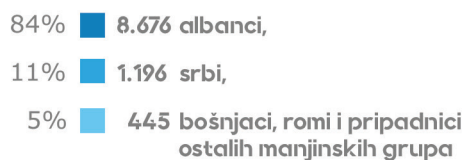
U periodu januar 1998 - decembar 2000. godine, kao posledica rata na Kosovu, život je izgubilo i/ili je nasilno nestalo 13.535 lica.

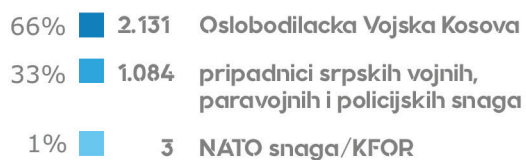
Od ovog broja 10.812 su bili Albanci (80%), 2.197 Srbi (16%) i 526 Bošnjaci, Romi i pripadnici ostalih manjinskih grupa (4%).

CIVILI 10.317

PRIPADNICI ORUŽANIH GRUPA 3.218

Od ovog broja, 10.317 su bile civilne žrtve (od toga 8.676 Albanaca, 1.196 Srba i 445 Roma i drugih). Kada je reč o žrtvama iz oružanih grupa - 2.131 su bili pripadnici Oslobodilačke vojske Kosova; 1.084 su bili pripadnici srpskih vojnih, paravojnih i policijskih snaga i 3 pripadnika NATO snaga na Kosovu – KFOR. U periodu od 1998. do 2000. godine ubijeno je i/ili je nasilno nestalo 1133 dece, a 109 ih se još uvek vode kao nestala. Nakon juna 1999. godine, na Kosovu je bilo oko 6057 nestalih lica kao posledica rata, a od ovog broja, još uvek nije rasvetljena sudbina 1620 osoba.

Neposredno po završetku rata u raznim zatvorima u Srbiji pronađen je jedan broj nestalih lica, a najveći broj istih nađen je u masovnim grobnicama na i van Kosova.

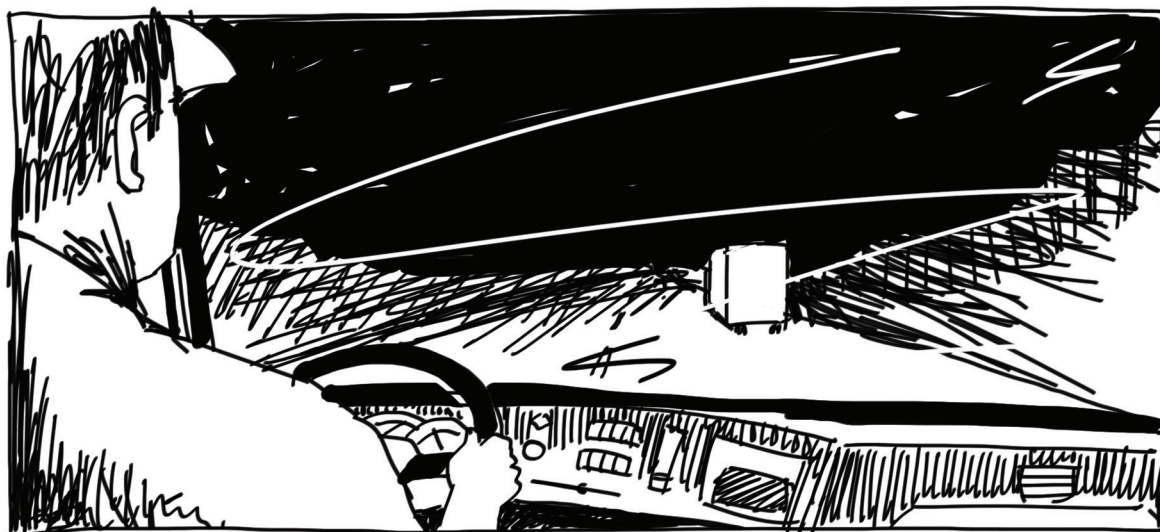

Nakon početka NATO intervencije na Kosovu, nasilje srpskih snaga se vidno intenziviralo nad civilnim stanovništvom na Kosovu. Tako su, da bi prikrile masovne zločine, srpske vlasti pokrenule organizovanu kampanju premeštanja tela žrtava sa teritorije Kosova na teritoriju Srbije.

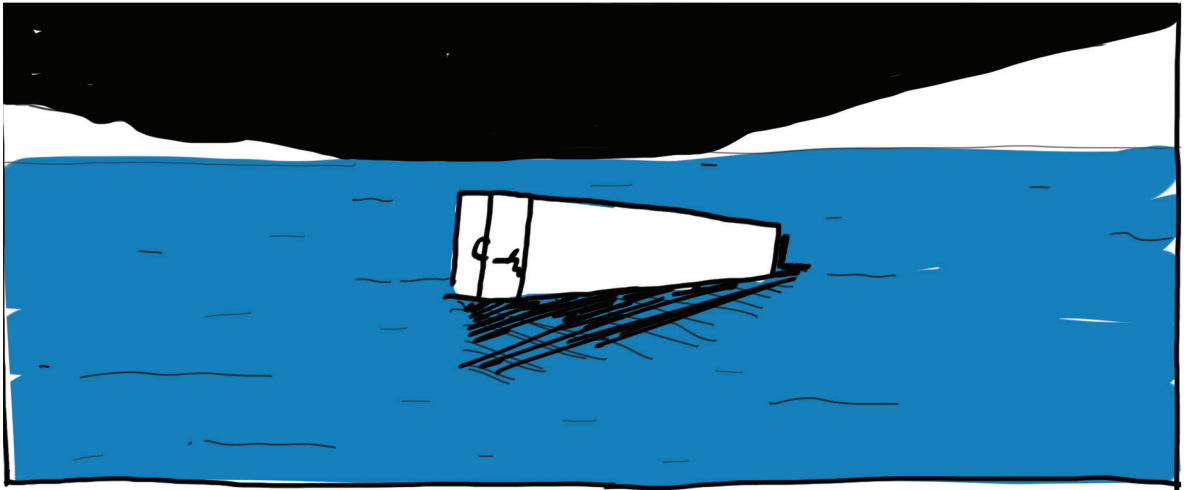
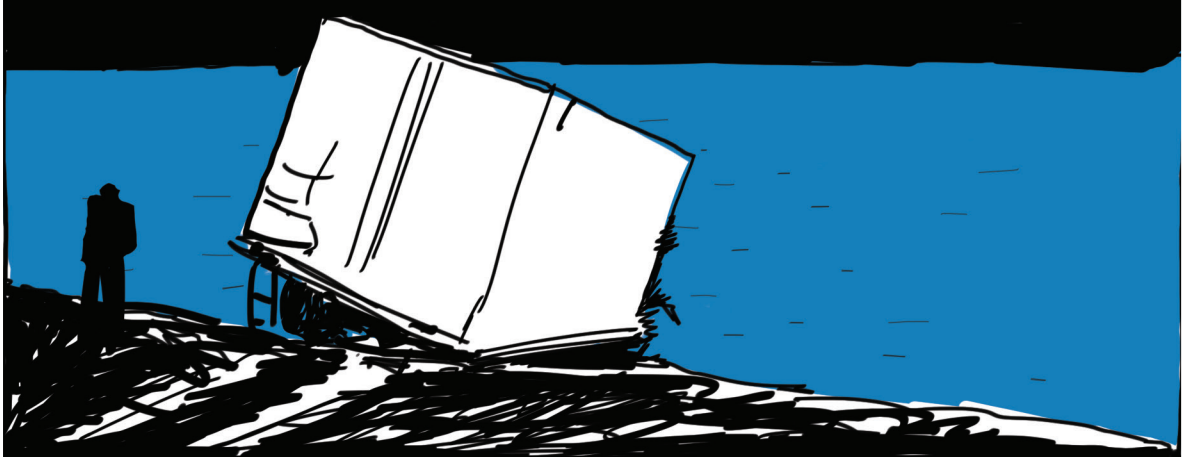
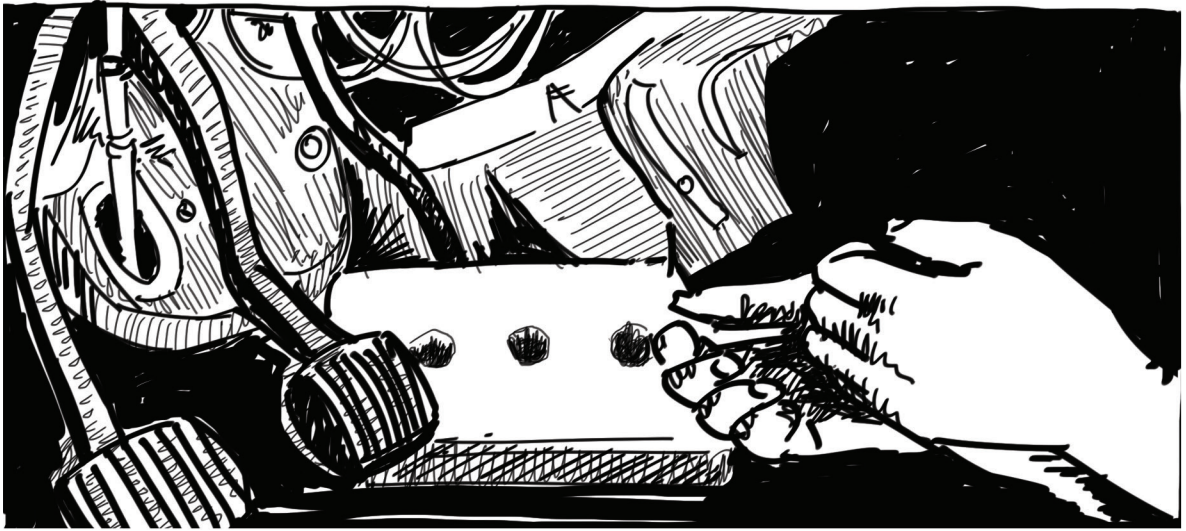
Od 2001. godine do danas tela 950 ubijenih Albanaca sa Kosova nađena su na 5 lokacija masovnih grobnica na teritoriji Srbije. 2001. godine, pronađeno je 744 tela na periferiji Beograda u Batajnici, na parceli koja je služila i služi kao centar za obuku Specijalne antiterorističke jedinice srpske policije. Kasnije iste te godine, u Petrovom Selu, istočna Srbija, pronađeno je 61 telo, a još 84 tela pronađena su u jezeru Perućac u zapadnoj Srbiji. 2013. godine, još 52 tela Albanaca pronađena su u Rudnici kod Raške na jugu Srbije u blizini granice sa Kosovom. Od 2020-2021, u kamenolomu Kiževak u južnoj Srbiji pronađeno je 9 tela.

Tela 950 kosovskih Albanaca prevezena su sa teritorije Kosova na ovih 5 različitim lokacijama u Srbiji kako bi se sakrili tragovi zločina i zaštitili odgovorni od krivične odgovornosti.

Ni na jednoj od 5 gore navedenih lokacija još nije podignuto nikakvo spomen obeležje koje bi doprinelo obeležavanju ovih mesta zločina i njihovom uključivanju u kolektivno pamćenje društva. Što se tiče lokacije Batajnica, već nekoliko godina postoji inicijativa nevladinih organizacija Fond za humanitarno pravo i Fond za humanitarno pravo Kosovo koja ima za cilj da se na mestu gde su pronađena tela podigne memorijalni centar i tako doprinese obogaćivanju kolektivnog pamćenja, kada je reč o događajima koji su se odigrali na toj lokaciji tokom 1999. godine.

Pored prakse prevoženja tela sa teritorije Kosova na teritoriju Srbije, veliki broj masovnih grobnica otkriven je i unutar Kosova. Većina njih uključivala je albanske žrtve kao što su Bela Crkva/Bellacerkë (77 tela), groblje u Dragodanu (170 tela), Pusto Selo/Pastasel (106 tela), Brusnik (28 tela), Orahovac/Rahovec (47 tela), Bistražin/Bishtazhin (oko 80 tela), muslimansko groblje u Severnoj Mitrovici/Mitrovicën Veriore (76 tela) itd. a na jednom broju istih pronađena su i tela Srba, kao što su u mestima Volujak/Volljakë (24 tela), Mališevo/Malishevë (13 tela) i Klečka/Kleqkë.

Međutim, kao što je to slučaj i na teritoriji Srbije, ove lokacije na Kosovu nisu obeležene i na neki način su samo deo sećanja porodica žrtava, ali ne i šireg kolektivnog pamćenja. Pored obeležavanja masovnih grobnica, Kosovo nema ni registar ukupnog broja masovnih grobnica, njihovog tačnog broja i tačnog broja tela pronađenih u njima.

Takva praksa neobeležavanja mesta zločina doprinosi zaboravu i onemogućava stvaranje zajedničkog kolektivnog sećanja na prošlost.

MASOVNE GROBNICE

ŠTA SU OVA MESTA NEKADA BILA?

Lokacije koje su imale različite funkcije pre početka oružanog sukoba na Kosovu korišćene su kao masovne grobnice za prikrivanje zločina. Da nabrojimo neke od njih, kao što je slučaj masovne grobnice u Batajnici koja je pronađena u centru za obuku Specijalne antiterorističke jedinice srpske policije; Slučaj masovne grobnice Kiževak u kome se nalazio kamenolom; Slučaj masovne grobnice Dragodan, na mestu civilnog groblja opštine Priština ili slučaj pećine u selu Volujake/Volljakë u kojoj je sakriven jedan broj tela.

MASOVNE GROBNICE

ŠTA SU DANAS?

Jedan broj lokacija na kojima su otkrivene masovne grobnice i dalje ima istu funkciju kao što je to slučaj sa Centrom za obuku u Batajnici ili sa grobljem u naselju Dragodan. Dok su brojna mesta na kojima su otkrivene masovne grobnice promenila funkciju, kao što je slučaj kamenoloma Kiževak koji je već privatizovan ili slučaj kampa za obuku u Petrovom Selu, koji je pripadao Specijalnim snagama srpske policije, koje su delovale na Kosovu tokom rata i koji je sada zatvoren. Mnoge lokacije na kojima su bile masovne grobnice, su nakon ekshumacije napuštene, i nemaju nikakvih obeležja.

Iz tih razloga i zbog njihovog neobeležavanja, masovne grobnice će vremenom izbledeti čak i iz kolektivnog pamćenja društva.

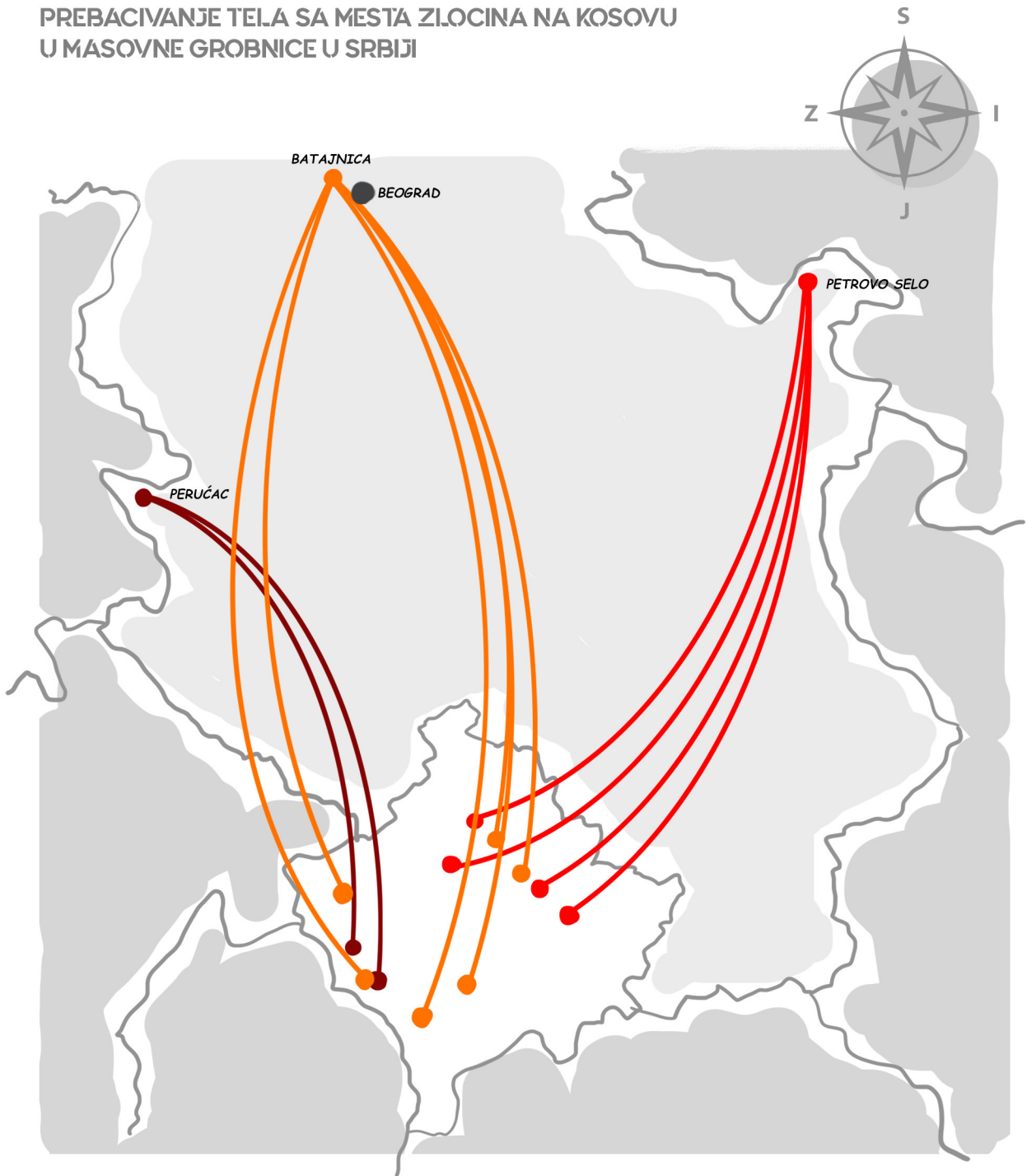

LOKACIJE

Identifikovane lokacije masovnih grobnica u Srbiji:

1. Batajnica: Otkrivena 2001. godine. U njoj su pronađena tela 744 kosovskih Albanaca.
2. Perućac: Tela kosovskih Albanaca isplivala su na površinu jezera 1999. godine. U blizini jezera je 2001. godine pronađena masovna grobnica sa posmrtnim ostacima 84 lica.
3. Rudnica: 2013. godine pronađeni su posmrtni ostaci 52 albanskih civila.
4. Petrovo Selo: Otkrivena 2001. godine. U njoj su pronađena tela 61 kosovskog Albanaca.
5. Kiževak: Od 2020-2021, u kamenolomu Kiževak pronađeni su posmrtni ostaci 9 osoba.

PREBACIVANJE TELA SA MESTA ZLOčina NA KOSOVU U MASOVNE GROBNICE U SRBIJI

- IZ PEĆI, VUĆITRNE, LANDOVICI, KOSOVO POLJE, SUVA REKE, MEJA I KORENICE U BATAJNICI
- IZ MITROVICE, PRISTINE, IZBICE I JANJEVA U PETROVO SELO
- IZ DEČANE I DJAKOVICE U PERUĆAC

Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë
Fond za humanitarno pravo Kosovo
Humanitarian Law Center Kosovo

KOSOVO POLJE

AUTOBUSKA STANICA

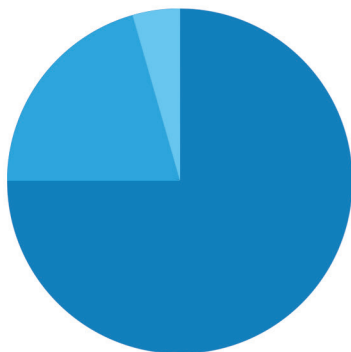
AUTOBUSKA STANICA

KOSOVO POLJE

Opština Kosovo Polje/Fushë Kosovë nalazi se u centralnom delu Kosova i pripada regionu Prištine/Prishtinë. Ona predstavlja centar vazdušnog i železničkog saobraćaja na Kosovu, imajući u vidu da je u selu Velika Slatina/ Sllatinë e Madhe, mestu u Kosovu Polju/ Fushë Kosovë, još od 1965. godine otvoren Prištinski aerodrom koji se danas zove „Aerodrom Adem Jashari“. Ovaj lokalitet se razvio nakon što je u njemu otvorena železnička stanica, koja povezuje ovaj grad sa Prištinom/ Prishtinë, kao i sa drugim centrima kao što su Peć/Peja, Mitrovica i Skoplje u Severnoj Makedoniji.

Do 1998. godine u ovoj opštini je živelo preko 30.000 stanovnika, oko 59 % su činili Albanci, 24% Srbi i 17% pripadnici ostalih zajednica. Samo u gradu Kosovu Polju/ Fushë Kosovë je živelo preko 16.000 stanovnika od kojih su oko 36% bili Srbi, 27% Albanci i 37% pripadnici drugih nevećinskih zajednica.

Kao posledica rata na Kosovu, od 1998-2000. godine na području ove opštine život su izgubile 173 žrtve, od kojih 130 Albanaca, 35 Srba i 8 pripadnika nevećinskih zajednica. Samo u gradu Kosovu Polju/ Fushë Kosovë kao posledica rata ubijeno je i/ili nestalo 78 žrtava, dok je među tragičnim događajima poznat slučaj porodice Mirena u selu Nakarade/Nakaradë gde je ubijeno 16 članova ove porodice.

- 130 albanaca,
 - 35 srba,
 - 8 nevećinskih zajednica
- 173 TOTAL**

Ubistva i nestanci ljudi počeli su da se dešavaju u Kosovu Polju/ Fushë Kosovë još u junu 1998. godine. Situacija se pogoršala gotovo odmah nakon povlačenja Posmatračke misije OEBS-a sa Kosova 20. marta 1999. godine. Nakon toga, maltretiranje, pljačke, proterivanje i ubistva postaju još učestaliji, a veliki broj stanovnika Kosova Polja/ Fushë Kosovë biva prognan iz grada. Oni su primorani da krenu put Makedonije ili Albanije. Železnička stanica u Kosovu Polju/Fushë Kosovë je bila mesto odakle je najviše Albanaca vozom odlazilo u pravcu Makedonije.

Međutim, železnička stanica nije bila jedino mesto u gradu Kosovo Polju/Fushë Kosovë gde je bilo teških povreda ljudskih prava. Autobuska stanica se nalazi u istoj zgradi sa železničkom stanicom. Ovo mesto su tokom rata koristile i srpske vojne i paravojne snage, kako bi zatočile albansko stanovništvo i maltretirale ga i zlostavljale.

Jedan takav slučaj dogodio se na autobuskoj stanici 26. marta 1999. godine. U petak ujutru, približno oko 11.00 časova, na autobuskoj stanici u opštini Kosovo Polje/Fushë Kosovë, okupilo se i čekalo autobus više od 100 albanskih civila, muškaraca, žena i dece, u pokušaju da napuste Kosovo Polje/Fushë Kosova i krenu put Prištine, iz bezbednosnih razloga. Nakon nekog vremena, u to mesto je vojnim vozilom stigla grupa od najmanje deset pripadnika raznih srpskih snaga, od kojih su neki bili maskirani.

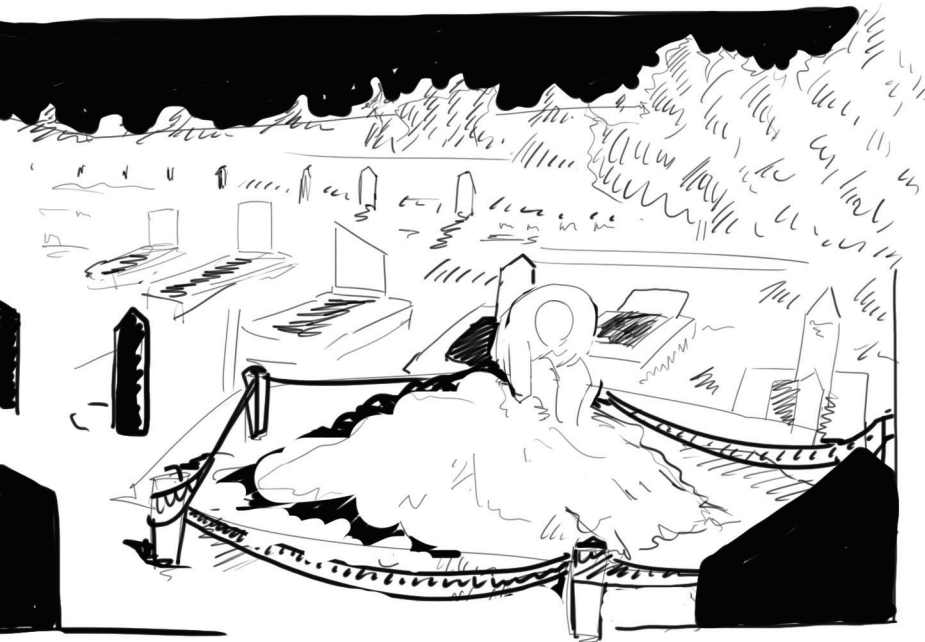

Naoružana grupa srpskih snaga sprečila je civile da uđu u autobus ili napuste stanicu, dok su oni koji su već bili u autobusu naterani da siđu. Nakon što su ih okupili, odvojili su muškarce od žena i dece, gurajući ih cevima oružja i preteći im da će upotrebiti oružje. Prema rečima očevidaca, koji su se zatekli na mestu događaja i koji su svedočili u dva sudska postupka vezano za ovaj događaj, žene i deca su bili primorani da okrenu leđa, kako ne bi videli maltretiranje muškaraca.

Muškarce su prvo terali da kleče sa rukama na potiljku i pevaju srpske nacionalističke pesme, a zatim su ih tukli pendrekom i drvenim motkama. Jedan od svedoka je svedočio da je jedan pripadnik ove grupe uzeo štaku jednog starca i njome udarao muškarce, sve dok se nije polomila.

Tog dana nasilno su oteta dva muškarca, albanska civila, od kojih je jedan potom pušten, a drugi, Haki Bajrami, nije viđen od kritičnog dana i vodio se kao nestao. Međutim, kasnije je njegovo telo pronađeno u jednoj masovnoj grobnici u naselju Dragodan, u Prištini,

a njegovi ostaci su identifikovani 2000. godine. Od brojnih maltretiranja koja su se desila tog dana, jedan muškarac koji je u to vreme imao 70 godina, posvedočio je da nikada nije uspeo u potpunosti da zaleči povrede koje je tom prilikom zadobio.

U vezi sa ovim slučajem, na Kosovu su vođena dva sudska postupka u kojima su Ivan Radivojević, kao bivši pripadnik srpskih snaga u rezervnom sastavu policije, i Skender Bislimi, kao bivši pripadnik srpskih paravojnih snaga, osuđeni za ratne zločine protiv civilnog stanovništva. Sud je našao da su okrivljeni izazvali strah i teror, narušili telesni integritet i zdravlje najmanje 40 muških albanskih civila. Ivan Radivojević je za to osuđen na 6 godina zatvora, dok je Skender Bislimi osuđen na 10 godina zatvora.

AUTOBUSKA STANICA

ŠTA JE NEKADA BILA?

Železnička stanica Kosovo Polje/Fushë Kosovë izgrađena je od 1870-1874. Mnogo kasnije, nakon Drugog svetskog rata, prostor ispred ove stanice je počeo da se koristi kao polazište i stajalište za autobuse koji su saobraćali na relaciji Priština – Kosovo Polje.

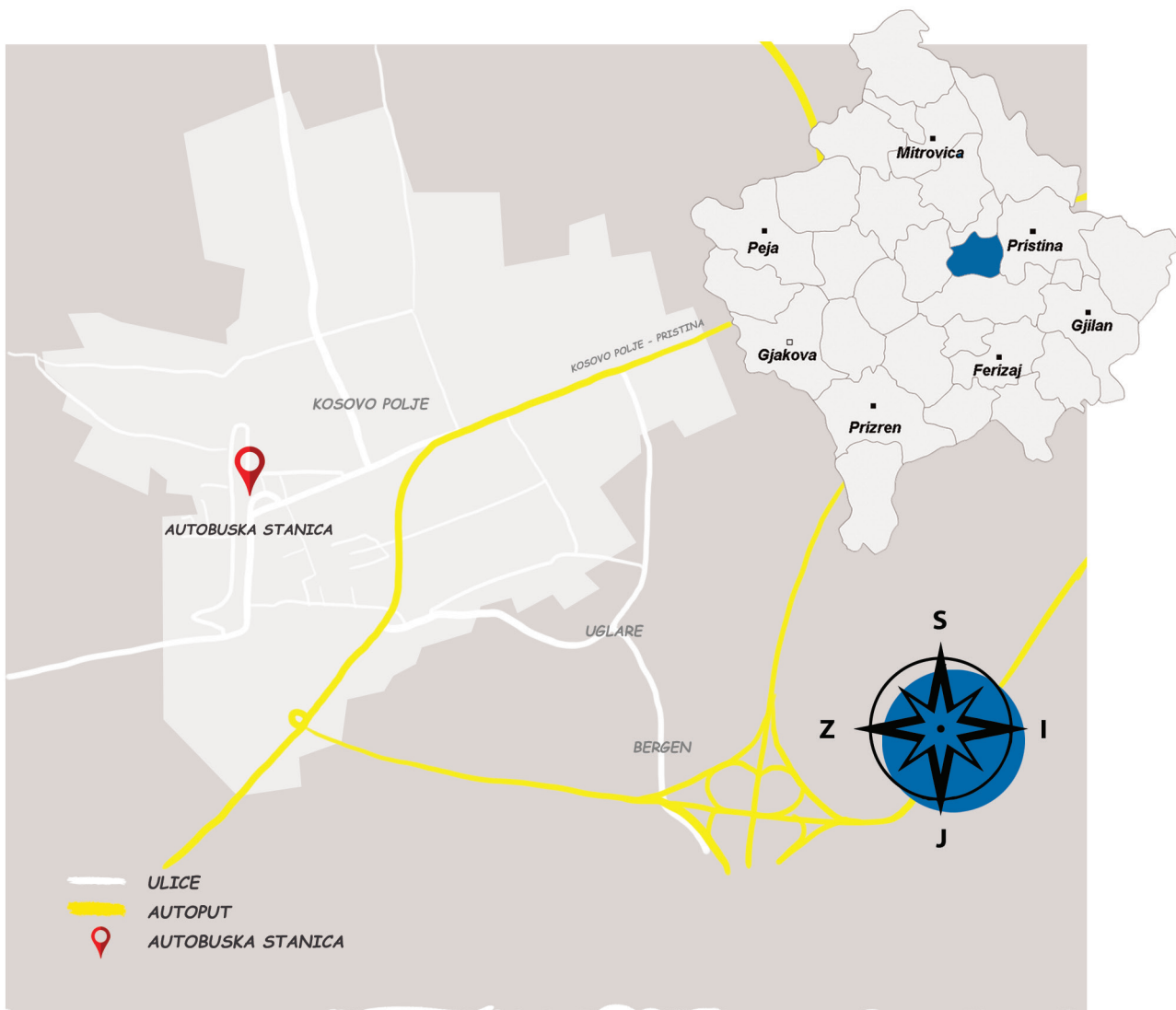
AUTOBUSKA STANICA

ŠTA JE DANAS?

I dan danas se ovaj prostor koristi kao autobuska stanica u Kosovu Polju/-Fushë Kosovë, kao što je to nekada bio slučaj.

U ovoj stanici, nema zapisa o dešavanjima iz 1999. godine. I pored činjenice da o njima postoje opsežne informacije i činjenice da je postojao popriličan broj svedoka koji su svedočili o onome što se odigralo na autobuskoj stanici u Kosovu Polju/Fushë Kosovë u sudskim postupcima u kojima su donete pravosnažne odluke, ovo mesto još uvek nije obeleženo kao mesto zločina. U slučaju da ovo mesto bude obeleženo kao takvo u budućnosti, ovo bi doprinelo kolektivnog sećanja i informisanju građana o događajima koji su se desili na autobuskoj stanici u Kosovu Polju/Fushë Kosovë.

AUTOBUSKA STANICA MAPA

Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë
Fond za humanitarno pravo Kosovo
Humanitarian Law Center Kosovo

VRBNICA

GRANICANILSON SA AL-BANILSON

GRANICA SA ALBANIJOM

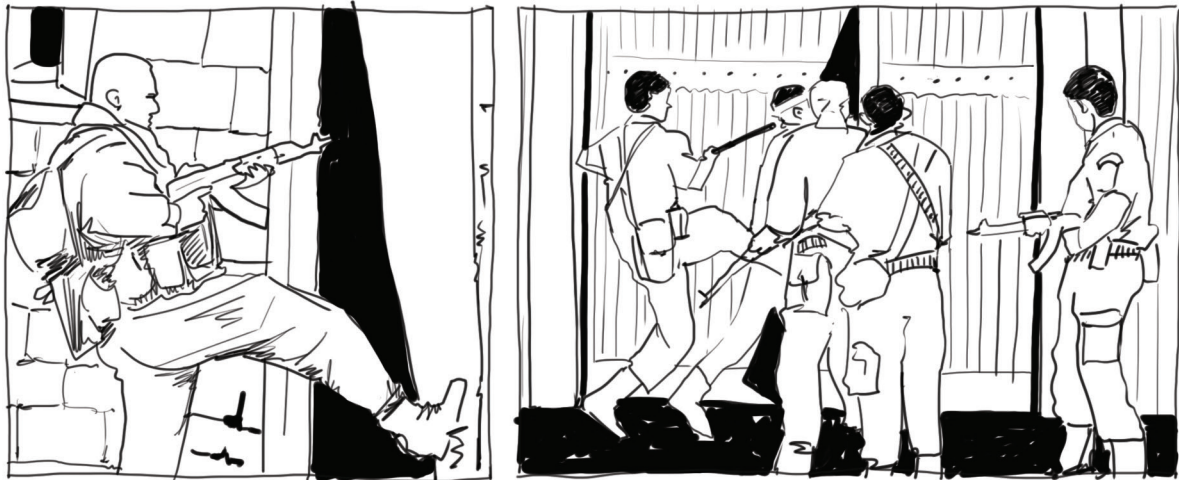
VRBNICA, PRIZREN

Tokom rata 1998-1999, proterivanje albanskog stanovništva sa teritorije Kosova organizovano je posebnim planom koji je predviđao upotrebu nasilja, mera zastrašivanja i stvaranja nesigurnog okruženja za život. Prisilno udaljšavanje albanskog stanovništva sa Kosova sprovedeno je sa takvim stepenom koordinacije i kontrole da je nemoguće izvesti nijedan drugi zaključak, sem da se radilo o sistematskoj prinudnoj deportaciji. Takav zaključak je potvrđen i suđenjem Šainović i drugi potvrđivanjem tačke optužnice koja glasi da su „Snage SRJ i Srbije na sistematski način nasilno proterale i raselile na stotine hiljada kosovskih Albanaca iz njihovih domova širom pokrajine Kosovo. Da bi olakšale ovo proterivanje i raseljavanje, snage SRJ i Srbije namerno su stvorile atmosferu straha i tlačenja upotrebom sile, pretnji silom i nasiljem.“

Odlazak albanskog stanovništva sa Kosova počeo je početkom 90-ih godina, kao rezultat nasilnih mera, otpuštanja sa posla i diskriminatornih mera u prosveti, zdravstvu i drugim osnovnim pravima. Zatim, na početku oružanog sukoba, počelo je nasilno proterivanje iz njihovih domova koje se vidno intenziviralo nakon početka intervencije NATO-a u bivšoj Jugoslaviji.

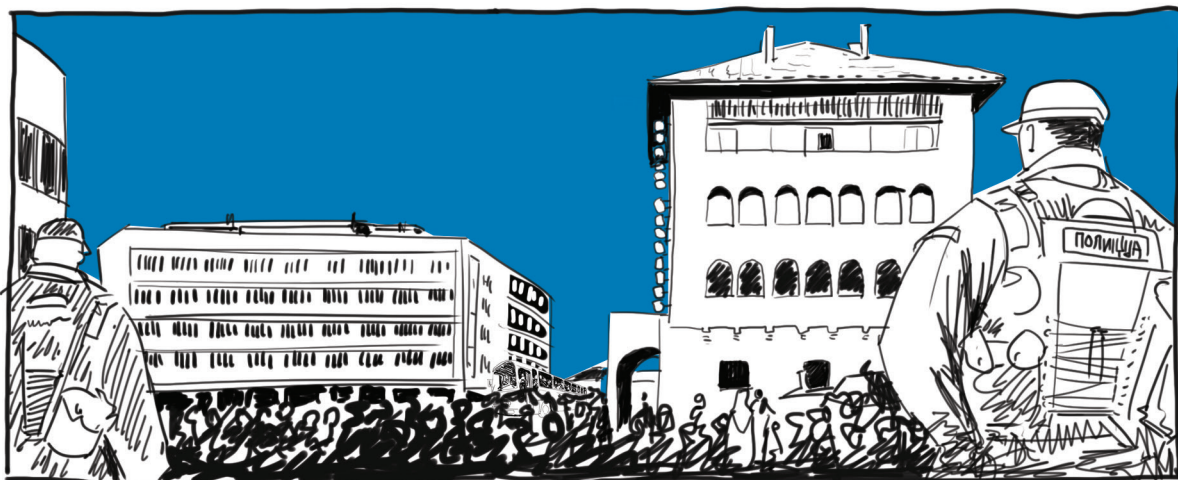
Prema izveštaju UNHCR-a, „Izbeglička kriza na Kosovu, nezavisna procena UNHCR-ove spremnosti i hitnog odgovora“, više od milion građana Kosova proterano je iz zemlje a samo tokom prvih 9 nedelja od početka NATO intervencije više od 860.000 građana pronašlo je utočište u državama regiona. Od ovog broja 444.600 u Albaniji, 344.500 u Makedoniji i 69.900 u Crnoj Gori.

Tokom ovog perioda, proterivanje je dostiglo takav nivo da su srpske oružane snage išle od kuće do kuće u raznim naseljima i nasilno proterivale stanovnike iz njihovih domova, naređujući im da napuste Kosovo. Stanovništvu je naređeno da napusti Kosovo u pravcu različitih zemalja, preko različitih graničnih prelaza. Proterano stanovništvo je obično odlazilo u pravcu najbliže granice.

Većina stanovništva iz zapadnog dela Kosova krenula je put jugozapadne granice sa Albanijom, dok je istočna polovina krenula u pravcu jugoistočne granice sa Makedonijom. S druge strane, stanovnici Kosovske Mitrovice/Mitrovicë, Vučitrna/Vushtrri i drugih područja sa albanskim stanovništvom na severu Kosova uglavnom su poslani ka granici sa Albanijom. Veliki deo stanovnika Peći/Peja i Istoka/Istog prešao je u Crnu Goru, dok je jedan broj stanovnika iz najistočnijih opština Kosova prvo ušao u južnu Srbiju, a zatim prešao granicu sa Makedonijom. Međutim, bilo je i oblasti koje su okarakterisane manjim odlascima stanovništva, kao što je region Drenice u centralnom Kosovu, iz kojeg je malo stanovnika napustilo Kosovo, osim stanovnika proteranih iz grada Glogovca/Glogoc početkom maja 1999. godine.

Većina stanovništva je otišla svojim prevoznim sredstvima, poput automobila, traktora ili zaprežnih kola, ali i pešice. Međutim, relativno veliki broj je otišao i prevozom koji su organizovale srpske snage, okupljajući stanovništvo na određenim punktovima, a zatim prevozeći stanovništvo autobusima i vojnim vozilima do određenih granica. Etničko čišćenje grada Peći/Peja tokom 24-29. marta 1999. predstavlja konkretan primer organizovanja transporta za proterivanje stanovništva. Tokom ovog perioda, albanski stanovnici svih naselja u Peći/Peja bili su primorani da napuste svoje domove i okupe se na sabirnim mestima u centru grada. Zatim je srpska policija organizovala autobuse za prevoz stanovnika do Prizrena, a zatim su krenuli put Albanije. Dana 29. marta, skoro svi albanski stanovnici su nasilno proterani iz grada Peći/Peja.

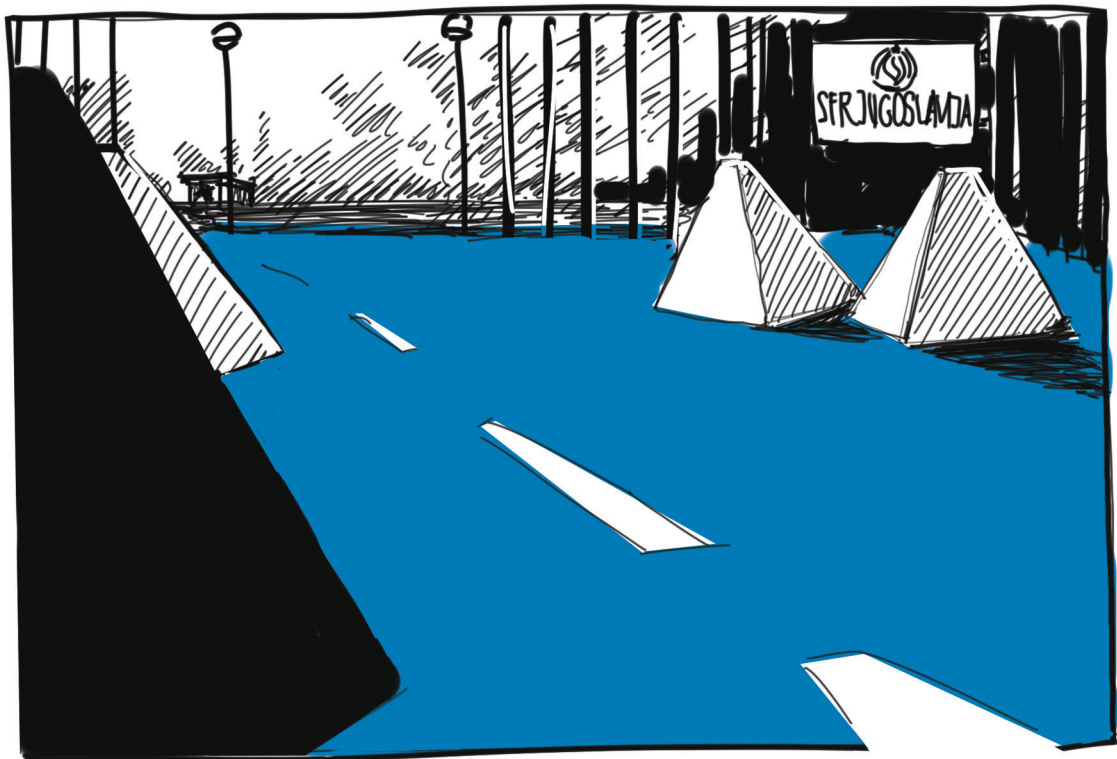
Kao što je gore istaknuto, granica sa Albanijom je bila najopterećenija izbeglicama koje su napuštale teritoriju Kosova, a većina proteranih građana, blizu pola miliona, prešlo je u Albaniju preko graničnog prelaza Vrbnica/Vërmicë. Samo od 27 - 29. marta 1999. godine, oko 64.000 izbeglica je prešlo u Albaniju preko ovog graničnog prelaza, sa čak i do 28.000 izbeglica dnevno. Kolona izbeglica se u velikom broju slučajeva protezala u dužini i do 15 km u pograničnom pojasu Kosova.

Ovakva praksa oduzimanja isprava je korišćena da bi se postigao cilj da se proteranima oduzme državljanstvo bivše SRJ i da im se na taj način ne dozvoli da se nakon toga vrate na Kosovo. Dakle, granične procedure su korišćene kao dopunsko sredstvo za etničko čišćenje teritorije Kosova. Široko rasprostranjena konfiskacija ličnih isprava i automobilskih registarskih tablica od strane srpske policije i granične službe takođe ukazuje na sistematičnost proterivanja.

GRANICA SA ALBANIJOM ŠTA JE NEKADA BIO?

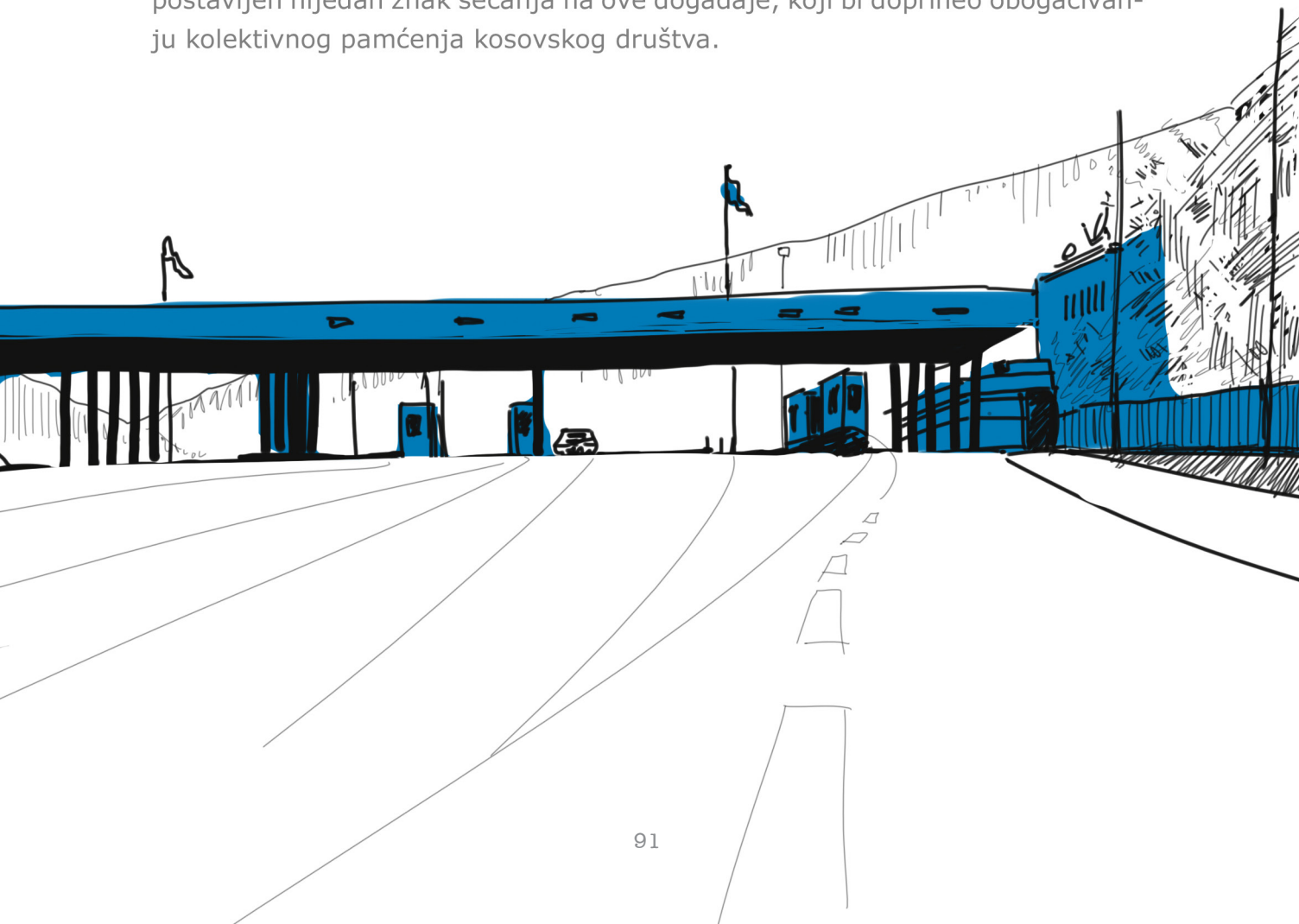
Granični prelaz Vrbnica/Vërmicë predstavljao je jednu od glavnih veza albanske države sa Socijalističkom Autonomnom Pokrajinom Kosovo u bivšoj Jugoslaviji. Tokom 1945 - 1990. godine, kao rezultat politike komunističke vlasti u Albaniji, ovaj granični prelaz bio je zatvoren. Isti je ponovo otvoren 1991. godine nakon pada komunističke vlasti u Albaniji.

GRANICA SA ALBANIJOM ŠTA JE DANAS?

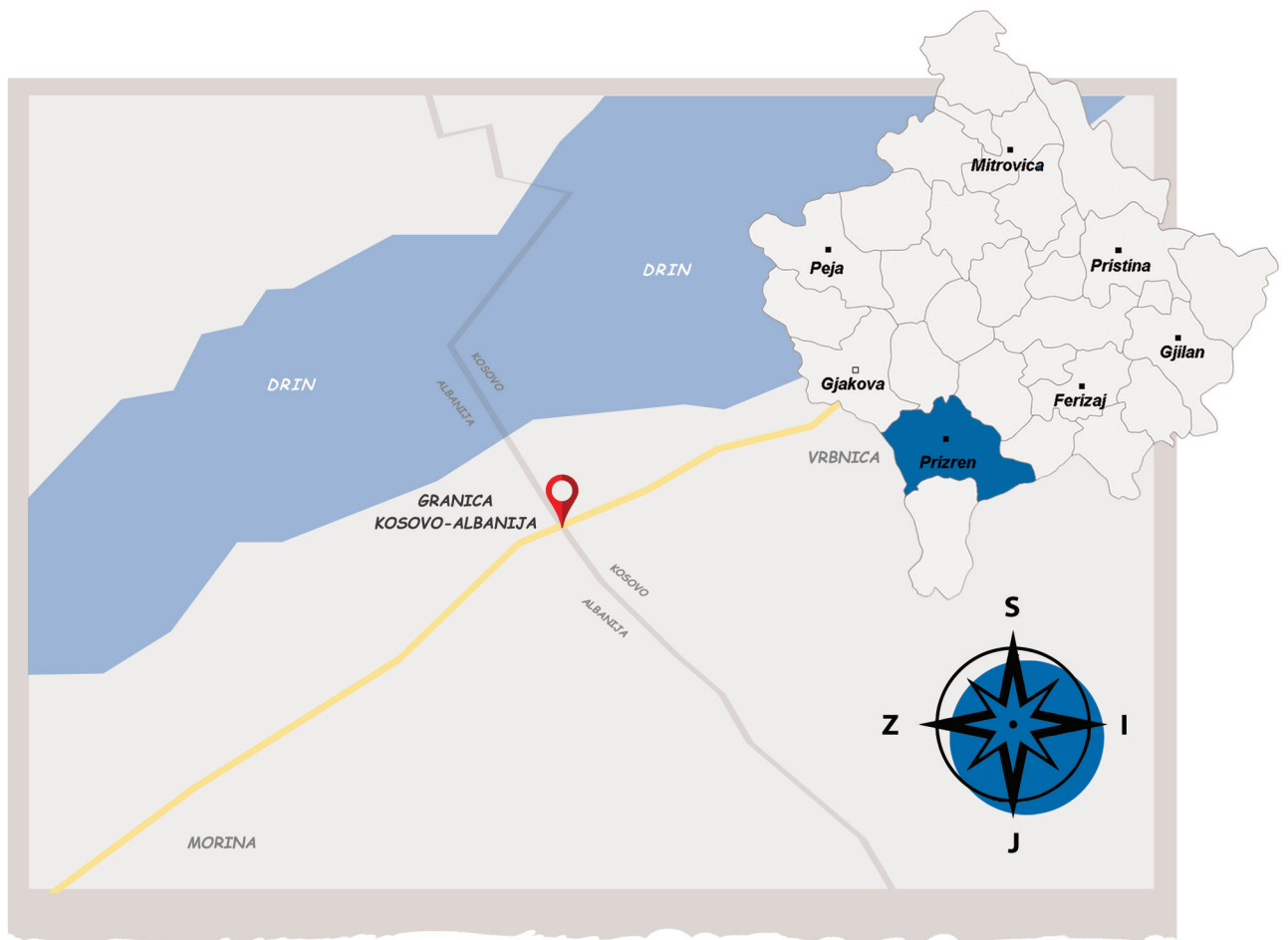
Granični prelaz u Vrbnici/Vërmicë je jedan od ozvaničenih međunarodnih graničnih prelaza Kosova koji služi kao veza između Kosova i Albanije. Na ovom graničnom prelazu odvija se promet putnika, robe, prevoznih sredstava, automobila, kao i carinjenje i kontrola robe i putnika. Granični prelaz u Vrbnici/Vërmicë je svojim geografskim položajem jedini granični prelaz koji služi za promet komercijalne robe i tačka je sa najvećim protokom građana, koji odlaze ili dolaze iz Albanije.

Bez obzira na činjenice da je na stotine hiljada izbeglica prešlo upravo ovim graničnim prelazom iz Kosova u Albaniju, kao posledica rata na Kosovu i brojnih zloupotreba kojima su isti podlagali na granici, na ovom mestu nije postavljen nijedan znak sećanja na ove događaje, koji bi doprineo obogaćivanju kolektivnog pamćenja kosovskog društva.

GRANICA SA ALBANIJOM

MAPA

Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë
Fond za humanitarno pravo Kosovo
Humanitarian Law Center Kosovo

KUČA U BLIZINI GRČOBIJA

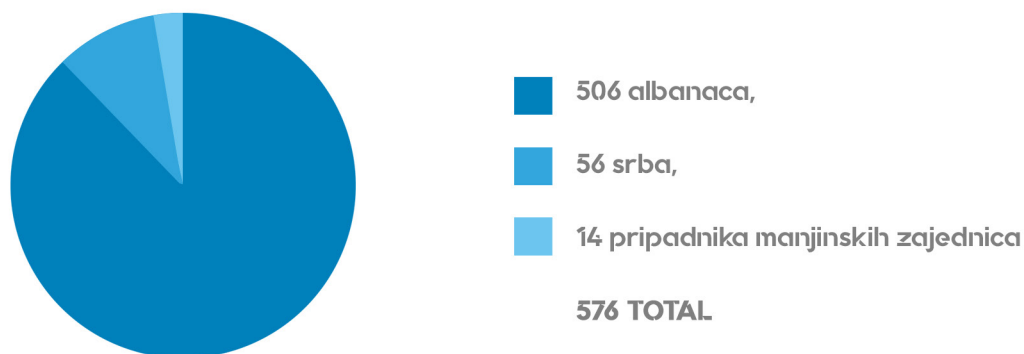
VUČITRN

KUČA U BLIZINI GROBLJA

VUČITRN

Vučitrn/Vushtrri je jedan od najstarijih gradova na Kosovu, a prema popisu stanovništva pre rata je u njemu živelo 65.671 stanovnika mešovite etničke strukture, od kojih je oko 90% pripadalo albanskoj nacionalnosti. Prema popisu stanovništva sprovedenom 2011. godine, broj stanovnika opštine Vučitrn je iznosio 69.870 stanovnika.

24. marta 1999. godine je započela vojna operacija NATO-a protiv Savezne Republike Jugoslavije i tom prilikom je na celoj teritoriji Kosova zvanično proglašeno ratno stanje. Od ovog datuma su počinjeni strašni zločini na celoj teritoriji Kosova, a samim tim i u Vučitrnu/Vushtrri, i među ovim zločinima je počinjeno i seksualno nasilje.

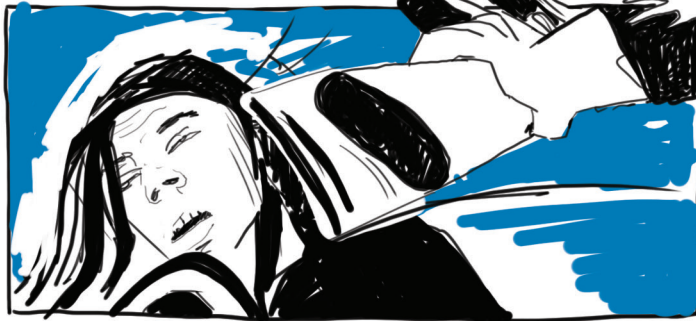
Tokom rata u Vučitrnu/Vushtrri i okolini je od posledica rata ubijeno i/ili nestalo 576 osoba, od toga 506 Albanaca, 56 Srba i 14 pripadnika manjinskih zajednica.

Srpske vojne, policijske i paravojne snage su 22. maja 1999. godine, nakon što su ih opljačkale, proterale albansko civilno stanovništvo iz njihovih domova i okupilo ih u blizini groblja u Vučitrnu/Vushtrri gde su ih naterali da sede na zemlji. Za vreme dok su civili bili u tom položaju, pripadnici srpskih policijskih i vojnih snaga su ih tukli drvenim motkama, udarajući ih po glavi i raznim delovima tela.

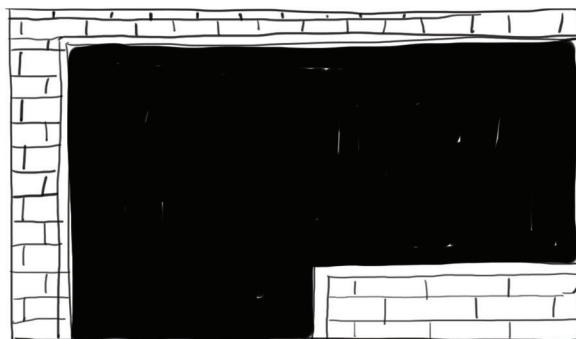
Zatim su neke od muškaraca izdvojili iz mase, naterali da se ukrcaju u kamione i odatle ih odvezli u različitim pravcima, neke prema zatvoru u Smrekovnici/Smrekonica, a druge prema sportskoj sali u Vučitrnu/Vushtrri. Preostali civili koji su ostali na tom mestu bili su starci, žene i deca, koji su postrojani i naređeno im je da krenu prema jednoj dvospratnoj kući, kako bi bili registrovani i dobili identifikacione isprave.

U ovom redu ljudi koji su bili poređani u redu za dobijanje identifikacionih isprava je bila i jedna žena (zbog njene anonimnosti u nastavku ćemo je nazivati ženom), koja je u to vreme bila u trećem mesecu trudnoće, očekujući blizance. Bila je u redu sa svojom majkom, sestrom, svekrvom i njene dve ćerke, od kojih je jedna tada imala 9 meseci, koju je žena držala u naručju, i druga je imala 3 godine.

Pripadnik srpske policije je izvukao ženu iz tog reda i uzeo devojčicu koju je žena držala u naručju i bacio na zemlju. U tom trenutku je reagovala njena svekrva, ali je usled njene reakcije udarena kundakom automatske puške u čelo od čega joj je prokrvarila glava, a zatim je ženu povukao i na silu ugurao u kuću pored koje su stajali raspoređeni u redu.

On je ženu odveo u jednu od prostorija na drugom spratu kuće, gde su bile i druge žene koje su bile gole i koje su neki od srpskih policajaca silovali. On je ženu oborio na podu, pocepao odeću na silu i silovao je uz pomoć drugog policajca.

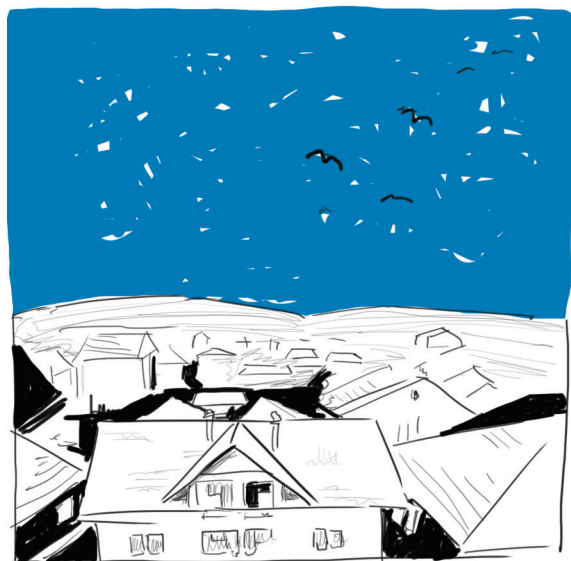

Nakon bolova koje je osećala bilo joj je muka i okrenula se telom u stranu da bi povratila i u tom trenutku je dobila udarac nogom u leđa, usled čega je žena izgubila svest. Nakon što joj se povratila svest, žena je videla da leži gola u sobi, a jedan od policajaca, koji se tamo nalazio, ju je zgrabio za ruku i zatim na silu izveo odatle, rekavši joj da „beži“.

Ovakav zločin je izuzetno negativno uticao na život žene jer je pretrpela veliku fizičku i psihičku traumu, a iznad svega je izgubila nerođene bebe usled pobačaja koji je pretrpela u septembru iste godine.

Žena i dan danas trpi posledice ovog zločina počinjenog nad njom i koja, i pored neprekidnog lečenja, još uvek nije prevazišla post traumatski stresni poremećaj.

Osnovni sud u Prištini je vodio sudski postupak za ovaj slučaj, pri čemu je optuženi Zoran Vukotić, bivšeg pripadnika rezervnog sastava srpske policije, 2021. godine oglašen krivim za krivično delo „Ratni zločin protiv civilnog stanovništva“ i osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 10 godina, presuda koja još nije pravosnažna.

Tokom istog dana je isto počinjen veliki broj drugih zločina, posebno u kućama porodica Pasoma i Cakaj, gde su masakrirana 72 civila, uključujući muškarce, žene i decu, koji su maltretirani i ubijeni na svirep način. Kuća u kojoj je izvršeno silovanje je od kuće porodice Cakaj udaljena samo 15 metara u vazdušnoj liniji, dok od kuće porodice Pasoma udaljena oko 100 metara.

KUĆA U BLIZINI GROBLJA ŠTA JE BILA?

Kuća u kojoj se dogodio incident je bila dom dvojice braće, albanskih civila, koji su kuću sagradili 1981/1982. Bila je to kuća podeljena na dva ulaza, za oba brata i njihove porodice, sa dva sprata i potkrovljem. Pored ove kuće su se nalazile još 4 kuće, sve su pripadale njihovim porodicama, u kojima je tokom rata bilo smešteno oko 81 osoba.

Tokom kritičnog dana, 22. maja, kuću braće su koristili policija, vojska i srpske paravojne formacije, i pri tome je u njoj počinjen veliki broj zločina.

Ova kuća, zajedno sa 3 kuće članova njihovih porodica, kao i kuće mnogih komšija u blizini su potpuno spaljene istog dana, 22. maja.

KUĆA U BLIZINI GROBLJA ŠTA JE SADA?

Vlasnici su kuću obnovili otprilike dve godine nakon završetka rata i vratili u isto stanje kakva je bila i ranije, gde su i živeli do 2013. godine. Potom je kuću kupio drugi vlasnik, koji ju je potpuno rekonstruisao i u njoj živi i dan-danas.

I pored činjenice da su u ovoj kući počinjeni teški ratni zločini, na njoj nije postavljeno nikakvo spomen obeležje niti bilo kakva ploča koja bi ovu kuću označila kao mesto gde su počinjeni zločini.

KUČA U BLIZINI GROBLJA MAPA

Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë
Fond za humanitarno pravo Kosovo
Humanitarian Law Center Kosovo

ORAHOVAC

TAKOZVANA
'JAMJA ZA SMECE'

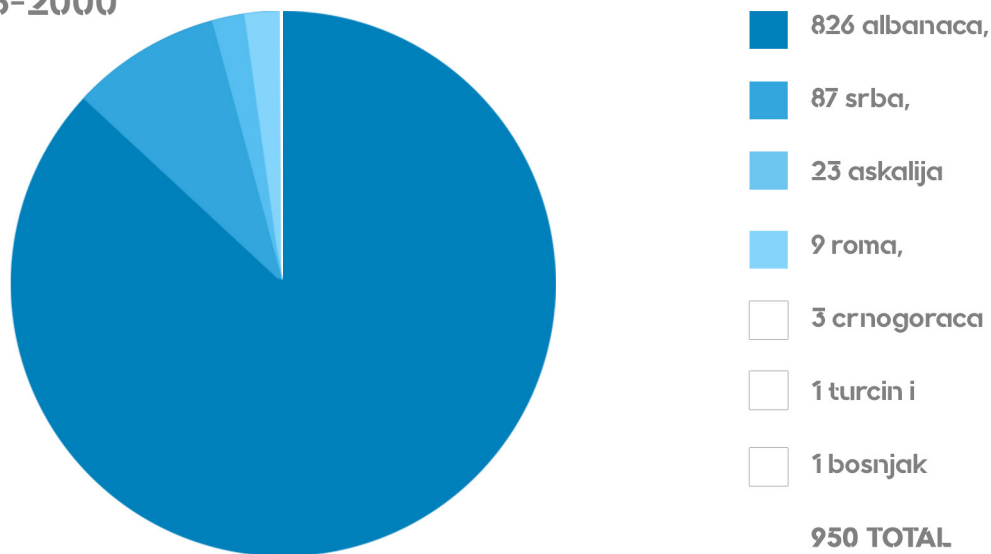

TAKOZVANA „JAMA ZA SMEĆE“

ORAHOVAC

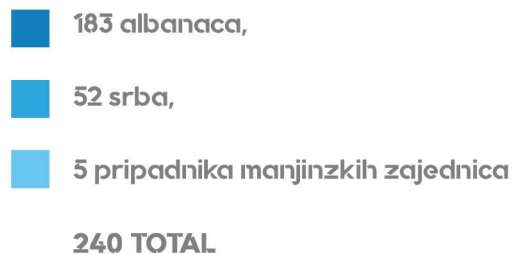
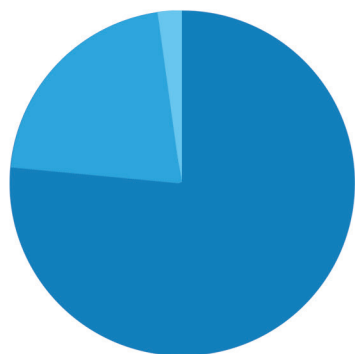
Opština Orahovac/Rahovec predstavlja jedan od najpogođenijih regiona na Kosovu, kao posledica rata koji se odigrao tokom 1998-1999. Tokom 90-ih, tamo je živelo oko 60.000 stanovnika, od kojih su Albanci činili većinu, sa preko 90%. U periodu od 1998 - 2000. godine u ovoj opštini je život izgubilo i/ili nestalo 950 ljudi. Od ovog broja, 826 Albanaca, 87 Srba, 23 Aškalija, 9 Roma, 3 Crnogoraca, 1 Turčin i 1 Bošnjak.

1998-2000

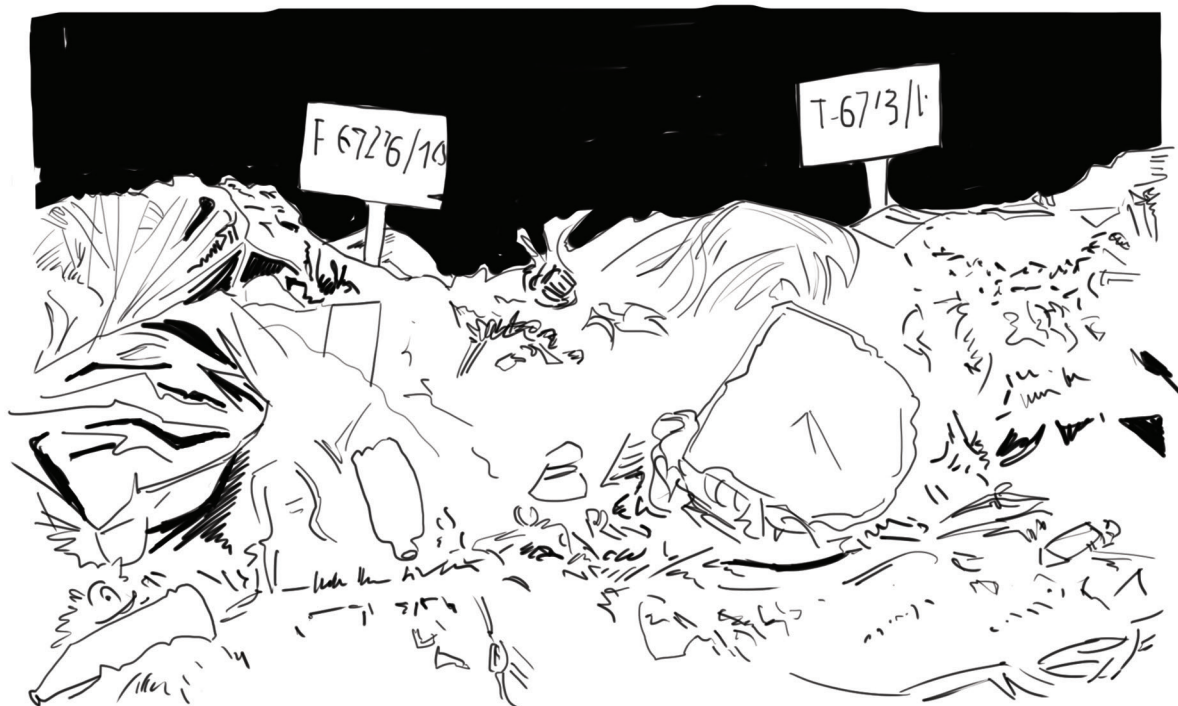

Opštinu Orahovac/Rahovec obeležio je veliki broj žrtava čak i tokom 1998. godine. Tokom ove godine u ovoj opštini je ubijeno i/ili nestalo 240 ljudi. Od njih, 183 Albanaca, 52 Srba, 4 Roma i 1 Crnogorac.

1998

Žrtve su prevashodno činili nenaoružani civili, odnosno 186 civila, koji su pogubljeni na različitim mestima i okolnostima, a zatim su njihova tela zakopana na različitim lokacijama, bilo od strane njihove porodice kad god je to bilo moguće ili od strane odnosnih opštinskih institucija iz tog vremena. Najveći broj žrtava koje su sahranile opštinske strukture sahranjen je na takozvanoj „Jami za smeće“.

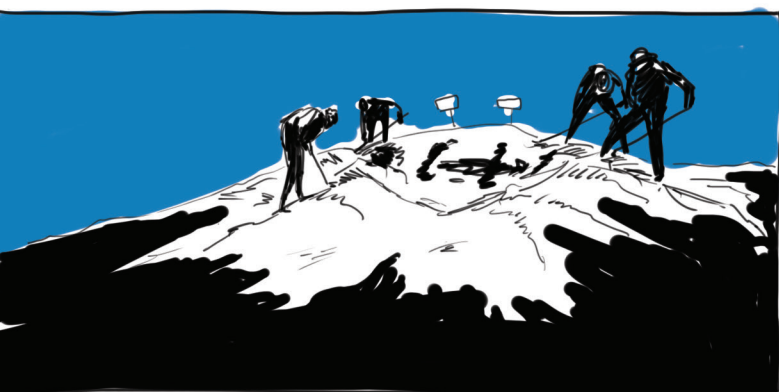
Jama se nalazila odmah iza muslimanskog groblja grada Orahovca/Rahovec i predstavljala je prostor na kome se dugo vremena odlagao razni otpad koji je pretvoren u ilegalnu deponiju smeća. Tokom 1998. godine na ovom prostoru su zakopavana tela Albanaca koje su pogubile srpske snage.

Dana 17. jula 1998. godine, snage Oslobodilačke vojske Kosova ušle su u Orahovac/Rahovec i počela su borbena dejstva između njih i srpskih oružanih snaga. Večeri 18. jula 1998. godine, srpske specijalne policijske snage Stanice Prizren stigle su u grad Orahovac/Rahovec. Sutradan, 19. jula, rano ujutru, specijalne policijske snage počele su da ulaze u kuće albanskih meštana - da ih pretresaju, traže oružje, pucaju na sve strane, bacaju ručne bombe u podrum, pljačkaju i pale kuće. S druge strane, pripadnici 549. motorizovane brigade bombardovali su grad iz pravca sela Landovica/Landovicë i Rogovo/Rogovë.

Ova akcija specijalne policije trajala je do 22. jula 1998. godine kada je ona ponovo preuzela kontrolu nad gradom a tokom ove akcije 79 albanskih civila iz grada Orahovca/Rahovec je streljano u svojim kućama, na ulici, na radnim mestima i slično. Nakon streljanja, policijske snage su naredile opštinskim strukturama da odnesu tela žrtava i zakopaju ih na mestu zvanom „Deponija“. Žrtve su sahranjivane individualno, jedna po jedna, a na jedan broj ovih grobova postavljene su drvene table sa imenom žrtve ili identifikacionim brojem, ali su se zbog neprestanog iskopavanja bagerom, ove identifikacione table mešale sa smećem koje se tu nalazilo. Stoga su ova groblja više ličila na prostor za odlaganje otpada nego na groblje.

Tadašnji portparol srpske policije, pukovnik Božidar Filić, u intervjuu za CNN, datom avgusta 1998. godine, negirao je da je ovaj prostor predstavljao mesto za odlaganje otpada, aludirajući da je neko kasnije napravio nered i naglašavajući da su tela tamo zakopana zbog blizine muslimanskog groblja. S druge strane, pukovnik Filić je izjavio da su žrtve sahranjene na tom prostoru bili „teroristi“ koji su ubijeni tokom borbenih dejstava i da nisu civilne žrtve, kako aludiraju kosovski Albanci. Međutim, ovo je demantovano već u avgustu 1998. godine kada su se na nekim od postavljenih identifikacionih tabli našla imena civila, kao što je slučaj Sabrije Mullabazi, 90-godišnjakinje koja je streljana u svom dvorištu, a zatim zakopana na Deponiji.

Tela žrtava sahranjenih na ovom prostoru identifikovana su i ponovo zakopana u različitim periodima. Jedna grupa istih identifikovana je neposredno po završetku rata, oktobra 1999. godine, dok je jedan broj drugih žrtava identifikovan i ponovo sahranjen u periodu 2005-2007. Sva tela identifikovana u ovom prostoru ponovo su sahranjena na muslimanskom groblju grada Orahovca/Rahovec.

TAKOZVANA „JAMA ZA SMEĆE“

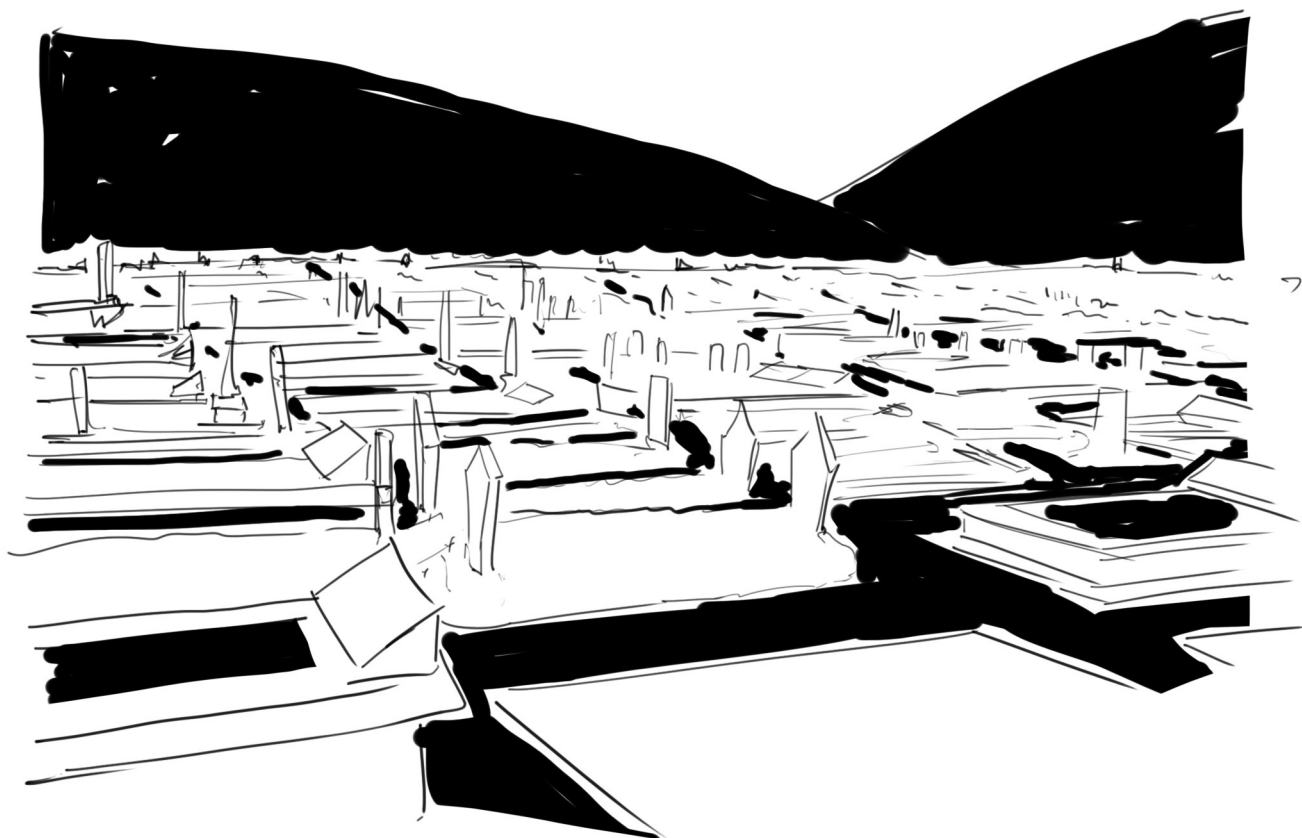
ŠTA JE NEKADA BILA?

Deponija je predstavljala prostor u blizini muslimanskog groblja grada Orahovca u koju su stanovnici tog područja bacali otpad različitih kategorija, pre i tokom ratnog perioda 1998-1999.

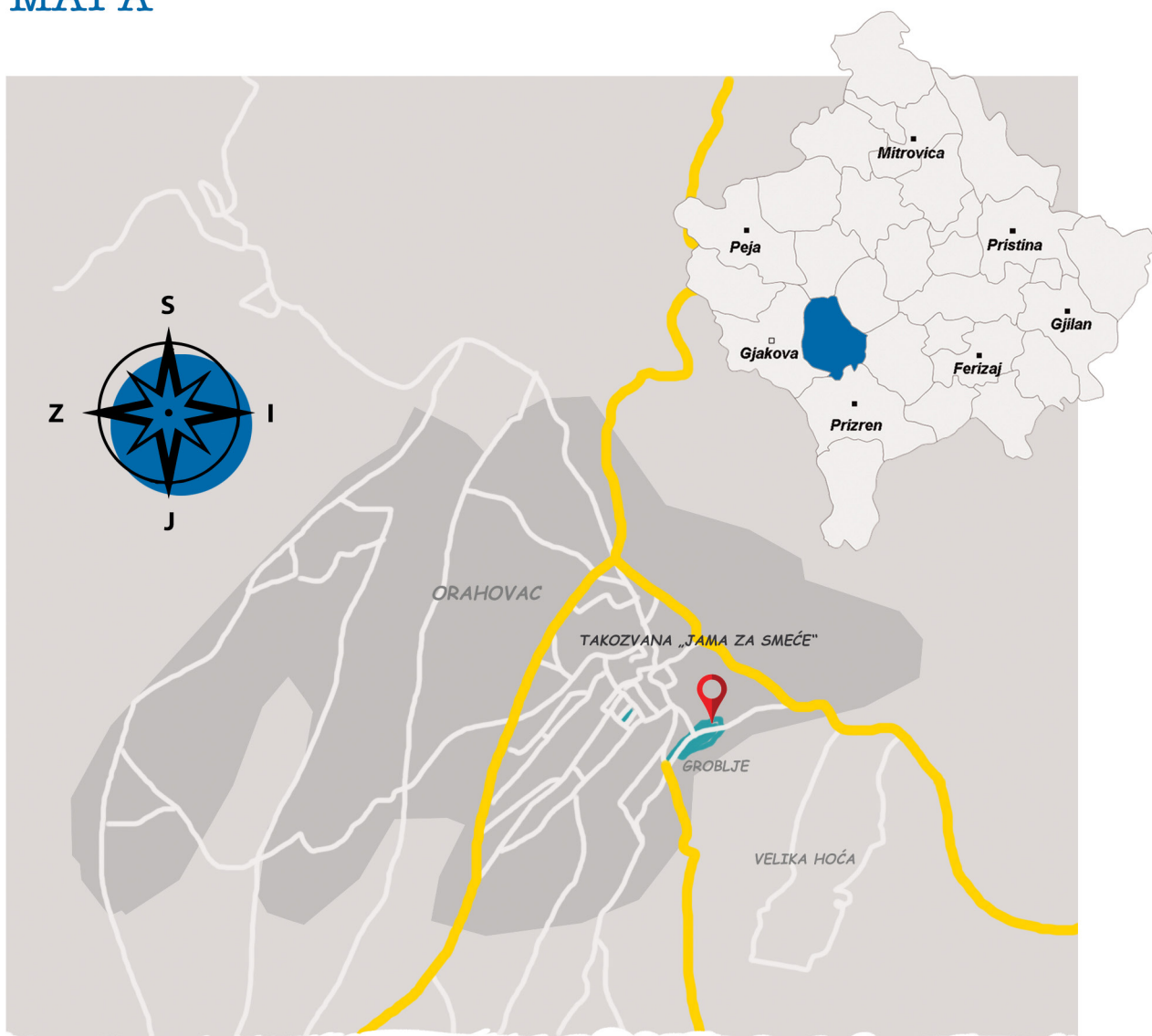
TAKOZVANA „JAMA ZA SMEĆE“

ŠTA JE SADA?

Nakon završetka rata, na području Deponije nije nastavljeno odlaganje otpada i ona je pretvorena u dostojanstveno grobno mesto. Dakle, nakon ekshumacije tela koja su tamo sahranjena 1998. godine, prostor Deponije pridružen je muslimanskom groblju grada Orahovca/Rahovec. Na ovom prostoru do sada nema nikakvih obeležja da se radi o mestu gde su na nedostojanstven način sahranjena tela albanskih civila koji su streljani tokom 1998. godine, na lokaciji na kojoj je u kontinuitetu odlagano smeće.

TAKOZVANA „JAMA ZA SMEĆE“ MAPA

- ULICE GRADA
- MAGISTRALA
- TAKOZVANA „JAMA ZA SMEĆE“

Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë
Fond za humanitarno pravo Kosovo
Humanitarian Law Center Kosovo

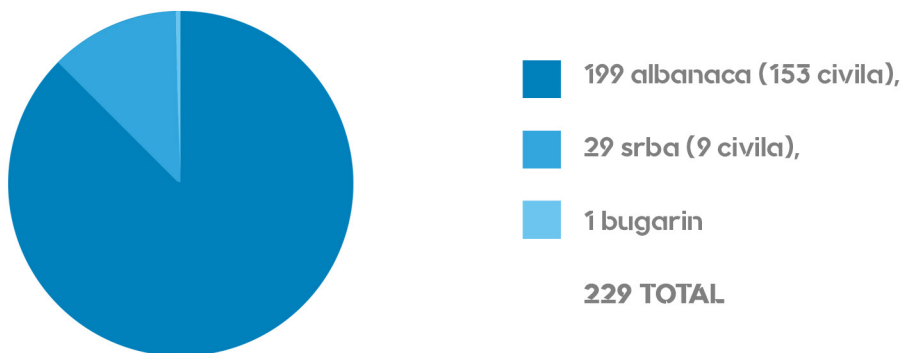
GRADICA

NEDOVRŠEN BUNAR

NEDOVRŠEN BUNAR

GRADICA

Rat na Kosovu je počeo zvanično upravo u opštini Glogovac/Gllogoc, tokom napada 28. februara 1998. godine na sela Likošane/Likoshan i Ćirez/Qirez na domak Srbice/Skënderaj, u kojima je život izgubilo 29 osoba. S obzirom da se region Drenice smatrao ognjištem Oslobođilačke vojske Kosova, početak marta 1998. godine i dalje je okarakterisan borbenim dejstvima i brojnim žrtvama, kako iz reda civila, tako i iz reda oružanih snaga.

Tokom 1998. godine, kao posledica rata, u opštini Glogovac/Gllogoc je ubijeno i/ili nestalo 229 osoba. Samo te godine svoj život je izgubilo 199 Albanaca (od kojih su njih 153 bili civili), 29 Srba (od kojih 9 civila) i 1 Bugarin, kao pripadnik srpskih oružanih snaga.

Od aprila 1998. godine, srpske policijske snage počele su da se stacioniraju oko planine Čičavice/Çiçavicë - planinskog područja između Vučitrna/Vushtrri, Glogovca/Gllogoc, Srbice/Skënderaj i Obilića/Obiliq, gde se sumnjalo na prisustvo OVK. Od 22. do 27. septembra 1998. godine, jugoslovenska vojska je takođe podržala policiju, akcijom poznatom pod imenom „Čičavica“. Ova vojna operacija je prvobitno uključivala sela u okolini Vučitrna, nastavljajući sa selima u okolini Glogovca/Gllogoc i Srbice/Skënderaj.

Situacija u opštinama Glogovac/Gllogoc, Srbica/Skënderaj, Vučitrn/Vushtrri i Obilić/Obiliq se pogoršavala iz dana u dan, građani su proterivani, a mnoge kuće su spaljene.

Srpske snage su 23. septembra 1998. godine započele napad na planinu Čičavicu/Çiçavicë gde se sklonilo na stotine stanovnika, dok je sutradan u ranim jutarnjim časovima, vojska prodrla u unutrašnjost planine.

Na planini Čičavici/Çiçavicës utočište je našla i porodica Hoti. Oni su bili iz sela Marina/Marinë u Srbici/Skënderaj, ali su napustili svoje domove juna 1998. godine. Do 23. septembra 1998. boravili su kod svojih rođaka, porodice Saliuka, u Gradici/Gradicë. Kako je situacija bivala sve teža, bili su primorani da napuste svoje domove i krenu put planine Čičavice/Çiçavicë, gde su se smestili u šator. Kada su se sklonili u planinu, neki od muškaraca su se iz bezbednosnih razloga odvojili od svojih porodica i otišli se u skrivenu jamu/bunar u kojoj bi boravili sakriveni ceo dan. Kasno u noć odlazili su u šator da bi jeli i odmorili se, a u ranim jutarnjim satima bi se vratili u jamu.

Jama je otvorena da bi se iz nje izvadio bunar, ali nije bila dovršena. U njoj nije bilo vode i bila je teško pristupačna, imajući u vidu da ju je prekrivalo grmlje. Prostorno, ona je bila udaljena oko 150 metara od šatora u kojem su se nalazili ostali članovi porodice.

Tog jutra, 24. septembra 1998. godine, 6 muškaraca je bilo u bunaru kada su im prišle srpske snage, koje su ih odatle nasilno izvele, postrojile i počele da ih tuku. Najmlađem, koji je imao samo 12 godina, nakon što su ga pretukli, govore da ode, dok su ostalih 5 muškaraca nemilosrdno ubili.

Ostali članovi porodice koji su bili na planini, žene i deca, su čuli hlice, nakon čega su srpske snage stigle do njih, postavile im par pitanja, spalile njihove lične stvari i primorale ih da se udalje.

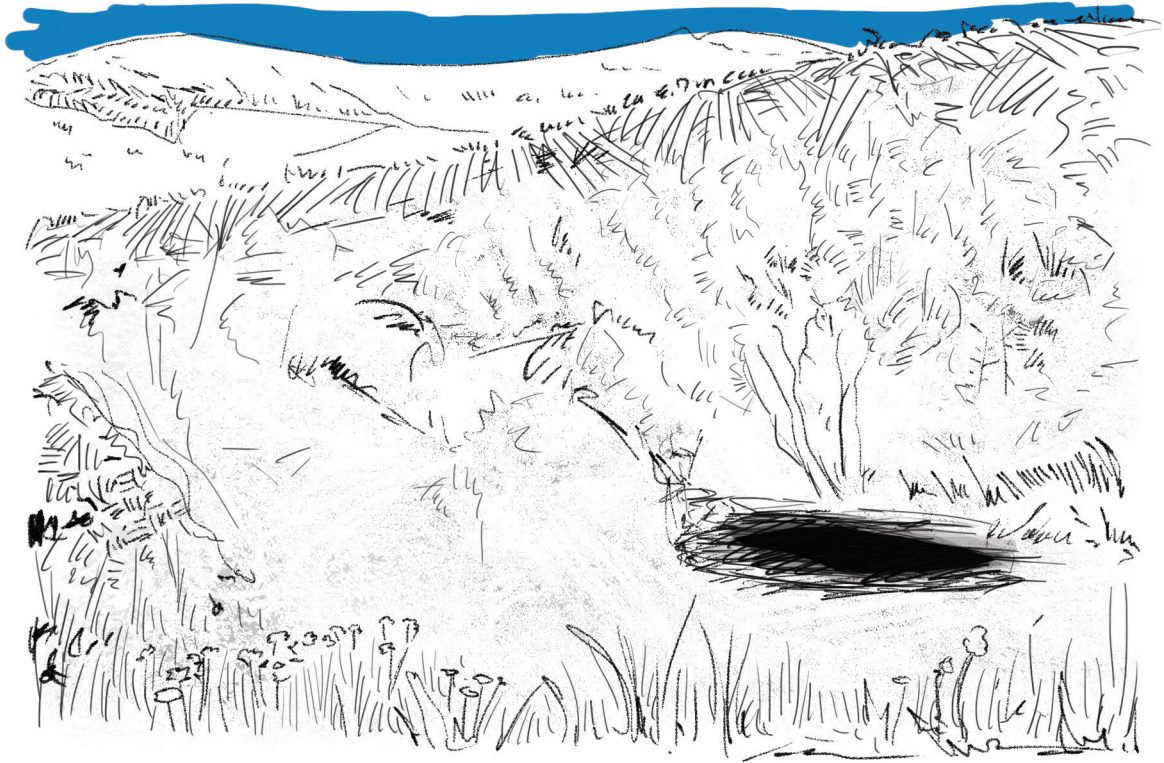
Sutradan su članovi porodice čuli da je nekoliko muškaraca ubijeno na planini Čičavici/Çiçavicë. U blizini bunara u kojem su se muškarci skrivali pronađena su masakrirana tela Sefera, Rustema, Envera i Naima Hotija, kao i Mehmeta Saliukaja, koje su prvo sahranili na groblju u Gradici/Gradicë.

NEDOVRŠEN BUNAR U GRADICI

ŠTA JE NEKADA BILA?

Ova jama u Gradici/Gradicë kod planine Čičavice/Çiçavicë, u kojoj se dogodio tragičan događaj porodice Hoti i Saliuka, otvorena je pre rata radi izgradnje bunara. Kao nedovršen i okružen žbunjem, ovaj prostor smatran je bezbednim mestom za sakrivanje u vreme opasnosti.

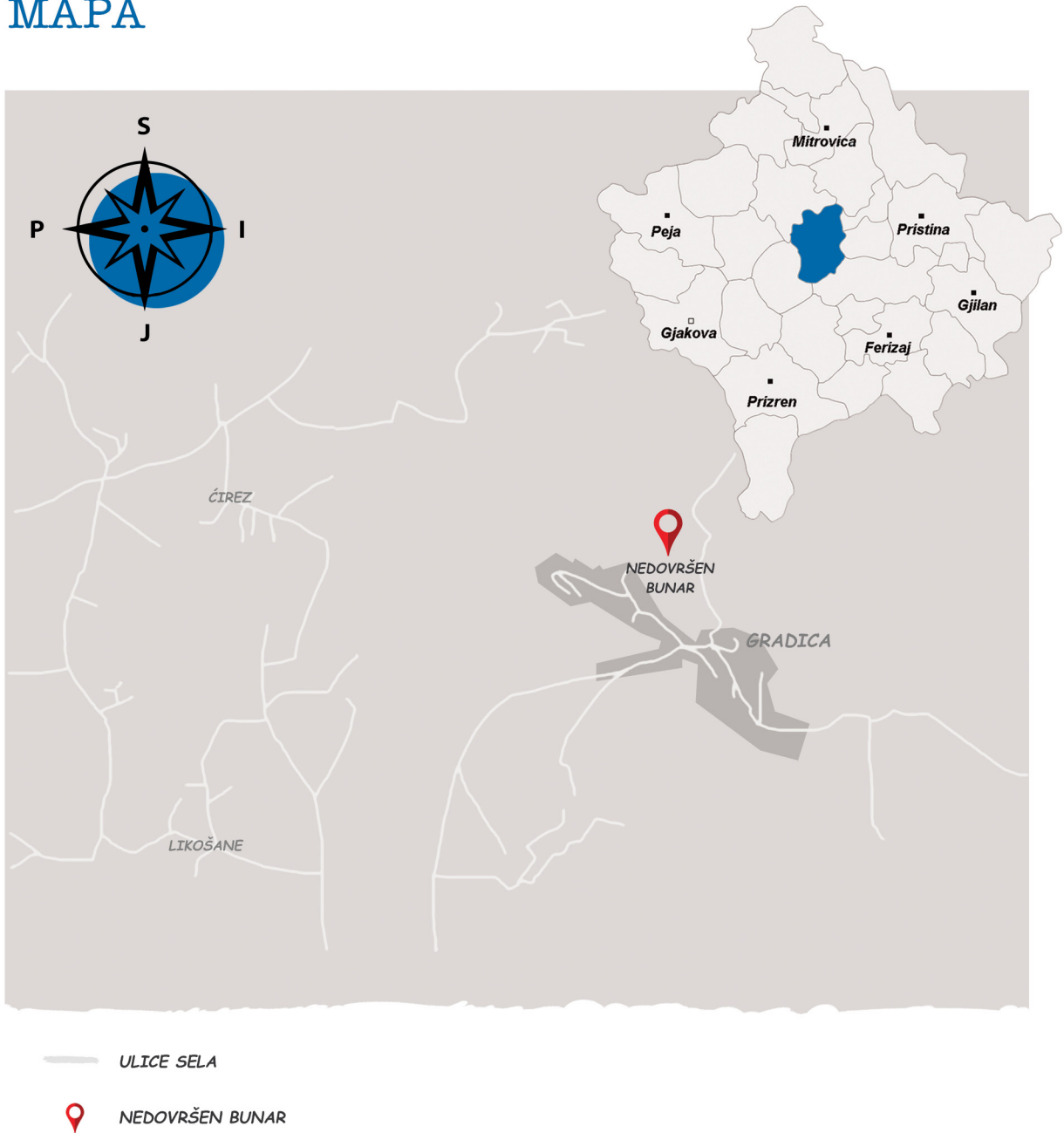
NEDOVRŠEN BUNAR U GRADICI

ŠTA JE DANAS?

Danas je ovo mesto ostalo isto, potpuno je prekriveno grmljem i ne vidi se jama. Štaviše, ovaj prostor se ne održava niti se na njemu nalazi bilo kakvo obeležje koje govori o događaju koji se u njemu odigrao 24. septembra 1998. godine, iako je upravo tu nemilosrdno ubijeno 5 civila. Neobeležavanje mesta zločina doprinosi kolektivnom zaboravu, zbog čega blede istorija kao i događaji koji su se desili kao posledica rata na Kosovu.

NEDOVRŠEN BUNAR U GRADICI

MAPA

Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë
Fond za humanitarno pravo Kosovo
Humanitarian Law Center Kosovo

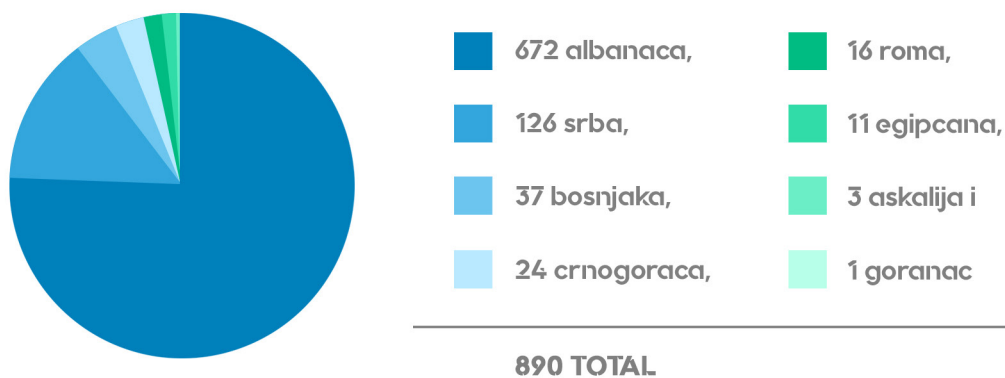
PEĆ

GEIGIĆA MOST

GEGIĆA MOST

PEĆ

Opština Peć/Pejë prostire se u zapadnom delu Kosova, gde se sa jedne strane graniči sa širokim ravninama Dukađinija, dok se sa druge strane graniči sa visokim rugovskim planinama. Tokom 1990-ih godina, opština Peć/Pejë je brojala oko 150.000 stanovnika, koju je činilo oko 80.000 Albanaca, 22.000 Srba, a ostatak su činili Romi, Bošnjaci, Egipćani i druge manje etničke grupe.

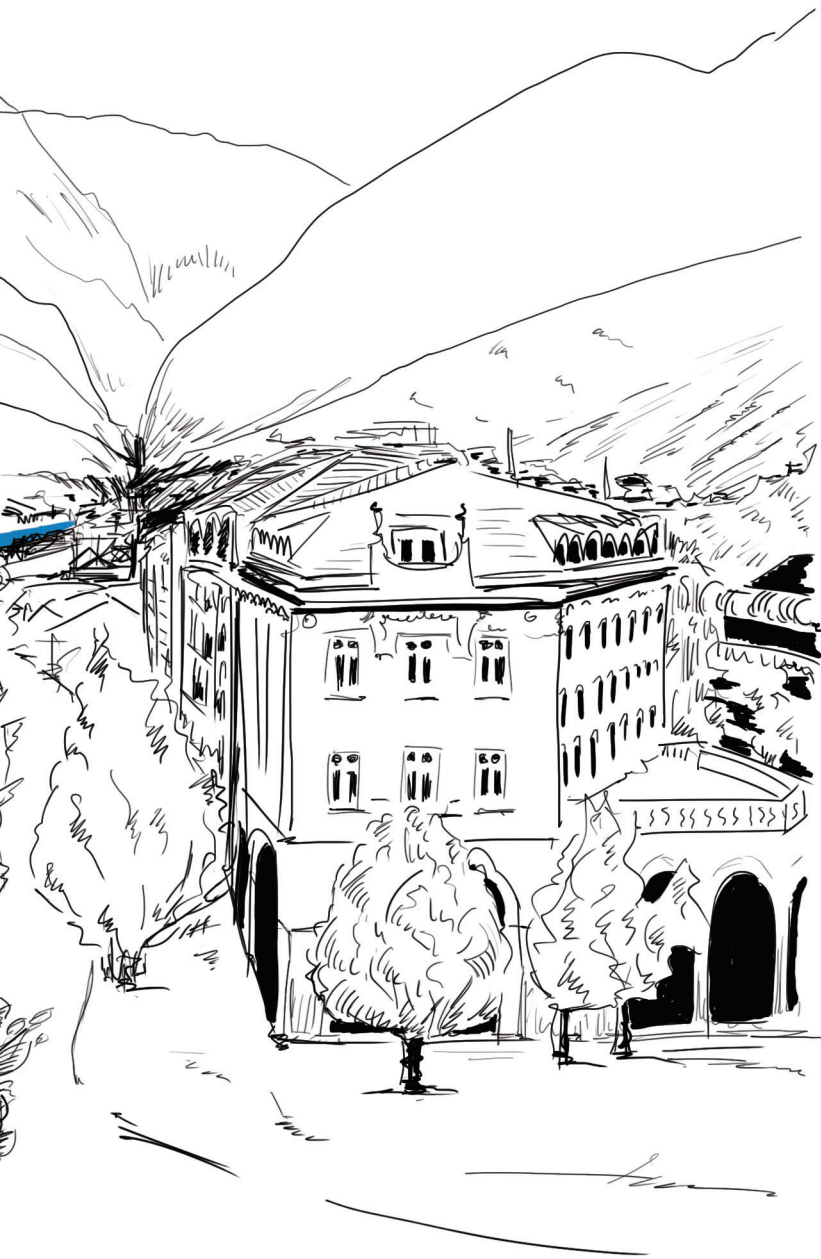

Kao posledica rata na Kosovu, u opštini Peć/Pejë je život izgubilo i/ili nasilno nestalo ukupno 890 osoba, od kojih 672 Albanaca, 126 Srba, 37 Bošnjaka, 24 Crnogoraca, 16 Roma, 11 Egipćana, 3 Aškalija i 1 Goranac. Najveći broj žrtava činile su nenaoružane civilne žrtve (728) koje su pogubljene pod različitim uslovima i okolnostima, a većina njih u periodu mart-jun 1999. godine kao rezultat masovnih pogubljenja kao što su: masakri u Ćuški/Qyshk, u Ljubeniću/Lubeniq, u Pavljanu/Pavlan, u Zahaću/Zahaq, u gradu Peći/Pejë i mnogi drugi slični slučajevi.

10. juna 1999. godine postignut je Kumanovski sporazum, kojim je okončan rat na Kosovu. Međutim, nakon postizanja ovog sporazuma dogodili su se brojni zločini direktno vezani za rat. Fond za humanitarno pravo je evidentirao 1470 žrtava koje su ubijene i/ili nestale u periodu od 11. juna 1999. do 31. decembra 2000. godine, a koje se odnose na rat 1998-1999. Najveći broj ovih žrtava činili su pripadnici manjinskih zajednica koje žive na Kosovu i Albanci koji su smatrani saradnicima bivše srpske vlasti. Bošnjačka zajednica je takođe bila meta raznih zločina neposredno po završetku rata. U periodu od 28. februara 1998. do 31. decembra 2000. godine ubijeno je i/ili nestalo 86 bošnjačkih civila, a većina njih je izgubila živote i/ili nestala nakon postizanja Kumanovskog sporazuma, tačnije njih 57.

Nakon završetka rata, veliki broj pripadnika bošnjačke zajednice napustio je Kosovo, dok su ostali živeli u svojim domovima jer se nisu osećali ugroženim. Među ovim porodicama bila je i porodica Begović koja je živela u gradu Peći/Pejë.

U kući porodice Begović živeli su Hamdija i Ifete, zajedno sa svoja dva sina i njihovim užim porodicama, a cela porodica brojala je ukupno 9 članova. Hamdijima i Ifetina ćerka bila je udata i živela je sa svojim mužem u Đakovici/Gjakovë.

Nekoliko dana nakon početka NATO bombardovanja, 27. marta 1999. godine, dva Hamdijina i Ifetina sina su, videvši situaciju, odlučili da napuste kuću i da sa svojim porodicama odu sa Kosova. Stariji sin je sa porodicom otišao u Bosnu i Hercegovinu, dok su se mlađi sin sa suprugom sklonili u Crnu Goru.

Hamdija i Ifete nisu otišli nigde i ostali su u svojoj kući u Peći/Pejë. Od kraja marta do 12. juna 1999. godine brinuli su o kućama albanskih porodica u naselju. Nakon završetka rata, nisu napuštali domove jer su se osećali sigurno.

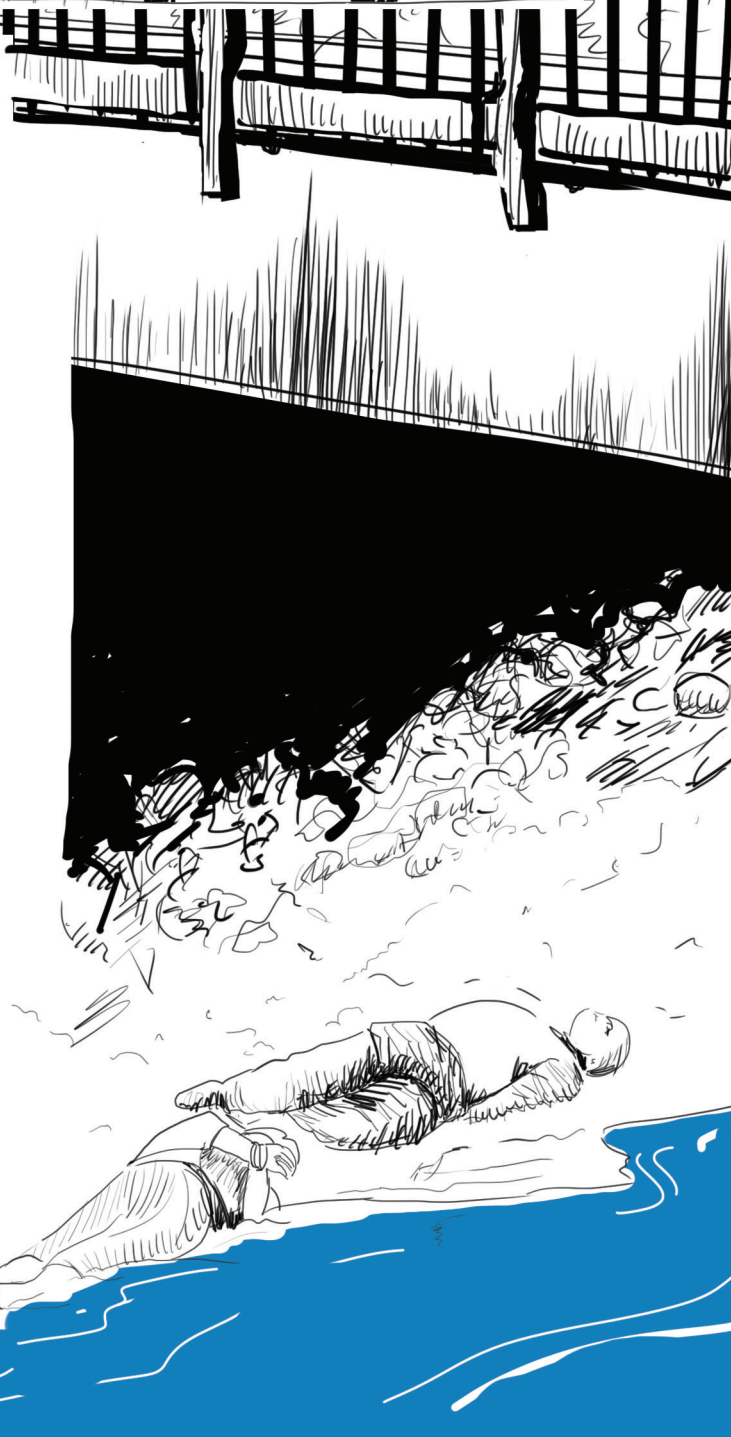

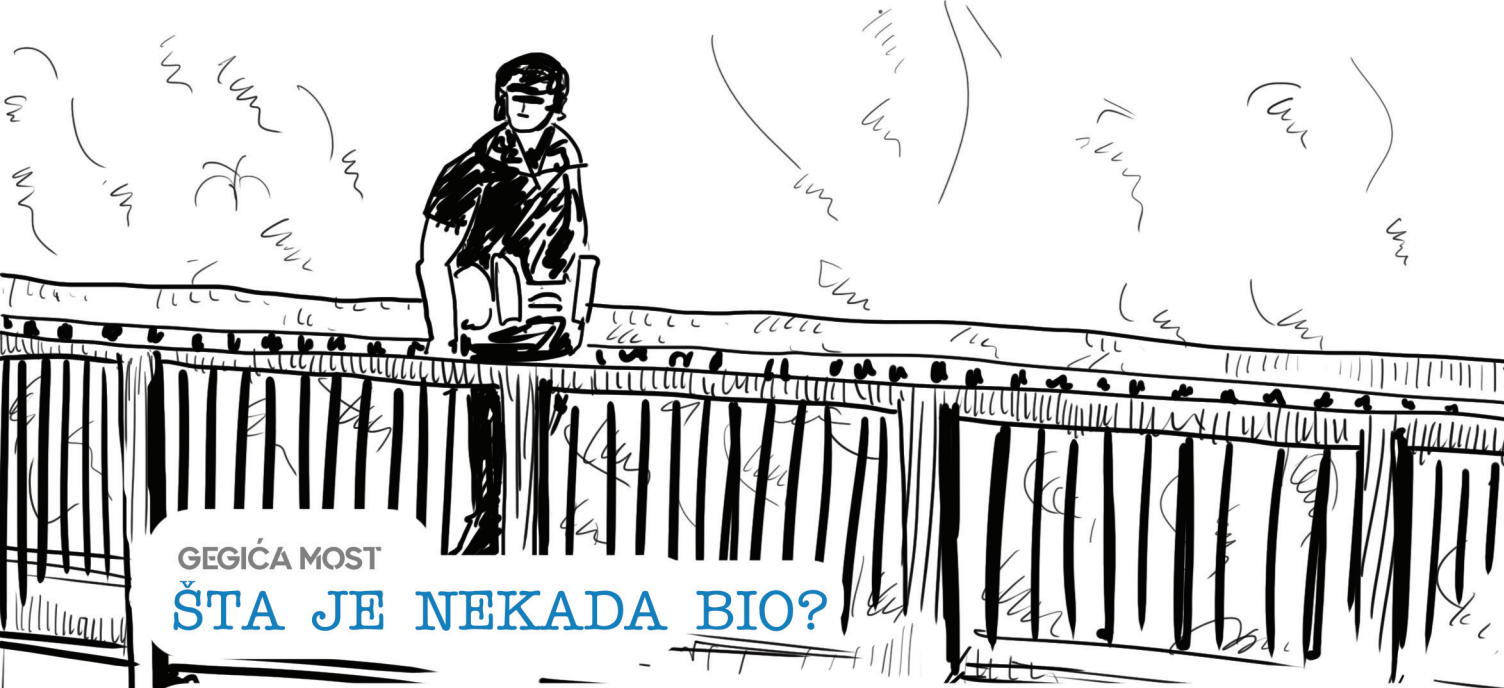
Njihova komšinica je 9. jula 1999. godine došao kod Ifete i Hamdije na kafu. Dok su razgovarali, oko 06.00 uveče, u kuću je ušlo 6 ljudi u uniformama OVK. Naredili su komšinici da ode, dok su oni ostali u kući oko dva sata, nakon čega su odveli Hamdiju i Ifete u nepoznatom pravcu.

Sutradan, pripadnici KFOR-a pronašli su mrtva tela Hamdije i Ifete ispod mosta na reci „Pećkoj Bistrici“. Ruke su im bile vezane i ubijeni su jednim metkom u potiljak.

Ifetina majka je identifikovala tela a 3 dana kasnije, 12. jula 1999. godine, sahranjeni su u Vitimirici/Vitomiricë.

Za izvršenje ovog zločina, još niko nije izveden pred bilo koji domaći ili međunarodni sud.

GEGIĆA MOST

ŠTA JE NEKADA BIO?

Reka Pečka Bistrica izvire u Usovištu/Usovishtë na nadmorskoj visini od 1932 metara a njen tok prolazi kroz krečnjačke formacije Rugovske klisure, nastavljajući dalje kroz grad Peć/Pejë odakle se odvaja na dva dela. Potoci Turjaka i Isnić spajaju se u Pečkoj Bistrici, koja se uliva u reku Beli Drim i zatim u Jadransko more.

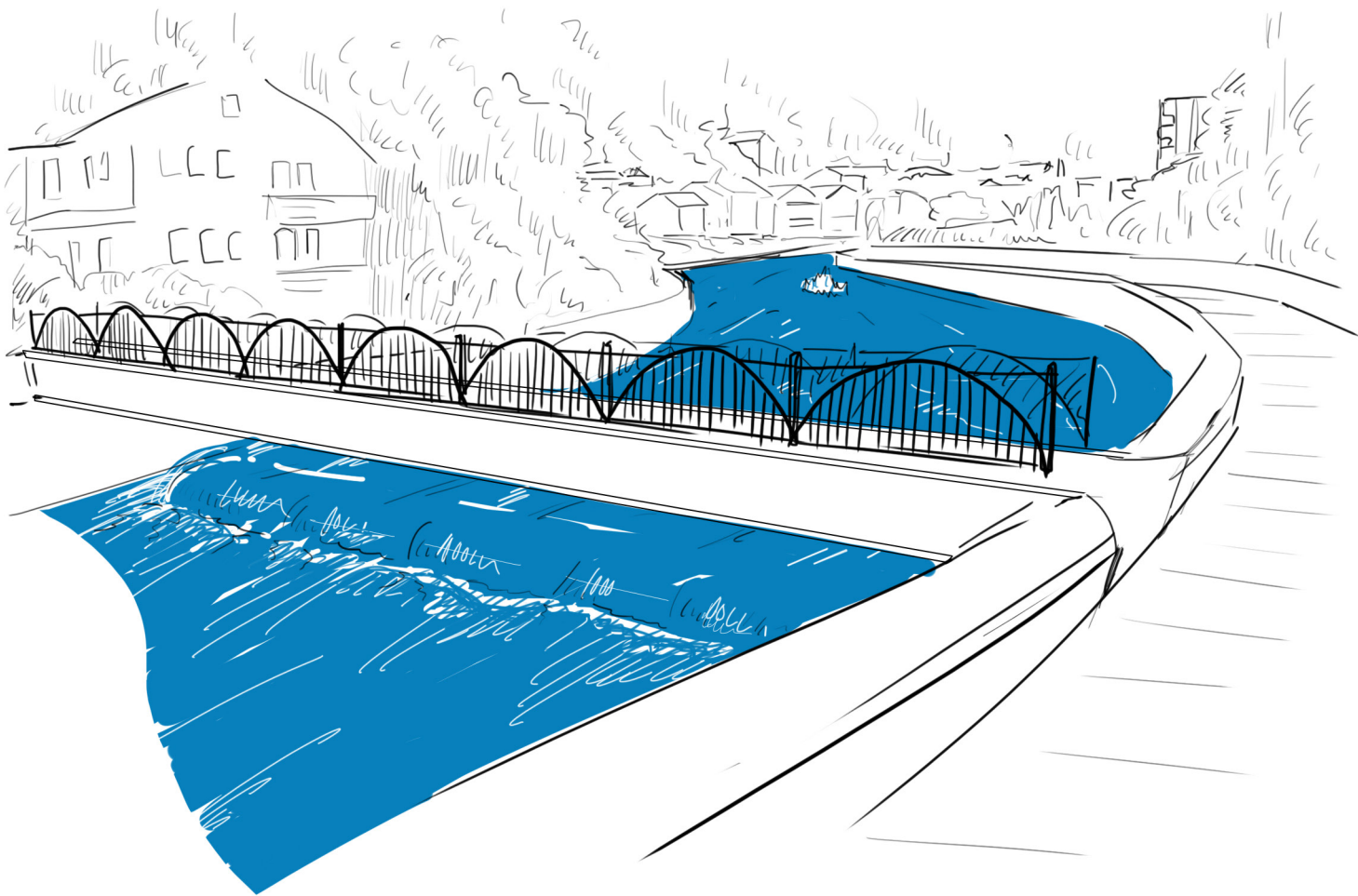
Tokom ratnog perioda na Kosovu, u gradu Peći/Pejë postojala su tri glavna mosta koja su služila za prelazak preko Pečke Bistrice i koja su povezivala različite delove grada. Ova tri mosta poznata su po imenima kao što su: Kameni most, Peščani most i Gegića most koji su izgrađeni u različitim periodima i različitim metodama i koji su obnovljeni 1979. godine nakon poplava koje su se dogodile te godine i koje su ih uništile. Tela bračnog para Begović pronađena su odmah ispod Gegića mosta.

Gegića most se nalazi u zapadnom delu grada Peći i povezuje deo grada sa naseljem Kapešnica. Njegovo ime potiče od porodice sa prezimenom Gegić/Gegaj koja živi u Kapešnici i dobio je ime Ura e Gegë/Gegića most. Gegića most je bio uski most koji je prvobitno bio drveni most, a nakon njegovog uništenja kao posledica poplava 1979. godine, ponovo je izgrađen od metalnog materijala i služio je samo za kretanje pešaka.

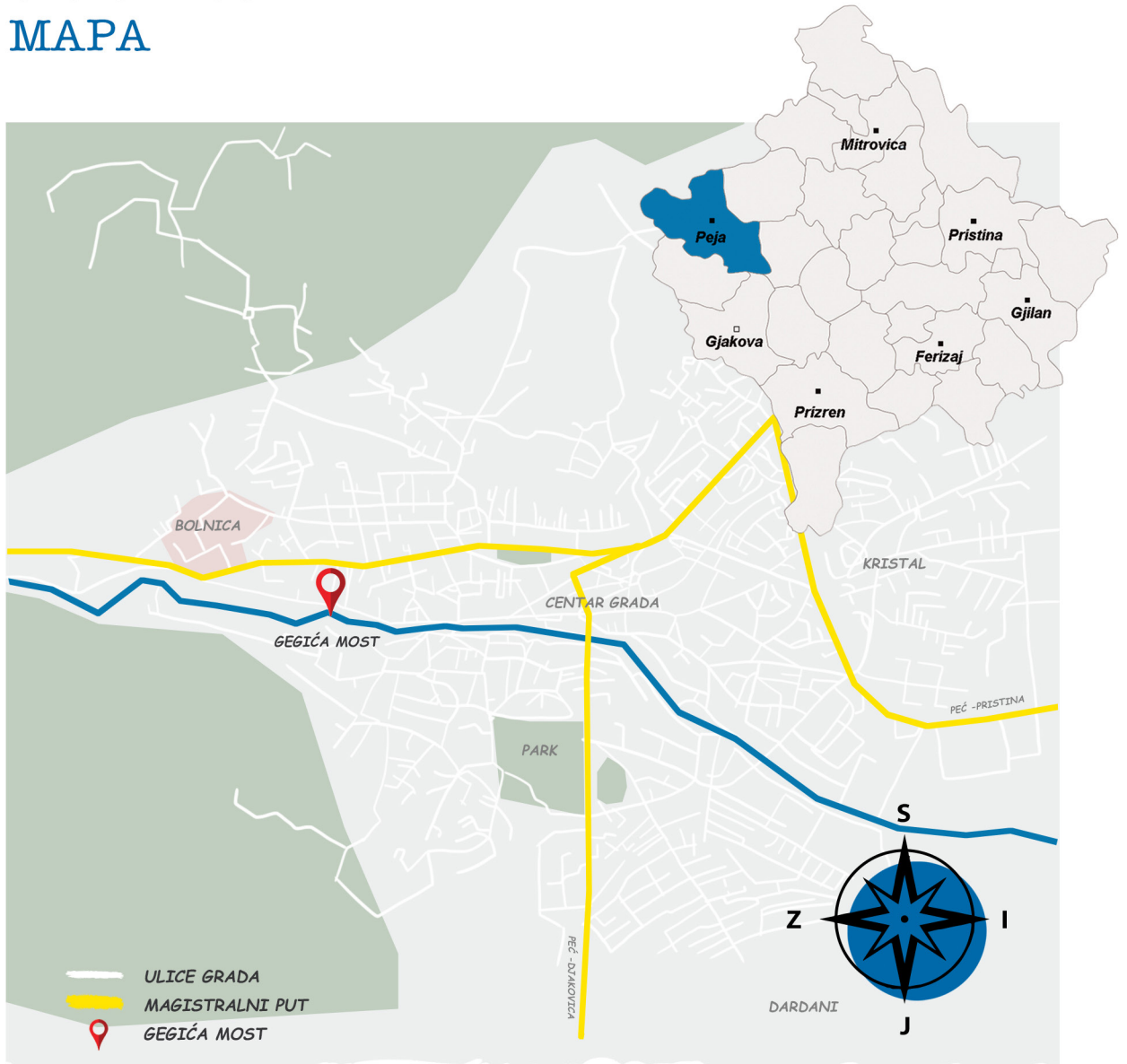
GEGIĆA MOST

ŠTA JE DANAS?

Gegića most je renoviran nakon rata, kada dobija moderniji oblik, ali nastavlja da ima istu funkciju, koristi se samo za promet pešaka i povezuje grad Peć/Pejė sa Kapešnicom. Međutim, i pored činjenice da su ispod ovog mosta pronađena tela bračnog para Begović, koji su bili nenaoružani civili, još uvek ne postoji zabeleška kojom bi se građani informisali o ovom događaju koji se dogodio jula 1999. godine.

GEGIĆA MOST MAPA

Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë
Fond za humanitarno pravo Kosovo
Humanitarian Law Center Kosovo

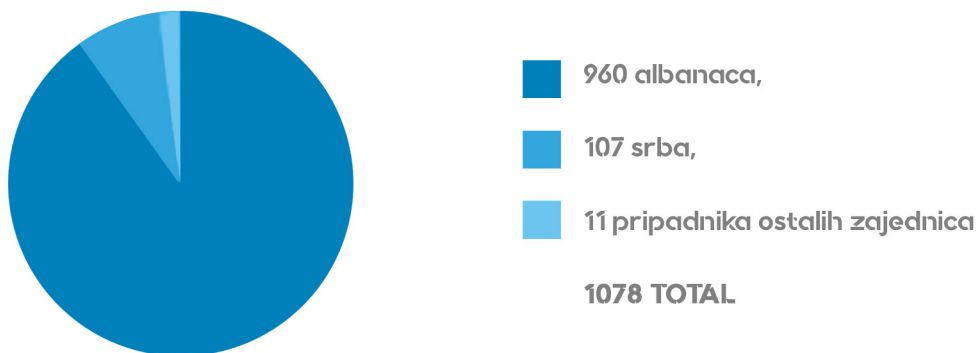
DOMKUDITURË

GLOGOVAC

DOM KULTURE

GLOGOVAC

Opština Glogovac/Gllogoc je jedna od opština koje su najviše oštećene kao posledica rata na Kosovu. U to vreme, u njoj je živelo oko 69,000 stanovnika, od kojih su većinu činili Albanci. Od 1998-2000, 1078 ljudi je ubijeno i/ili nestalo u opštini Glogovac/Gllogoc, od kojih su 960 bili Albanci, 107 Srbi i 11 pripadnici ostalih zajednica.

Smeštena u centru Kosova i okružena planinama Čičavica i brdima Drenice, na ovom području su se odigrale prve borbe između srpskih snaga i snaga Oslobođilačke vojske Kosova.

Pored ubistava i nestanaka civila, u ovoj opštini je bilo uobičajeno i proizvoljno lišavanje slobode, maltretiranje zatočenika i prinudni rad istih, koji su se značajno intenzivirali nakon početka intervencije NATO-a na Kosovu.

Dom kulture, kao prvi objekat prekoputa Policijske stanice u ovoj opštini, jedan je od objekata koji je služio kao mesto za zatvaranje i maltretiranje albanskih zatočenika.

Od 1998. godine do kraja rata, srpske snage su pratile isti obrazac maltretiranja iz stanice i u Domu kulture.

Tokom aprila, maja čak i početkom juna 1999. godine postala su sve učestalija masovna hapšenja i zatvaranje uhapšenih u Domu kulture. Zatočenici su tamo dovođeni u grupama, malim ili većim. Jedna od najvećih grupa dovedenih u taj objekat bili su meštani sela Štutice/Shtuticë, Vrbovac/Vërboc, Trstenik/Tërstenik, Poluže/Polluzë, Baks, Gladno selo/Gllanasëlle, Ćirez/Qirez, Daševce/Dashec itd. koji su uhapšeni tokom ofanzive srpskih snaga na teritoriji ovih sela 30. aprila 1999. Tokom ove ofanzive srpskih snaga ubijeno je preko 140 Albanaca, većinom civila. Veliki deo muškaraca je zatočen, odveden u džamiju u Ćirezu i zatvoren. Sledećeg dana, 1. maja 1999. godine, prevezeni su u nekoliko kamiona iz Džamije u Ćirezu u pravcu Glogovca/Gllogoc. U selu Staro Ćikatovo/Ćikatovë e Vjetër, u mestu zvanom

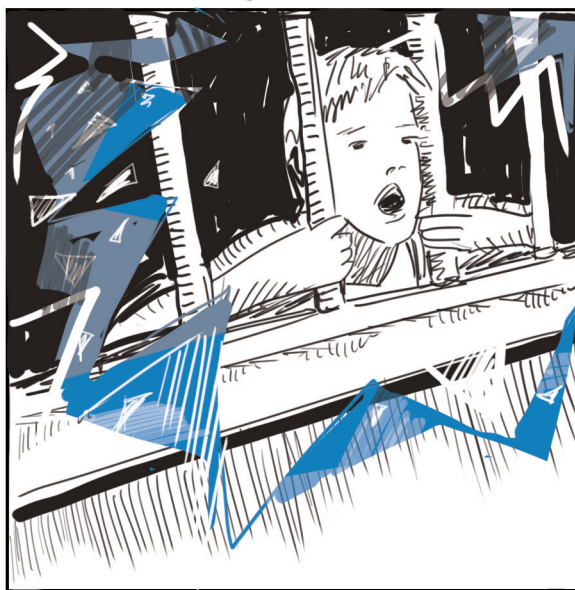
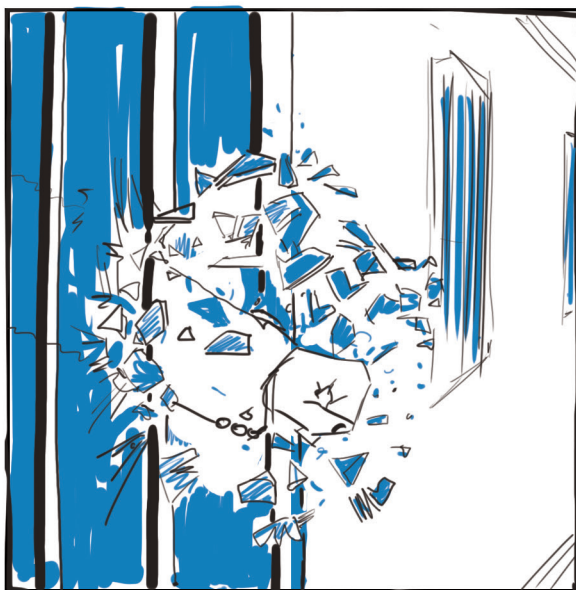

zvanom Šavarine/Shavarinat, streljano je njih 118. Ostali su, nakon užasnih događaja koji su se odigrali tih dana, uplašeni za svoje živote, odvedeni u prostorije Doma kulture u Glogovcu/Gllogoc.

Albanski civili uhapšeni u gradu Glogovcu/Gllogoc i okolnim selima zatočeni su u Domu kulture u nehumanim uslovima i sa njima se postupalo okrutno. Mnogi ljudi su smešteni u skućenim prostorima, bilo je slučajeva kada je u maloj

garderobi bilo preko 150 ljudi, koji su sedili jedan na drugom. Nisu dobijali ni hranu ni vodu, a ponekad nisu imali čak ni dovoljno vazduha.

U jednom slučaju koji se dogodio krajem aprila 1999. godine, ljudi koji su bili zatvoreni u prostorijama Doma kulture tražili su od pripadnika srpskih snaga da otvore prozore, jer im je ponestalo vazduha. Nakon nekog vremena, neko od pripadnika srpskih snaga je razbio prozorska stakla, preteći im da ne pokušavaju

da pobegnu, jer ih prate. Pored zatvaranja zatočenika u nehumanim uslovima i okrutnog postupanja, oni su bili podvrgnuti i mučenju u Domu kulture. Često su ih udarali pesnicama, nogama, palicama i električnim kablovima. Ponekad su gomile zatočenika bile prisiljene da izađu u dvorište Doma kulture i dugo sede ili kleče sa rukama na potiljku.

Zatvorenici koje bi ispitivali pripadnici ili policijski inspektori upućivani su u prostori- je policijske stanice, koja se nalazila preko puta Doma kulture ili su odvođeni u obližn- ju železničku stanicu. Svi koji su odvedeni na ispitivanje su tokom ispitivanja tučeni i mučeni. Potom bi ih vratili nazad u pros- torije Doma kulture.

Mnogi od njih su zatim bili odvoženi u zatvor u Lipljanu, a 10. juna 1999. godine su odvedeni u zatvore u Srbiji. Jedan broj istih odveden je na prinudni rad u razna sela, uključujući i selo Krajovo/Krajkovë, gde su kopali rovove i obavljali druge

poslove. Manji broj njih je nakon nekoliko dana zatvaranja u Domu kulture, pušten na slobodu.

Dom kulture u Glogovcu/Gllogoc predstavlja redak slučaj u kome su na stotine nedužnih civila zatvoreni i brutalno zlostavljani u objek- tu kulture.

DOM KULTURE

ŠTA JE NEKADA BIO?

Dom kulture počeo je sa radom maja 1970. godine, i u njemu su se pre rata održavale brojne kulturne aktivnosti. Upravo tu su održavani koncerti KD „Šote Galica“, filmske projekcije i pozorišne predstave, a organizovani su i festivali.

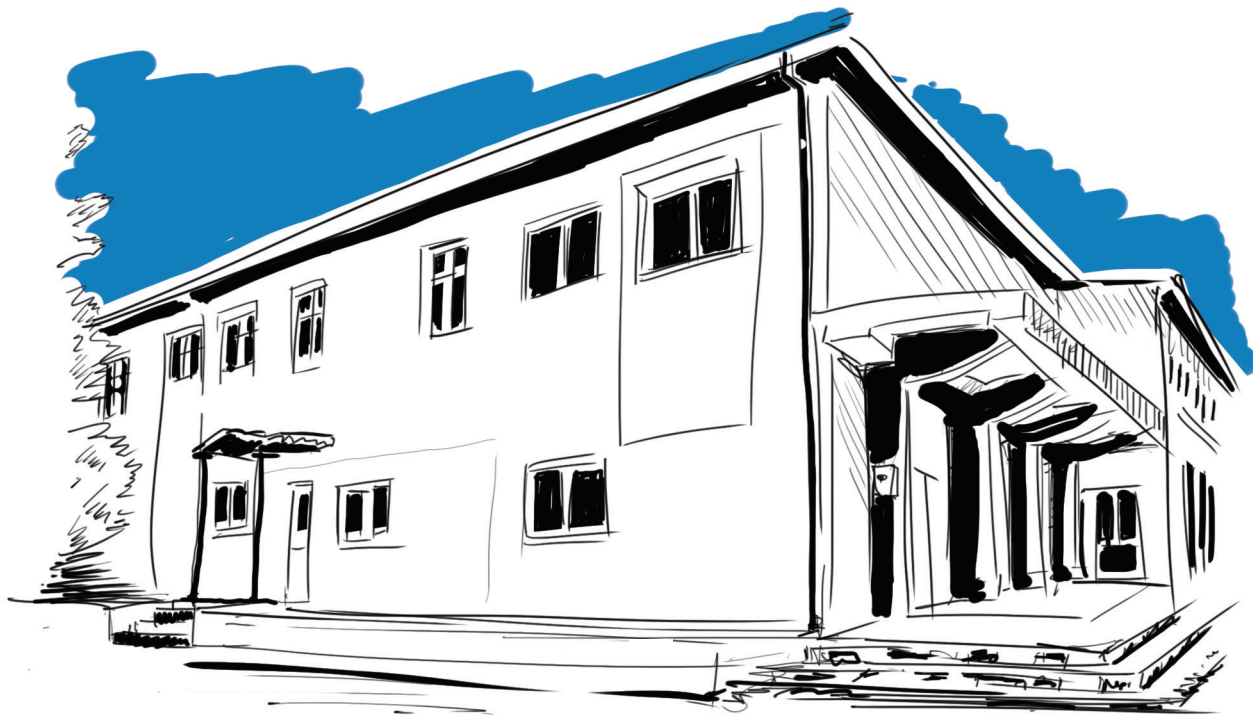
DOM KULTURE

ŠTA JE DANAS?

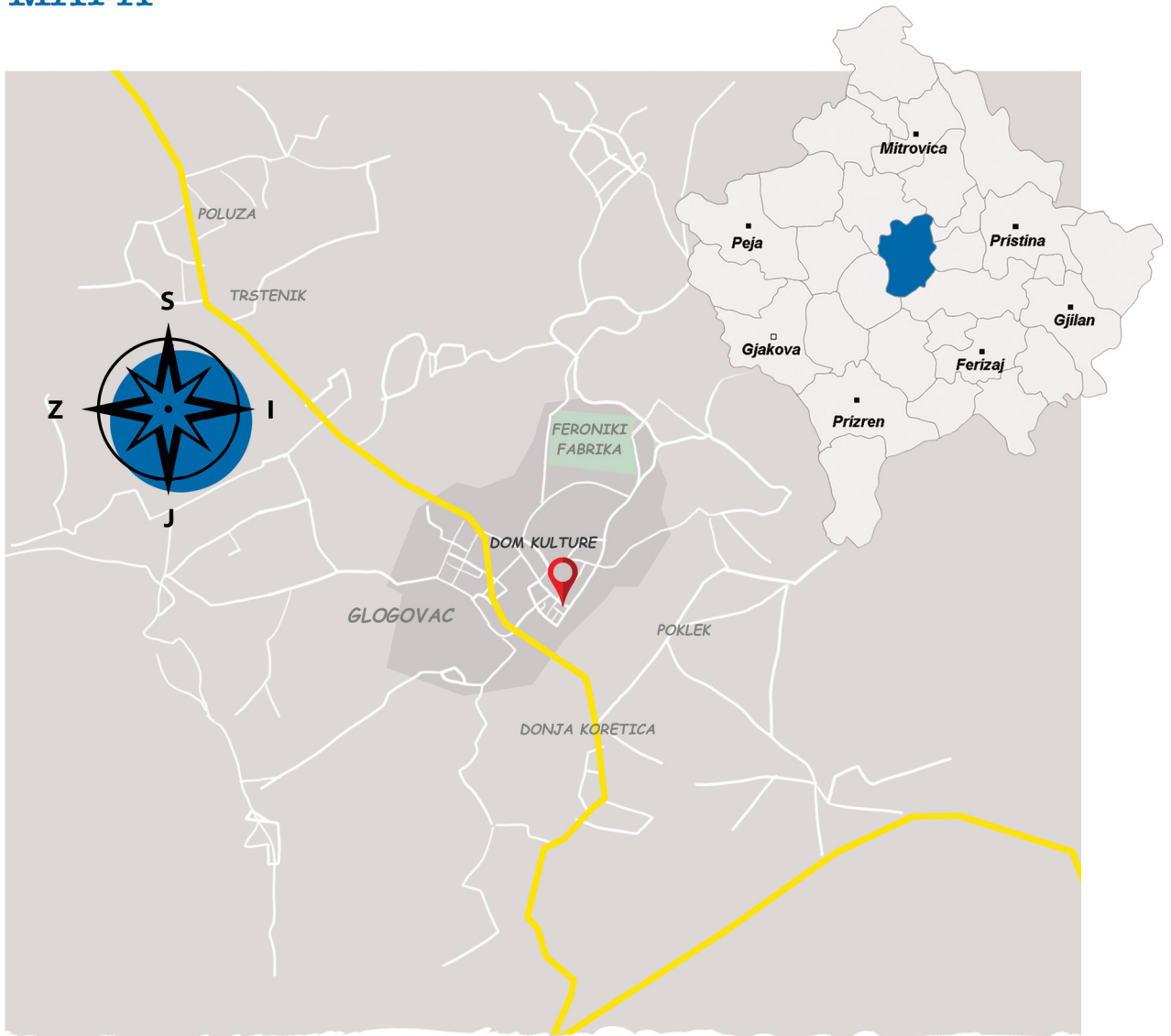
Dom kulture je nakon rata ponovo stavljen u funkciju i koristi ga Direkcija za kulturu, omladinu i sport za održavanje kulturnih aktivnosti, filmskih projekcija, promociju knjiga i raznih dokumentarnih filmova.

Dom kulture je aktivan i ima 306 mesta. Ovaj prostor se koristi za probe kulturnih nevladinih grupa, održavanje festivala „Dani humora u Glogovcu“, pesnička manifestacija „Ymer Elshani“, književni časovi sa karavanom pisaca za decu, festival muzičkih grupa osnovnih škola takmičarskog karaktera na opštinskom nivou, komemoracije i promocije knjiga.

Međutim, on ne funkcioniše na svakodnevnoj osnovi i što je najvažnije u njemu nema nikakvog obeležja o događajima koji su se odigrali 1998 – 1999. godine, što je izuzetno važno zabeležiti kao mesto zločina, s obzirom da je više stotina osoba tih godina upravo tu bilo zatočeno i zlostavljano. Negovanje kulture nesećanja, nosi opasnost da se ovaj period zaboravi ili da ga pamte samo osobe koje je pogodio, dok ovaj slučaj treba da bude deo kolektivnog pamćenja i ovekovečen u vidu memorijala.

DOM KULTURE MAPA

- ULICE GRADA
- MAGISTRALA
- DOM KULTURE

7. IZVORI

Toma M. (2020). Proces sećanja iz perspektive mladih, Fond za humanitarno pravo Kosovo, str. 11.

Shaeed F. (2014). Izveštaj specijalnog izvišćioca za kulturna prava – procesi sećanja, Ujedinjene nacije, par. 13. <https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/reports/2014/report-memorization-processes-post-conflict-and-divided-societies>

Hamber B. & Ševćenko L. & Naidu E. (2010). Utopijski san ili praktićna mogućnost? Izazovi procene uticaja memorijalizacije u drušćtvima u tranziciji, *The International Journal of Transitional Justice*, vol.4, str.398. <https://academic.oup.com/ijtj/article/4/3/397/2357022?login=true>

Barsalou J. & Baxter V. (2007). Podsticanje na sećanje, uloga memorijala u rekonstrukciji drušćta i tranzicionoj pravdi. Zbirka radova na temu stabilizacije i rekonstrukcije, br. 5, str. 13. <https://www.usip.org/sites/default/files/resources/srs5.pdf>

Baliqi B. (2016). Odvojena sećanja - podeljena omladina: Kako sećanje na rat utiće na etnićki identitet i politićke stavove mladih na Kosovu? str. 1. <https://www.semanticscholar.org/paper/Divided-memories-divided-youth-%3A-How-war-affects-in-Baliqi/198f0474a144cf4434c00172379a3105ba7aed6f>

UNHCR (2000). Izbeglićka kriza na Kosovu, nezavisna procena UNHCR-ove spremnosti i odgovora na vanredne situacije. str. 6. <https://www.unhcr.org/3ba0bbeb4.pdf>

UNHCR (1999). Kosovo: Poslednja šansa. str. 7. <https://www.unhcr.org/3c6914bc5.pdf>

Zakon br. 04/L-146 o Agenciji za upravljanje memorijalnim kompleksima Kosova, ćl. 3-4, (2013). <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8657>

Zakon br. 06/L-059 o memorijalnom kompleksu „Adem Jašari“ u Prekazu, ćl. 1, (2018). <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=18130>

Uredba (VRK) - br. 01/2021 o pravilima i ponašanju posetilaca u prostorima memorijalnog kompleksa „Adem Jašari“ u Prekazu. (2021). <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=36549>

Zakon br. 03/L-040 o lokalnoj samoupravi (2008). <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530>

Uredba (Opština Vučitrn) br. 331/12 o postupku i kriterijumima za postavljanje i održavanje spomenika, bista, simbola i spomen-ploča. (R-01-331/12-K.VU, 2012).

Zvanična veb prezentacija Agencije za upravljanje memorijalnim kompleksima Kosova. <https://amkkmk.rks-gov.net/>

Haxhijaj S. (2021). Neuređeni i nelegalizovani, ratni memorijali pune gradove Kosova. BIRN. <https://balkaninsight.com/sq/2021/03/26/te-parregulluara-e-pa-legalizuara-memorialet-e-luftes-mbushin-qytetet-e-kosoves/>

Baliqi B. (2017). Posledice ratnih iskustava u animiranje Kosova – kolektivno sećanje i etnički odnosi među mladima na Kosovu. *Zeitgeschichte*. Str. 6.19 https://www.researchgate.net/publication/320373041_The_Aftermath_of_War_Experiences_on_Kosovo's_Generation_on_the_Move-Collective_Memory_and_Ethnic_Relations_among_Young_Adults_in_Kosovo

Fond za humanitarno pravo Kosovo (2020), Principi suočavanja sa prošlošću, Princip: Jednakost, inkluzija i pomirenje moraju promovisati svi – studija slučaja. <https://www.hlc-kosovo.org/storage/app/media/Principi%203%20Barazia%20gjith%C3%ABp%C3%ABrshirja%20dhe%20pajtimi%20duhet%20t%C3%AB%20promovohen%20nga%20t%C3%AB%20gjith%C3%AB/case-studies-equality-inclusion-and-reconciliation-should-be-promoted-by-all.pdf>

Principi suočavanja s prošlošću je građanska inicijativa koju promoviše grupa praktičara i organizacija civilnog društva na polju suočavanja s prošlošću. Grupa je pokrenula zajedničku inicijativu da izradi i usvoji niz principa koji će informisati i usmeriti političke i javne aktere o tome kako da postupe sa žrtvama, preživelim, bolnom prošlošću i istorijskim narativima. Inicijativa ima za cilj da spreči štetan diskurs i radnje u vezi sa nasleđem sukoba i poslužiće kao referentni dokument, u odnosu na koji bi svako ko prekrši njegove principe trebalo da snosi moralnu odgovornost. .

<https://yih-rks.org/site/wp-content/uploads/2021/01/Principi-Eng.pdf>

Fazliu E. & Robinson J. (2021). Srbi isključeni sa memorijala na Kosovu posvećenog žrtvama NATO napada, BIRN.

<https://balkaninsight.com/2021/05/05/serbet-perjashtohen-nga-memoriali-ne-kosove-kushtuar-viktimave-te-sulmit-te-nato-s/?lang=sq>

FHP Kosovo (2019). Izložba „Bilo jednom, ne ponovilo se“. <https://www.hlc-kosovo.org/en/dck>

Inicijativa mladih za ljudska prava Kosovo (2021). Virtualni muzej izbeglica. <https://museumofrefugees-ks.org/?lang=en>

BIRN (2021). Gorka zemlja. <https://balkaninsight.com/2021/06/03/birn-launches-data-base-of-mass-graves-from-yugoslav-wars/>

<https://massgravesmap.balkaninsight.com/>

OEBS (1999). Kosovo: Kako viđeno tako rečeno. <https://www.osce.org/files/f/documents/d/d/17772.pdf>

Human Rights Watch (1999). Po naređenjima. <https://www.hrw.org/reports/2001/kosovo/>

CNN (1998). Demantovani izveštaji o masovnoj grobnici. <http://edition.cnn.com/WORLD/europe/9808/05/kosovo.02/index.html>

Dinmore G. (1998). Kosovo: otkrivanje jednog masakra. <https://archive.madeans.ca/article/1998/8/17/kosovo-a-massacre-revealed>

Associated Press (1998). Kosovo: Orahovac: 36 tela pronađena sahranjena na jednoj jami sa smećem. <https://www.youtube.com/watch?v=OOmtvsiZ1ww>

Suđenje pred MKCK, slučaj br. IT-05-87-T, str. 193-194

Fond za humanitarno pravo (2017). Dosije: Uklanjanje dokaza o zločinima tokom rata na Kosovu: Operacija skrivanja tela. https://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2017/01/Dosije_OPERACIJA_SKRIVANJA_TELA._eng.pdf

Batajnica, Inicijativa za Memorijal. <https://www.batajnicamemorialinitiative.org/en/inicijativa>

Stojanović M. & Bami Xh. (2020). U Srbiji je pronađena masovna grobnica koja se sumnja da ima tela žrtava rata na Kosovu. BIRN. <https://balkaninsight.com/2020/11/17/suspected-mass-grave-of-kosovo-war-victims-found-in-serbia/>

SAD, Izveštaj State Departmenta (1999). Etničko čišćenje na Kosovu: Jedna računica. https://1997-2001.state.gov/global/human_rights/kosovoii/atrocit.html

The Irish Times (1999). Britanski forenzički tim pronašao je masovnu grobnicu na Kosovu sa 50 tela. <https://www.irishtimes.com/news/british-forensic-team-finds-kosovo-grave-with-50-bodies-1.223253>

Stojanović M. (2020). General srpske policije negira da zna o ratnoj ulozi Jedinice za bezbednost BIRN. <https://balkaninsight.com/2020/09/24/serbian-police-general-denies-knowledge-of-security-units-war-role/>

MKCK (2014). Šainović et al. (IT-05-87). <https://www.icty.org/case/milutinovic>

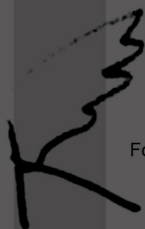
Physicians for Human Rights (1999). Ratni zločini na Kosovu: Populaciona Procena Kršenja ljudskih prava Protiv kosovskih Albanaca. https://phr.org/wp-content/uploads/1999/08/kosovo-war-crimes-1999.pdf?fbclid=IwAR3xGEL_Tby_2fEhc1UP19nkPt8wOEJF0kAcL8_b9J0Uh9PUgdT4Ny44S7g

Physicians for Human Rights (2009). Opasna medicina: Nasleđe ugnjetavanja i sukoba o zdravlju na Kosovu.

<https://phr.org/wp-content/uploads/2009/06/perilous-medicine-Kosovo-legacy.pdf?fbclid=IwAR3BhMMjn6LZPTSodx0zYgU1ni3RgiHbu9MP-dFLNw09E0ruGZMHQBq9wTw>

Krasniqi S. (2018). Zločini i zlostavljanja pacijenata i medicinskog osoblja od strane srpskih policijskih i vojnih snaga tokom rata na Kosovu 1998 - 1999 u Univerziteti Klinički Centar Kosova.

Ova publikacija je pripremljena u okviru projekta „Promovisanje Dijaloga i Istorijskog Razumevanja“, koju podržava Nacionalna zadužbina za demokratiju (NED). Projekat ima za cilj da premosti jaz u saznanjima koja postoje među mladima na Kosovu kada je reč o poslednjem sukobu na Balkanu i odavanju počte civilnim žrtvama iz reda svih etničkih zajednica širom Kosova.

Fondi për të Drejtën Humanitare Kosovë
Fond za humanitarno pravo Kosovo
Humanitarian Law Center Kosovo

NATIONAL
ENDOWMENT
FOR
DEMOCRACY

SUPPORTING FREEDOM AROUND THE WORLD